

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ
ANABİLİM DALI

BİR GÜÇLENME DENEYİMİ OLARAK KADINLARIN SESSİZ TAŞMASI

Yüksek Lisans Tezi

İrem Yılmaz

Ankara- 2016

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ
ANABİLİM DALI

BİR GÜÇLENME DENEYİMİ OLARAK KADINLARIN SESSİZ TAŞMASI

Yüksek Lisans Tezi

İrem Yılmaz

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Kurtuluş Cengiz

Ankara- 2016

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ
ANABİLİM DALI

BİR GÜÇLENME DENEYİMİ OLARAK KADINLARIN SESSİZ TAŞMASI

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı:

Tez Jüri Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Tez Sınav Tarihi

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (22/06/2016)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

İrem Yılmaz

İmzası

İÇİNDEKİLER

Giriş	1
1.1. Problem.....	3
1.2. Amaçlar	5
1.3. Önem.....	6
1.4. Sınırlılıklar.....	7
1.5. Yöntem.....	8
Ataerki Tartışmaları.....	15
2.1. Köken Tartışmaları	16
2.2. Aydınlanma Fikri ve Ataerki	18
2.3. Ataerkinin Feminist Analize Girişi	21
2.3.1. Varoluşçuluk ve Aterki Kavramı	22
2.3.2. Radikal Feministler ve Ataerki Kavramı.....	23
2.3.3. Marksistler	25
2.3.4. İkili Sistem Kuramı.....	27
2.4. Toplumsal Cinsiyet İlişkileri	30
2.4.1. İktidar	31
2.4.2. Kateksis	34
2.4.3. Emek.....	38
2.4.3.1. İktisadi Kuramlar ve Kadın Emegi.....	38
2.4.3.1.1. Liberal İktisadi Kuramlar	38
2.4.3.1.2. Sosyalist ve Marksist Kuramlar	41
2.4.3.1.3. Marksizmin Yetersizliği: Feminist Kuramlar	43
2.4.3.1.4. Marksist Feminizm vs Sosyalist Feminizm	45
2.5. Türkiye’de Kadın Emegi.....	48
Ezen Erkeklikler, Ezilen Kadınlar.....	56
3.1. Direniş İhtimali	61
3.2. Kadınların Sessiz Taşması	75
3.2.1. Taktik: Gizleme.....	78
3.2.2. Taktik: Blöf	81
3.2.3. Taktik: İkna Etme.....	84
3.2.4. İşin Özellikleri ve Kazanımları Elde Tutmak.....	86
3.2.5. Bir Taktik Aracı Olarak Cinsellik.....	95
3.2.6. Temel Taktik: “Sessiz Kalmak”	96

3.3. Muhtemel Anlamlar	101
Sonuç.....	109
Ek: Görüşmeci Listesi	115
Kaynakça	122
Özet.....	129
Abstract.....	130

“Eskiden tanrılar ya da esin perileri onuruna yazılan yazıyı bugün sıradan insana adadığımızı göre, sesi tarihin homurtusu arasında yitip giden, bir uğultunun ardından konuşan bu kahinden beklentimiz nedir, bizi neye inandırmasını istiyoruz ya da neyi söylememize izin veriyor?” (Certeau, 2008, s. 65)

Giriş

Kadınların işgücü piyasasında istihdam edilme oranları, dünya genelinde erkeklerinkine göre her zaman daha düşük olmuştur. Buna sebep olarak genellikle eğitim seviyelerinin düşüklüğü, çocuk yetiştirme sorumluluğunun çalışma hayatıyla uyuşmayan karakteri, iş piyasasında tutunabilmek için gerekli vasıflara erkekler kadar sahip olmamaları, onlara nazaran daha hassas, duyarlı, duygusal vb kabul edilmeleri gösterilir. Ancak asıl cevaplanması gereken soru, sebep olarak gösterilen bu durumlara aslında neyin sebep olduğudur ve bu sebep, kadınların erkeklere göre neden daha az istihdam edildiğinin cevabını da kapsar.

Connell'in (1998) "toplumsal cinsiyet ilişkileri" kavramının, kadınların durumuna dair pek çok şeyi açıklamanın yanında bu konuda aranan sebebi de içinde barındırdığını düşünüyorum. Bu ilişkiler yüzünden ve sonucunda kadınlar okula gitmez ya da gönderilmez; bu ilişkiler, çocukların ve yaşlıların bakım yükünü kadınların üzerine yıkar ve kadınları erkeklerden daha güçsüz, beceriksiz ve daha az zeki kabul eder ve öyle kurgular. Üstelik bugün bunu büyük bir ikiyüzlülükle yapar¹.

Türkiye'de 2003 yılında yürürlüğe giren 4857 sayılı İş Kanunu'nun 5. maddesi piyasada cinsiyet ayrımcılığına karşı eşit davranma ilkesini düzenler. İş ilişkilerinde cinsiyete dayalı ayrımcılık yapılamayacağı ve aynı işi yapan kadınların ve erkeklerin aynı ücreti alacakları açıkça belirtilmiştir. Aynı maddeye dayanarak aykırı davranışlar yaptırma bağlanmıştır (Bakırcı, 2007, s. 32). Ayrıca Türkiye, cinsiyete dayalı ayrımcılıkları engellemek üzere oluşturulmuş pek çok uluslararası

¹ Walby (2016), şöyle söylüyor: "Erkek egemenliği bir zamanlar kadınların hayatın belli alanlarında var olmasından memnun olmadığını ilan ederdi şimdi ise kadınların önündeki engellerin varlığını inkar ediyor" (s. 170)

sözleşmenin de imzacısıdır (s. 31). Bunun yanı sıra kadınları iş hayatından uzaklaştıran en önemli sebeplerden biri olarak üzerlerine yıkılan çocukların bakım yükünü azaltmak için de hukuksal düzenlemelere gidilmiştir. Yüz-yüz elli kadın işçi çalıştıran iş yerleri için emzirme odası ve en az yüz elli kadın çalıştıranlar için kreş açma yükümlülükleri getirilmiştir².

Piyasaya ilk bakışta rahatlıkla görülebileceği gibi tüm bu kanunların ve sözleşmelerin gerçek hayatta pek karşılığı yoktur. Sürdürülebilirlikleri devlet tarafından kontrol edilmez. Yaptırımlar ise caydırıcılıktan çok uzaktır. Aksine politikalar, onları yapan politikacıların söylemleriyle de tezat oluşturur. Bunları bazen muhafazakar politikalarla açık açık yaparlar; ancak daha tehlikelisi neo-liberal politikalarla dolaylı yoldan verilen zararlardır. Devlet, sağlık ve çocuk bakım hizmetlerinden çekilip yerini özel sektöre bıraktıkça bakım yükü kadınların omzuna biner. Üstüne bir de “iyilik” yapıyormuş gibi sunulan, kadınları iş yaşamından “azad eden” nakit yardımları, yarı zamanlı işler, cazip tazminat ve emeklilik fırsatları vb ile ataerkil aileyi güçlendirmeye ve kadınları iş yaşamından uzakta tutmaya devam eder (Razavi, 2007, s. 1).

Bu ülkede kadın emeği hakkında en fazla ve başarıyla yapılan şey -Avrupa Birliği ile müzakereler kapsamında vb- konu gündeme geldikçe araştırmalar yaptırıp, bol bol rapor sunmaktır³. Kağıt üzerinde bir problem yoktur. Görünmeyen ayrımcılıklar gerçek hayatta kadınların önüne engeller çıkartır. Devlet, kadın

²Gebe ve Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik,
<http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/Metin.aspx?MevzuatKod=7.5.18728&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=GEBE>, Erişim tarihi: 22.06.2016

Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi ve düzenlemelerin yetersizliği için bkz. Ecevit (2012)

³ Konuyla ilgili bkz. Toksöz (2007)

istihdamını destekler görünür ancak buna rağmen bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak ataerkil ilişkileri besler ve cinsiyete dayalı iş bölümünü destekler. Kısacası kadınların istihdamı önünde engel teşkil eden tüm durumların esas sorumlusu ataerkil toplumsal cinsiyet ilişkileridir.

1.1. Problem

Her baskı biçimi, içinde direniş potansiyellerini de barındırır. Buradaki direnişin görünen yüzünün başını feminist hareket çeker. Bu baskıya karşı, feminist teorik üretimler, politikalar ve çeşitli eylem biçimleri geliştirmişler, doğrudan kadın emeğini desteklemek üzere çeşitli projeler gerçekleştirmişlerdir. Elbette bunların her biri çok kıymetlidir. Ancak dünya üzerindeki her kadın farklı biçimlerde ataerkil tahakküme maruz kalırken direniş ihtimallerinin tamamını yalnızca feministlere atfetmek, hikayenin tamamını görememek olur. Resmi tarih yalnızca feministleri ataerki ile savaş halinde sayarken, sıradan kadınları göz ardı eder. Ataerkiye karşı kadın direnişinin bilinen tarihi, feminizmin tarihidir. Ancak perde arkasında çok çeşitli mücadele biçimleriyle karşılaşırız.

Kandiyoti (1988), her kadının ataerkil baskılar karşısında kendini garantiye almak ve yaşam şansını optimize etmek için çeşitli stratejiler geliştirdiğini (s.274) iddia eder. Örneklerini genellikle Kuzey Afrika, Müslüman Ortadoğu ve Güney ve Doğu Asya ülkelerinde gördüğümüz ve anne babaların erkek çocukları ve onların eşleriyle bir arada yaşadığı klasik ataerki kadınlara, gelin olarak girdikleri evde önce ezilirken, zamanla varsa oğulları ve kocaları üzerinden görece güvenli bir pozisyona yükselirler. Elde ettikleri bu güç, ataerkil yapı içinde anlamlıdır. Devamlılığı, ataerkinin devamlılığına bağlıdır. Kandiyoti, bu durumu “ataerkil

pazarlık” kavramsallaştırmasıyla açıklar. Buradaki ironi, kadınların baskı karşısında kendilerine alan açmaya çalışırken, onu yeniden üretiyor olmalarıdır. Bu sürecin, “ataerkil sistemin yapısal olarak olumsuz yönlerini değiştirmekte çok az etkisi olsa bile, kadınlar kendi hayat şartlarını olabildiğince iyileştirmenin uzmanı haline gelirler” (Kandiyoti, 2013, s. 136). Bora ise (2014), ataerkil pazarlık normlarının hala geçerli olmasına ve her kadın için doğrudan bir güçlenme izlenememesine rağmen, kadınların “kendi öznelliğinin inşası boyutunda önemli değişimlerin gerçekleşmekte olduğunu ve bu sürecin bir güçlenme süreci olarak da kavranabileceğini” söyler (s. 103, 104).

Ataerkiyi yeniden üretmek pahasına sürdürdükleri mücadeleleri, kadınların özgürleşmesi bağlamında olumlu ya da olumsuz olarak değerlendirmek zordur. Bütün kadınların, feminist bir bilince sahip olduğu ve buna göre eylediği söylenemez. Ancak bildiğimiz anlamda aktif bir direnişin yokluğu, mutlak bir pasifizasyon olduğu anlamına da gelmez. Asıl mesele, uygulanan bu taktiklerin nasıl anlamlandırılacağıdır. Bunlar dağınık, düzensiz ve anlamlı bir bütün oluşturamayan ve yalnızca kısa vadeli çözümler sağlayan refleksler mi; yoksa öyle gözükse de kendi içinde bir mantığı olan ve uzun vadeli kazanımlara gebe eylemler midir? Bu soruya verilebilecek muhtemel cevaplarla, eylemlerin feminist hareket bağlamındaki olası anlamlarına da ulaşılabilecektir. Feminist hareketle arasında mümkün bir ilişki, nerelerden ve nasıl kurulabilir ve dolaylı da olsa bir katkısı var mıdır?

Toplumsal cinsiyet ilişkileri ve evdeki temsilcisi olarak erkekler, kadın emeği arzı önünde önemli bir engel teşkil eder. Kadınların evden çıkabilmek için öncelikle bu engeli aşmaları gerekir. Bu tez öncelikle bu süreci problematize etmektedir.

Kadınlar karşılarındaki somut engellere rağmen hangi araçlarla evden çıkmayı becerebilirler; bu sürecin bu kadınlar için anlamı nedir ve bu anlamın potansiyel olarak bir kadın hareketine genişletilebilme ihtimali var mıdır?

1.2. Amaçlar

Önceki bölümde açıklamaya çalıştığım problem bağlamında öncelikle “ataerki” kavramının hangi anlamlara geldiğine, nerede ve nasıl kullanıldığına bakacağım. Tarihsel süreçte kavramın uğradığı değişimler, hem kavramın tarihselliğini vurgulamak hem de bu tahakküm ilişkisini anlamlandırmak için son derece önemlidir. Dönen belli başlı tartışmalar üzerinden oluşturmaya çalışacağım tarihsel çerçevenin ardından özellikle emek ayağı üzerine yoğunlaşarak bir toplumsal cinsiyet ilişkileri analizine girişeceğim.

İkinci olarak “sıradan” kadınlar için söz konusu ataerki ilişkilerin, içinde barındırdıkları mücadele alanlarına bakacağım. Bunlar, ilk bakışta görülemese de kadınlar ve erkekler arasındaki ilişkiyi belirleyen daha doğrusu belirlemeye devam eden alanlardır. Dolayısıyla yapılacak olası bir ataerki tanımına dahildirler. Mücadeleler gündelik hayatın her anına yayılmış olsalar da ben özellikle kadınların kendi emek güçleri üzerinden yürüttükleri kısma odaklanacağım. Emek güçleri üzerinde ne kadar söz sahibi olduklarına, evin içindeki erkekler karşı çıktığı halde çalışmak için evden nasıl çıktıklarına ve dışarıda kalmaya devam edebilmek için neler yaptıklarına bakacağım.

Bu kadınlar için bir bilinçten söz edilip edilemeyeceği benim için önemli bir nokta. Zira ‘bu bir direniştir’ ya da ‘değildir’ diyebilmem için cevaplanmam gereken ilk sorunun bu olduğunu düşünüyorum. Dolayısıyla bu mücadeleyi sürdürürken nereye ulaşmaya çalıştıkları, bir hedeflerinin olup olmadığı cevap arayacağım sorulardan en önemlisi olacak.

Önceki paragrafta sorduğum soru üzerine gerçekleştireceğim tartışma bağlamında kadınların çalışmak ve çalışmaya devam edebilmek için uyguladıkları taktiklerin ne anlama geldiğini anlamaya çalışacağım. Kaybolup giden kısa vadeli çözümler olarak bunlar ataerkiyi yeniden üretmek dışında bir işe yarıyor mu? Birikerek, kadınların içinde buldukları ataerkil ilişkilerde ellerini güçlendiren kozlara dönüşebiliyor mu? Bu sorulara kadınların bu süreçten nasıl çıktıklarına ve birbirleri arasındaki ilişkilere bakarak cevap arayacağım. Son olarak buradan hareketle bu mücadelelerin örgütlü biçimlere evrilerek feminist harekete katkı sağlayıp sağlayamayacağı ihtimali üzerinde duracağım.

Elbette bu bölümde sorduğum soruların hepsinin kesin cevapları yok. Ben daha çok sorduğum bu sorular üzerinden yirmi iki kadının bana anlattıklarıyla bir tartışma yürütmeyi planlıyorum. Kısacası bu araştırma ile bu bölümde sorduğum sorulara muhtemel cevaplar aramayı amaçlıyorum.

1.3. Önem

Ataerkil toplumsal ilişkiler bağlamında bir tahakküm ilişkisinden bahsediyorsak eğer güç sahibi ezenler ve karşısında ezilenleri varsayıyoruz demektir. Ancak bu tabloda kadınların çoğunu yalnızca boyun eğen taraf olarak kurgularsak resmin çok

büyük bir parçasını eksik bırakmış oluruz. Kadınlar öyle gözüktüklerinde bile tam olarak öyle değildir. Scott'ın (2014) dediği gibi "...doğrudan güçlü ile zayıf arasındaki kamusal senaryodan yola çıkan bir iktidar ilişkileri değerlendirmesi, yalnızca bir taktik olması muhtemel bir hürmet ve rızayı betimlemekle kalabilir" (s. 29). Bu çalışma edilgen kabul edilen kadınlara faillik atfettiği için önemlidir.

Ayrıca verileri kadınların deneyimlerine dayanan pek çok araştırma yapılmış olsa da hepsi biricik ve o sebeple de önemlidir. Her kadın farklı biçimlerde ve düzeylerde ataerkil baskılara maruz kalır. Dolayısıyla söz konusu durumları, her biri diğerinden farklı deneyimler ve farklı mücadele biçimleri geliştirir.

1.4. Sınırlılıklar

Bu tezin bulguları Mart 2015 ve Şubat-Mayıs 2016 tarih aralığında Ankara'da görüşülen yirmi iki kadının anlattıklarıyla sınırlıdır. Yirmi iki kadının anlattıklarıyla kadınlar hakkında bir genellemeye varamayacağımı kabul ettiğim gibi, kadınların sorduğum tüm sorulara samimi cevaplar verdiklerini de iddia etmiyorum. Bazıları için kendilerini ezilen pozisyonunda kurgulamak kolay olmadı. Bazı hikayeleri, kocalarının bu şekilde davranıyor olmalarına rağmen aslında kendilerine ne kadar saygı duyduklarını ekleyerek anlattılar. Ancak özne olarak pozisyonlarının sınırlılığı hikayelerin ayrıntılarından anlaşılabilirdi.

Kadınlarla konuşurken bir kadın olmanın avantajlarını elbette gördüm ve kullandım ancak yine de yaşım ve sorduğum soruların özel hayatlarına değen yanları nedeniyle zorlandım.

Şunu da eklemem gerekir ki şiddet konusunu laf oraya gelirse sordum. Direkt olarak bu soruyu cevaplarken rahatsız olduklarını hissettim ve çok ısrar etmedim. Ancak paylaştıkları, geçmişe dair anılarında fiziksel şiddetle karşılaştıkları durumlardan bahsedenler oldu. Ben de şiddete, kadınların somut olarak karşılaştıkları halinden ziyade, kocalarıyla olan ilişkilerinde etkili bir belirleyen olarak baktım. Kocalarının kendilerine şiddet uygulayabilme ihtimali, aralarındaki ilişkilerde önemli bir değişkendi. Onlar şiddet tecrübelerini anlatmadı, ben de fazla sormadım ama şiddetin ya da ihtimalinin kocalarıyla aralarındaki ilişkilerdeki anlamı hakkında dolaylı da olsa konuştuk.

1.5. Yöntem

Aldığım bir yüksek lisans dersi için “kadın emeği” üzerine bir ödev hazırlarken Ankara’da “Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi”nin desteğiyle, kadınları iş hayatına kazandırmak üzere, ticari bir kaygı gütmeyen kurulmuş olan bir anaokulundan yetkili biriyle konuşma fırsatı yakalamıştım. Bu Girişim, 2005 yılında yabancı bir hükümetin desteğiyle, buldukları bölgede çok sayıda kadının katıldığı meslek edindirme kursları düzenlemiş, ardından kadınları proje kapsamında buldukları işlere yerleştirmiş. Bu süreçte duyulan ihtiyaçtan, bir de bir anaokulu kurma fikri gündeme gelmiş. Bu yetkili kişi ile konuşurken konu, işe yerleştirdikleri kadınların hikayelerine geldi. Yetkili kişi en çok zorlandıkları noktanın, kadınların kocalarını ikna etmek olduğunu söyledi. Bu sırada ondan, ilk görüşmecim olan Songül’ün hikayesini dinledim. Aynı gün Songül teklifimi kabul etti ve kendisiyle yaklaşık otuz dakikalık kısa bir görüşme yaptık. Bana çalışmak için kocasını nasıl ikna etmeye çalıştığını, sonunda bir süre gizli çalıştığını sonra korkup söylediğini ve bunca yılın

ardından hala onu ikna etmek için nasıl uğraştığımı anlattı.

Söz konusu projede Songül'ün yaşadıklarına benzer şeyler yaşayan başka kadınlar da olmuş fakat üzerinden uzun zaman geçtiği için ilişkileri kopmuş. Hikayelerini dinlemiş olsam da o kanaldan daha fazla kadınla yüz yüze görüşme yapma şansım olmadı. Ben de tanıdığım farklı insanlar vasıtasıyla, kocalarıyla çalışma hayatı konusunda sıkıntı yaşayan kadınları aramaya başladım. Kadınları bulmakta zorlanmadım fakat görüşmek için ikna etmekte oldukça zorlandım. Görüştüğüm kadınların hiçbirini doğrudan tanımıyordum. Araya mutlaka tanıdıkları ve güvendikleri birilerini koydum. Buna rağmen teklifimi geri çevirenler oldu. Genellikle vakitleri olmadığını söylediler. İki tanesi kabul etmiş olmasına rağmen görüşmeden önce arayıp neden belirtmeden iptal etmek istediğini söyledi. Görüşme teklifimi kabul eden bir kadın, zannederim çekindiği için komşusunu da çağırmıştı. Güvenini kazandıktan sonra ikinci bir görüşme teklif ederim diye düşünürken, aksine çok işime yarayan bir sohbet gerçekleşti. Otuz- otuz beş yaşlarında evli bir kadındı. Kızı o sırada evde uyuduğu için sık sık gidip onu kontrol etse de, görüşmenin büyük kısmında yanımızdaydı. Görüşmecimin komşusunu görüştüğüm kadınlar listesine eklemedim ama bazı bölümlerde anlattıklarından yararlandım. Yanı sıra Dikmen'de bir arkadaşım aracılığıyla görüştüğüm ev işçisi bir kadın beni mahalleden tanıdığı diğer arkadaşlarına yönlendirdi. Onların da aracılığıyla Dikmen'de toplam sekiz kadınla görüşme yaptım. Ardından yine bir arkadaşım vasıtasıyla görüştüğüm ve Sincan'da oturan ev işçisi bir kadın benim için iki kadınla görüşme ayarladı. Bu iki kadın yoluyla da yine aynı bölgede oturan üç kadınla görüşme fırsatım oldu. Kadınlar birbirlerini mahalleden ya da mahallede katıldıkları kurslardan tanıyorlardı. Bunun dışında kalanların üç tanesi İstanbul, üç tanesi Mamak, bir tanesi Çayyolu ve

bir tanesi de Etimesgut'ta ikamet ediyorlardı. Onlarla yaptığım görüşmeleri de yine farklı arkadaşlarım ve onların tanıdıkları farklı kadınlar aracılığıyla gerçekleştirdim. İlk etapta 2015 yılının Mart ayında dokuz kadınla görüştim. Ardından 2016 yılının Şubat ve Mayıs ayları arasında bu dokuz kadınla ikinci kez olmak üzere toplam yirmi iki kadınla en kısası yirmi beş dakika, en uzununu üç buçuk saat süren derinlemesine mülakatlar gerçekleştirdim. Elimde önceden yapmış olduğum görüşmelerden yararlanarak çıkardığım bir takım sorularla gittim fakat her kadına her soruyu sormadım. Onları konuştururken en fazla yararlandığım şey kendi özel hayatımdan verdiğim örnekler oldu. Ben anlattıkça, 'bak ben de şöyle yapıyorum...' diyerek kaldığım yerden devam ettiler.

Bu nitel çalışmanın temsil iddiası taşımadığını daha önce vurgulamıştım. Dolayısıyla bu çalışma için bir örneklemeden de söz etmek mümkün değil. Kadınların her biri ataerkil baskılara farklı biçim ve seviyelerde maruz kalır. Köyde yaşayan bir kadınla şehirde yaşayan bir kadının karşılaştığı ataerkil pratikler arasında muhakkak fark olacaktır, ya da genç bir kadınla yaşlı bir kadın arasında, ya da siyah bir kadınla beyaz bir kadın arasında. Her biri için oyunun kuralları farklı olduğu için, yaşam şartlarını iyileştirmek amacıyla giriştikleri mücadeleler, pazarlık konuları ve araçları da farklı olacaktır (Kandiyoti, 1988, s. 274). Kadınların ataerki karşısında aynı niteliklere sahip olduğunu iddia edecek kadar özcü bir duruştan çekinmekle birlikte Scott'ın (2014) dediği gibi "...tahakküm yapılarının karşılaştırılabilir biçimlerde işlediği gösterilebildiği ölçüde (diğer her şey eşit olduğunda), bu yapıların genel olarak karşılaştırılabilir olan direniş tepkilerini ve modellerini de aydınlayabileceği" (s. 20) söylenebilir.

Bora (2014), “Kadınların Sınıfı” adlı kitabında görüştüğü kadınların, “*çalışmamanın* çok güçlü bir alternatif olarak görüldüğü bir toplumda” (s. 99) yaşadıklarını söyler. Bu benim kendi görüşmecilerim için de geçerli saydığım bir durum. Hepsi buna rağmen çalışıyor. Görüşme yapacağım kadınları ararken/seçerken bir meslek ayrımı gözetmedim. Benim için önemli olan kocalarıyla “çalışmak” konusunda yaşadıkları sıkıntılar ve bunlarla baş etme yöntemleriydi. Yine de neticede büyük çoğunluğu –on beş tanesi- ev işçisiydi. Sonradan bunun bir tesadüf olmadığını fark ettim. Öncelikle birçoğunun eğitim seviyesi düşüktü ve çalışmaya karar verdiklerinde ellerindeki alternatifler vasıfsız işlerle sınırlı kalıyordu. Ayrıca ve asıl önemlisi, ev işini saklaması kolaydı. Kadınlar çalışacakları günleri ve saatleri kendileri belirleyebildiği için kocalarını daha kolay idare edebiliyorlardı. Kısacası göze en az batan işlerden biriydi. Bu sebeplerle kadınlar bu mesleğe yönelmişler/itilmişlerdi.

Ayrıca görüştüğüm kadınların büyük kısmı ısrarla açıklamama rağmen beni psikolog sandı. Bazıları yaptıklarının doğru olup olmadığını sordu ve görüşme sonunda tavsiyelerde bulunmam konusunda ısrar etti. Beni birbirlerine yönlendirirken de “psikolog gibi, anlat sen de rahatlarsın...” dediler. Kadınları ikna edemeyeceğimi anlayınca her ihtimale karşı psikolog olan arkadaşarımdan birkaç küçük tüyo aldım.

Arkadaşarıım bu tezi yazarken evlilik kararı almamı oldukça ironik buldular fakat bu durum benim oldukça işime yaradı. Birincisi, görüşme yaptığım kadınlar yakın zamanda evleneceğimi öğrendikten sonra konuyla ilgili pek çok taktik paylaştılar. Ayrıca cinsellik konusundaki taktiklerini de öğrenmeye bu sayede hak

kazandım. Bu sebeple bazen sağda solda unuttuğum, -evleneceğimin en büyük ispatı olan- yüzüğümü kadınlarla görüşmeye giderken özellikle taktım. Benim için ses kayıt cihazım kadar önemliydi. Ben bu tezi yazarken kendi özel hayatımdan, - özellikle bu taktiklerin ne anlama geldiklerini düşünürken- annemle aramdaki ilişkiden de oldukça fazla ilham aldım. Evlilik kararı almış olmanın işime yaradığı ikinci nokta, hayatım boyunca babamı idare etmek için annemden öğrendiğim taktiklerin yeni bir özneye doğru genişletiliyor olmasıydı. Bu süreçte annemle yaptığımız ve aralara evlilik hayatıyla ilgili taktiklerini sıkıştırdığı uzun telefon görüşmeleri oldukça işime yaradı.

Bu araştırmayı feminist yönetime yakın durarak gerçekleştirdim. Kadınlara söz hakkı verdim. Genellikle edilgen olarak kurgulandıkları ataerki ilişkiler içindeki failliklerini göstermeye çalıştım. Söz konusu tahakküm ilişkisinin devam etmesinde erkekler kadar çıkarları olmadığı için onların perspektifinden yapılacak tanımların beni gerçeğe daha fazla yaklaştıracaklarını düşündüm. Amacım bir ataerki tanımı vermek ya da sonunda bir ataerki tanımına ulaşmak değildi. Dahası bunu pek mümkün bir çaba olarak da görmüyorum. Benim yapmaya çalıştığım onu –elbette belirli bir andaki ve yerdeki tecrübe ediliş biçimini- göstermekti. Bu konuda doğru bir tanıma da ancak kadınların deneyimleri üzerinden ulaşılabileceğimi düşündüm (Hartsock, 1983, s. 284).

Onları anlamaya çalışırken kendi duygu ve deneyimlerimi de paylaştım (Neuman, 2012, s. 153, 154). Onları kendi tecrübelerime dayanarak anladım, aynı zamanda bazen kendi yaşadıklarımı da onların anlattıklarıyla anlamlandırdım.

Hartsock (1983), feministlerin ataerkiyi analiz ederken, Marx'ın kapitalizm eleştirisinden yararlanmalarının faydalı olacağını iddia eder. Yani feministlerin ataerkiye, Marx'ın kapitalizme yaklaştığı gibi yaklaşması lazım der. Ancak bize toplumsal cinsiyeti içeren bir tarihsel materyalizm anlayışı gereklidir (s. 283). Bunun için Marx'ın kapitalizmi açıklarken işçilerin perspektifine önem verdiği gibi, feministlerin de kadınların perspektifine önem vermeleri gerekir. Şöyle ki; bir yöntem olarak “feminist duruş noktası”, Marx'ın, gerçeğin bilgisine ancak pratik kanalıyla ulaşabileceğimiz fikri üzerinde yükselir (Tanesini, 2012, s. 170). Kapitalizm de beden ve zihin emeği birbirinden ayrıdır ve geçerli olan ideolojik bilgi zihin emeği tarafından üretilir. Bu bilgi taraflıdır ve bize gerçeği olduğundan farklı gösterir. Doğru bilgiye ancak bedensel emeğin pratiklerinden ulaşabiliriz (Engels ve Marx, 2010). Dolayısıyla bu durum işçi sınıfına ayrıcalıklı bir perspektif sağlar. “Kapitalist sistemde proletaryanın bu biricik perspektifi ayrıcalıklı bir epistemik bakış açısıdır” (Tanesini, 2012, s. 171). Aynı mantıkla ataerki toplumsal cinsiyet ilişkileri üzerine bir şeyler söyleyeceksek, kadınların ayrıcalıklı bir perspektife sahip oldukları sonucuna ulaşabiliriz. Bu noktada bizi doğru bilgiye ulaştıracak olan kadınların deneyimleridir.

“...mevcut ilişkilerin gerçekliğini erkeklerin deneyimlerinden ziyade kadınlarinki daha doğru yansıtır. Egemen konumlardan bakıldığında görünmeyen ilişkiler onların konumlarından bakıldığında görünür hale gelir. Kadınlar, erkekler için görünmez olan şeyleri doğrudan yaşadıkları için kendilerine görüldüğü biçimiyle dünya ile egemen görüşlerin bu dünya hakkında söyledikleri şeyler arasındaki kopukluğu fark etmeye başlarlar. (...) Onların toplumsal gerçekliğin diğer konumlarından bakıldığında görünmeyen

boyutlarını kendi deneyimlerinden hareketle teşhir etmeleri mümkündür” (s. 174,175).

Hartsock’un “kadınlara özel bilme biçimi” iddiası özcü bir yere çekilmeye müsaittir ve aynı zamanda bu bizi kadınların arasındaki farkları göz ardı etmek gibi bir hataya da sürükleyebilir (Tanesini, 2012, s. 178). Bu noktada araştırmanın yalnızca yirmi iki kadının deneyimleriyle sınırlı olduğunu ve herhangi bir temsil iddiası taşımadığını yenilemekte fayda görüyorum. Yönteme getirilen bu eleştiri, kadınlar arasındaki farklar göz ardı edilmediği sürece yöntemin öneminden bir şey kaybettirmeyecektir.

Son olarak şunu da eklemem gerekir ki; bir yapı olarak ataerki, kadının toplumda işgal ettiği yerin sınırlarını çizer. Ancak bir fail olarak kadının, bu sınırları aşma şansı her zaman vardır. Kadın olmayı, yalnızca ataerkiye referansla açıklayamayacağımız gibi, saf bir iradeye atfedersek de hata yapmış oluruz. “Hem az sosyalleşmiş hem de aşırı sosyalleşmiş insan türü modelleri, sosyal teori açısından yeterli temeli sağlamazlar; zira bunlar bize, ya kendi kendine yeten bir toplum yapıcısı ya da insiyatiften yoksun, *oluşturulmuş* bir sosyal ürün sunarlar” (Archer, 2012:282). Her ikisi de araştırmayı eksik bırakır. Bu araştırma bir yapı olarak ataerkinin belirleyiciliğine vurgu yaparken, fail olarak kadının onu dönüştürme kabiliyetini de göz ardı etmez.

Ataerki Tartışmaları

Ataerki kelimesinin anlamı Türk Dil Kurumu tarafından, “soyda temel olarak babayı alan ve ailedeki çocukları baba soyuna mal eden topluluk düzeni”⁴ olarak verilmektedir. Burada soyun babadan devam ettiğine dayanan bir toplum düzeni vurgusu doğru olmakla birlikte; kelimenin anlamını tek başına karşılayamayacak kadar yetersizdir. Bunun yanı sıra ataerki, gündelik hayatın tüm ayrıntılarına sirayet etmiş bir erkek egemenliğine, tahakküm altında tutulanların yalnızca kadınlar olmadığı bir hegemonya biçimine ve erkekliği yücelten bir örgütlenmeye karşılık gelir (Connell, 1998, s. 246).

Pater (baba) ve archie (yönetim) kelimelerinin birleşiminden oluşan “patriarchy” kavramı kabaca erkeğin söz hakkına ve güç kullanımına işaret eder. Kelimenin Türkçe karşılığı olan “ataerki” de baba kelimesine karşılık gelen ata ve güç, kuvvet ve iktidar anlamı taşıyan erk kelimelerinin birleşiminden oluşmuş olup aynı anlamı karşılamaktadır.

Pek çok düşünür kavramı açıklarken birbirlerine yakın şeyler söyleseler de -hepsi bir erkek egemenliğine işaret eder, analizlerine dahil ederken kavrama verdikleri öneme göre farklılaşırlar. Bu bölümde öncelikle çeşitli düşünürler üzerinden, tarihsel süreçte ataerki kavramına bakacağım.

4

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.572746dc165e44.48105767, 02.05.2016

2.1. Köken Tartışmaları

Ataerkil toplum yapısının kökenlerini araştıran oldukça geniş bir literatür mevcuttur. Kullanım biçimlerine bakmadan kısaca bu tartışmalara yer vermek istiyorum. Kadın ve erkek arasındaki tahakküm ilişkisine bir sebep bulmak için yapılmış araştırmalar antropolojik çalışmalara dayandırılmaktadır. En ünlüsü, genel olarak feministler tarafından çokça eleştirilen Engels'in (2012) "Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni"dir.

Engels (2012), bu eseri Amerikalı antropolog Morgan'ın araştırmalarına dayanarak kaleme almıştır. Morgan, insanlık tarihini üç bölümde inceler: yabanılık, barbarlık ve uygarlık (s. 29-35). En başında kadın ve erkek arasında, kadının haneden sorumlu ve içindeki eşyaların sahibi, erkeğinse yiyecek bulmaktan sorumlu ve avcılık için gerekli malzemelerin sahibi olduğu bir iş bölümü gelişmiştir. Henüz kadın ve erkek arasında eşitsiz bir ilişkiden söz edilemez. Hatta soy, kesinliği dolayısıyla anneden devam etmektedir. Üretim geliştikçe, evin dışında yeni edinilenlerin mülkiyeti de başında olduğu gibi erkeğe geçmiş ve servet erkeğin elinde birikmeye başlamıştır. Analık hukuku, erkeğin sahip olduğu malları çocuklarına bırakması önünde engel teşkil ettiğinden soy babadan devam etmeye başlamıştır. Soyun babadan devam etmesi ve servetin erkeğin elinde birikmesi, aile içinde erkeğin pozisyonunu kadına göre güçlendirmiştir (s.67). Ayrıca kadının, soyun babadan devam ettiğini garantilemek için "iffetini sıkı sıkıya koruyup, kocaya bağlılıkta kusur etmemesi" (s. 75) gerekmektedir. Ataerkil aile, bu tür ihtiyaçlara cevap vermek için türemiştir. Yani mülkiyeti ön gerektirir.

Connell (1998), ataerkil ilişkilerin kökenine dair yapılan araştırmaların tarihselliği göz ardı ettiğini iddia eder. Bunun söz konusu ilişki biçimlerine “doğal” bir sebep aramak olduğunu söyler ve böyle bir amacın anlamsızlığını vurgular (s. 198). Ayrıca yapılanlar çoğu zaman spekülasyonlardan ibarettir. Kendisi de yeni spekülasyonlar üretmek pahasına söz konusu araştırmalarda varılan sonuçları yanlışlamaya girişir. Öncelikle bazı araştırmaların iddia ettiğinin tersine, kazılarda ulaşılmış en eski verilerin bizi ataerkil bir toplum yapısına ulaştırmak konusunda yetersiz kaldığını söyler. Daha geç döneme ait bazı mağara resimleri ise kadınlar ve erkekler arasında bir işbölümünün varlığını gösterse de, buradan kadınların yaptığı işlerin, erkeklerinkinden daha değerersiz kabul edildiği sonucuna ulaşabilmek mümkün değildir (s. 203, 204). Ancak çok sonralara dair ulaşılan bazı yazılı metinler yoluyla, ataerkil yapıya dair bulgulara ulaşılabilir (206). Connell’a (1998) göre “...devletin yaratılması, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin, özellikle de toplumsal cinsiyetin iktidar yapısının yeniden örgütlenişi anlamına gelir” (s. 206). Ayrıca devletlerin ortaya çıkışıyla, çoğunlukla tamamı erkeklerden oluşan ordular ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu durumun baskın bir erkeklige işaret edebileceğini kabul etmekle birlikte yine de temkinli yaklaşır. Öncelikle ordular sayıca az insandan meydana gelmektedir ve erkeklerin burada ulaştıkları avantajları, toplumsal hayatın tümüne yansıtıp yansıtmadıklarını bilemeyiz. Ayrıca kadınları devletlerin yönetim kademelerinde görmemekle birlikte eldeki verilerle prestij sahibi olduklarını da biliyoruz (s. 207).

Kısacası Connell (1998), sözü edilen dönemlerden elde edilen verilerle, yönetimde erkeklerin kadınlara göre daha fazla söz sahibi olduğunu fakat kültürün tamamen cinsiyetçi bir temel üzerinde yükselmediğini söyler. Kadınlar ve erkekler bugün olduğu kadar şiddetli şekilde, belirli kalıplar etrafında kümelenmemiştir.

Kadınlık ve erkeklik bugünkü gibi keskin ayrımlarla sıfatlandırılmamış ve henüz bu sıfatlara hiyerarşik anlamlandırmalar yüklenmemiştir (208).

Kadınları ve erkekleri farklı işler yaparken gösteren mağara resimlerinden, bu işbölümünün hiyerarşik bir örgütlenme biçimine ulaşamıyor olabiliriz. Ya da orduların genellikle erkeklerden oluşuyor olması da tek başına, kadınların toplumda erkeklere oranla değersiz olduklarını göstermiyor olabilir. Fakat Connell'ın, bunların karşısına çıkarttığı argümanlar da bizi tam tersine götürmez. Kadınların mülk edinebiliyor ya da ticarete katılabiliyor oluşları, tıpkı bugün olduğu gibi onların bu tahakküm ilişkisindeki pozisyonlarını değiştirmeye yetmiyor olabilir.

2.2. Aydınlanma Fikri ve Ataerki

Aydınlanma genellikle İngiliz devrimiyle başlatılıp Fransız devrimiyle bitirilen ve 18. Yüzyıl boyunca bütün Avrupa ve Amerika'yı derinden etkilemiş felsefi bir hareket ve bu hareketin toplumsal ve siyasal sonuçlarını kapsar (Çiğdem, 2013, s. 13). Dolayısıyla Aydınlanma dendiğinde felsefi, epistemolojik, bilimsel ve siyasal boyutları olan kapsamlı bir süreç akla gelmelidir. Ancak her biri için ortak amaç dine dayalı eski düzenin yerine akla dayalı yeni düzeni getirmektir. "Akıl" Aydınlanma'nın alamet-i farikasıdır. İnsan her şeyi aklıyla açıklayabilir. Öyle ki Aydınlanma bu yönüyle kilisenin otoritesi yerine bu kez katı biçimde aklın otoritesini koymakla eleştirilmiştir (s. 20, 21).

Aydınlanma kapitalist sistemin teorik altyapısını oluşturur, modern toplumun entelektüel temelidir. Ev ve iş yerinin birbirinden ayrılmasıyla kamusal alan akılla tarif edilirken, evin içi akıl dışılığı alanıdır (Donovan, 2009, s. 19). Kamusal alan aklını kullanan erkeklere aitken, belirsizliklerin hakim olduğu özel alanlar ise

kadınlarla özdeşleştirilir (s. 64). Erkeğin kadını tahakkümü altında tutma gayreti, sembolik olarak bilimin ve aklın doğa üzerindeki tahakkümünü çağrıştırır. Cadı yakma olayları bu duruma örnek olarak verilebilir. Cadılık, aklın ötesinde gizli güçleri temsil eder. Aklın, açıklayamadığı şeylere tahammülü yoktur. Bu tür durumların kontrol altına alınması gerekir (s. 65,66). Aydınlanmanın sunduğu “erkek, akıl yani kültür, uygarlık alanına; dişil ise kontrol edemediği duyguları, baştan çıkarıcılığı ve denetimsiz, adeta hastalıklı cinselliğiyle doğa alanına aittir” (Özbudun, 2015, s. 70).

Aydınlanmayla birlikte evren, artık ilahi güçlerle değil, akılla açıklanır. Evrenin akılla ulaşılabilen belirli kuralları varsa ve bu kusursuz bir düzene sahipse; aynı kurallar ahlaki, politik ve estetik dünyaya uygulandığında ideal topluma ulaşılacaktır (Donovan, 2009, s. 17). Ancak buradan hareketle varılan tüm demokratik haklar, öncelikle ve yalnızca erkekler içindir. Kadınlar, erkeklerle girdikleri ilişkiler üzerinden tanımlanmaya devam eder. Kamusal alanda neredeyse görünmezdirler (Hufton, 2005, s. 25). Modernleşme erkeklerin hayatını etkilediği kadar kadınların hayatını etkilememiştir. Akıl ve dolayısıyla eğitime verilen önem kadınlar sözü konusu olduğunda, yalnızca anne olarak “ilk öğretmen” kabul edilmeleri sebebiyle üzerinde durulan bir nokta olmuştur. Rousseau’nun Emile’in arkadaşı Sophie için düşündüğü eğitim, Emile’leri memnun etmek, onlara yararlı olmak, hoş tutmak, sevgisini ve saygısını kazanmak vb için düşünülmüştür (Sonnet, 2005, s. 108). Bu dönemde kadınlara müfredatın çoğunu din, dikiş, nakış gibi derslerin oluşturduğu temel bir eğitim verilmiştir. Dolayısıyla niceliksel bir artıştan bahsedebilirsek bile niteliksel bir artıştan söz edebilmek zordur (s. 120). “Kadınların eğitimi onları iyi ev

hizmetçileri ya da aile yöneticileri, hürmetkar karılar, sadık anneler ve mümin Hıristiyanlar yapmak içindir, fazlası değil” (s. 22).

Özetle kadınlar toplumsal hayattan dışlanmaya devam edilir. Üstelik artık bu durum “rasyonel” sebeplerle açıklanabilir. Aydınlanmadan önce ataerki, meşruiyetini tanrı buyruğuna dayandırırđı. Tanrı, erkeği kadından daha üstün bir varlık olarak yarattığı için, erkek kadın üzerinde hak iddia edebilirdi. Bu otoritenin mutlak sahibi ise herkesin babası olan kraldı. Kralın otoritesi, babanın otoritesini çağırıştırır ve kral, bu şekilde yönetirdi. Aydınlanma ile birlikte tanrı ve kral değerlerini kaybetsele de ataerki kendisinininkini korudu. İlahi buyruk yerine akılı koyan ve kralın mutlak yetkesine gözünü diken Aydınlanmanın ataerki ile bir derdi yoktu. Aksine her fırsatta erkeğin üstünlüğünü vurgulamaya devam etti. Tek farkı bunu artık, tanrı buyruğuyla değil “insan doğası” ile açıklıyor oluşuydu⁵. Artık erkekler doğuştan ve doğal olarak kadından daha güçlü ve daha yetenekliydi. Kısacası Aydınlanma, ataerkinin ayaklarını yere bastırımış ve onu “evcilleştirmiştir” (Yaman, 2013, s. 30-32).

Kadınlar Aydınlanmadan umduklarını bulamasalar da; Aydınlanmayı, yine Aydınlanma sayesinde eleştirebildiler. Yani Aydınlanma düşüncesi sayesinde kazandıkları eleştirel düşünme yeteneği ve doğal haklar öğretisini yine Aydınlanmanın ataerki örgütlülük biçimlerine karşı kullandılar. Henüz kapsamlı bir ataerki analizi yapamıyor olsalar da, Aydınlanmacı feministler kadını sürekli olarak kamusal alandan dışlayan sistematik bir erkek baskısına dikkat çekiyorlardı (Donovan, 2009, s. 41). Davalarının konusu haklar üzerinden şekillendiği için özel alandaki ataerki pratikler hakkında pek bir şey söylemiyorlardı. Yani sistemin

⁵ Kadınlar yine de dine referansla da dışlanmaya devam ediliyordu. Örneğin dönemin feminist hareketinin öncülerinden Sarah Grimke, 1837 yılında ABD’de çıktığı bir konferans turunda, İncil’in kadınların kamu önünde konuşmasını yasaklayan emrine uymadığı gerekçesiyle şiddetle uyarılıyordu (Donovan, 2009, s. 37).

kendisiyle bir dertleri yok gibiydi, sistem içinde erkeklerin sahip oldukları haklara sahip olarak, kadın sorununun çözülebileceğine inanıyorlardı. Tüm çalışmaları kadınları kamusal alana kazandırmak üzerine kuruluydu. Ancak bu haliyle tüm kadınları kapsadığı söylenemezdi. Fikirleri, siyah kadınlar söz konusu olunca çöküyordu örneğin. Zira onlar özel alana kapatılmıyor, iş hayatından dışlanmıyor aksine en ağır işlere koşuluyorlardı (s. 53). Ancak yine de hayatları ataerkil baskılardan azade ve sorunsuz değildi elbette. Dolayısıyla direniş pratikleri daha farklı yerlerden kurgulanmalıydı.

2.3. Ataerkinin Feminist Analize Giriş

Aydınlanmacı feministlerin mirasları üzerinde yükselen kültürel feminizm, siyasal taleplerin ötesine geçerek kapsamlı bir kültürel değişimi hedeflemiştir (s. 69). Önemli olan tarafı ise böyle bir kültürel dönüşümü hedeflerken giriştikleri analizlerde, kadınların maruz kaldığı baskının altında, erkeğe duyduğu ahlaki ve ekonomik bağımlılık ilişkisini gösteriyor oluşlarıdır (s. 78). Donovan (2009), bu geleneği Margaret Fuller'in 1845 yılında yazdığı "Women in the Nineteenth Century" kitabıyla başlatır. Kitap, "...bilginin duygusal, sezgisel yönü üzerine vurgu yapar ve organik dünya görüşünü savunur" (s. 71) ve bilginin bu biçimini kadınlara atfeder. Bunu da erkeğin ürettiği hiyerarşik, bağımlılık ve şiddet üreten bilginin karşısına çıkartır. Kadınlar, erkeklerin sahip olamayacağı bir takım özelliklere sahiptirler. Sezgisel bir algılama yetenekleri vardır ve olaylara bütüncül bakabilirler (s.74,75). Tüm bunların neticesinde sundukları ideal toplum yapısı anaerkindir. Bu bakış açısına göre kadınlar "doğal" olarak barışsever, anlayışlı ve diğer iyi sıfatlara sahiptirler. Her ne kadar konuya daha geniş bir yerden bakmayı başarabilmiş olsalar da, veri olarak kabul ettikleri bir "kadın doğası", analizlerini tehlikeye düşürür.

2.3.1. Varoluşçuluk ve Aterki Kavramı

Varoluşçuluk bireyin sahip olduğu iki farklı benlikten bahseder. Bunlardan biri toplumsal ortak kanılar neticesinde belirlenmiş ve bireyin içerisine giriverdiği, standart benliklerdir. Diğeri bunu aşan, “aşkın” benliktir ve her birey içinde potansiyel olarak vardır (Donovan, 2009, s. 227). Simon de Beauvoir (1993), geliştirdiği feminist analizde varoluşçuluğun sözü edilen kavramlarından yararlanır. Standart benlikler, kadınlar için erkekler tarafından yaratılmıştır ve kadınlar da bunların içine “girerler”. Standartlara göre kadın, güçsüz, zayıf, çıkarıcı, doyumsuz, nankör vb dir. Bu tarz olumsuz sıfatlar çoğaltılabilir ve üstelik pratikte belli bir gerçekliğe de tekabül ediyor olabilir. Kadınlar hakkında yapılan bu tarz genellemelere genellikle kadınlar da katılır. Kendilerini, erkeklere göre daha zayıf ve onların korumasına muhtaç bulabilirler. Fakat tüm bunlar, “...kadının hormonlarından gelmediği gibi, beyin hücrelerine doğuştan da kazanmış değildir” (s. 7). Bunlar, kuralları erkekler tarafından koyulmuş bir düzende, kadından beklenen davranışların sonucudur. Ataerki toplumlar erkeği ve erkekliliği olumlu sıfatlarla kurarken, dişil olanı olumsuz ve norm dışı olarak kurgular.

Toplumsal hayatta kadın, edilgin bir varlık olarak kabul edilir. Ne yapacağı ona erkek tarafından söylenir. Üstelik mevcut roller dahilinde kabullenmemek bir alternatif değildir. Zira kadın “yumuşak başlıdır.” Yalnızca yakınabilir ve bol bol dua eder.” Uzlaşmacıdır”, radikal değişikliklerden hoşlanmaz. Çünkü inandığı şeyi yaratmış olan erkeklerdir, onu kaybederse yerine yenisini koyamamaktan korkar. “Fedakardır”, her şeyden önce ailesini düşünür (s. 8-10). Yaşadığı bu hayatın neticesinde de yukarıdaki sıfatlarla anılmaya başlar. Kısacası özne olduğunu düşünen kadın, kendisine dayatılmış bir hayatı, üzerine biçilmiş bir role göre yaşamaktadır.

2.3.2. Radikal Feministler ve Ataerki Kavramı

Radikal feministler belirli konularda ayrılışlar da Beauvoir'dan oldukça etkilenmişlerdir. Radikal feminizmin en önemli teorisyenlerinden kabul edilen Kate Millett (1987) bir kadın ve bir erkek arasında özel kabul edilen cinsel ilişkinin aslında içinde tüm kültürel değerleri barındıran bir "mikrokozmos" (s. 44) olduğunu iddia eder. Bu yüzden "kişisel olan politiktir." Bir kadın ve bir erkek arasındaki ilişkiden, siyasi nitelikte bir gerçekliğe varılabilir. Ancak burada kullanıldığı anlamda politika, "...güçlülük temeline dayanan ilişkilere, bir grup insanın başka bir grup insan tarafından yönetildiği düzenlere" (s.45) karşılık gelmektedir. Buradan hareketle bir ataerki analizine girişen Millett, öncelikle bu ilişkinin yalnızca erkeklerin kadınlara uyguladıkları baskıdan ibaret olmadığını; yaşlı erkeklerin, genç erkekler üzerindeki otoritesini de kapsadığını belirtir (s. 47,48). Ataerki, öncelikle toplumsallaşma yoluyla tarafların gönüllü desteğini kazanır. Baskın olan taraf, her iki taraf için de -kendi lehine- nitelikler yakıştırır. Toplum içinde edinilen cinsel roller, bu niteliklere göre şekillenir (s.49). Millett, Firestone'un aksine biyolojik farkların ataerki yapıyı açıklamakta yetersiz kaldığını savunur. Öyle ki buradan hareketle belirleyici olan kültüre hayranlığı artar (s.51). Freud'dan yararlanır: Çocuğa ataerki cinsiyet kalıplarını aktarması sebebiyle, aile söz konusu baskı biçiminin yegane sürdürücüsüdür. "Cinsler arasındaki ruhsal ayrımın sürekliliğini belirleyen, çocukluğun ilk yıllarındaki koşullanmadır" (s. 57).

Millett, ataerkinin kadınlar ve erkekler arasındaki biyolojik farklarla açıklanamayacağını söylese de yerine başka bir açıklama getirmez. Erkeklerin baskınlığı ve kadınların itaat etmesi üzerine kurulu söz konusu yapıyı açıklarken pek çok değişkeni göz ardı eder. Bunlardan en önemlisi mevcut üretim ilişkileridir. Onun

analizinde ataerki sadece her zaman ve her yerde var olmuştur (Beechey, 1979, s. 69).

Shulamith Firestone (1979) ise, “cinsel sınıflaşma, gözle görülemeyecek kadar derindir” (s. 13) der ve “Cinselliğin Diyalektiği” adlı eserinde kapsamlı bir ataerki tanımına ulaşmaya çalışır. Bunun için de öncelikle nasıl ortaya çıktığını açıklamaya çalışır. Böyle bir araştırma için Marksist yöntemi kullanır ve fakat yetersiz bulur. Böylece “temelini cinsellikten alan maddeci tarih görüşü” ne (s. 18) ulaşır. Ona göre kadınlar ve erkekler biyolojik olarak birbirlerinden farklı yaratılmışlardır. Kadın doğurabilme yeteneği ile erkekten farklılaşır. Bu yetenek aynı zamanda kadının en büyük dezavantajıdır. İlk olarak hamilelik ve doğum zor bir süreçtir, ardından çocuğun hayatta kalabilmesi için belirli bir süre bakıma ihtiyacı vardır. Tüm bunlar, kadınları, erkeklere bağımlı kılan bir işbölümünün ortaya çıkmasına sebep olmuştur (s. 20,21). Ataerkinin kaynağı burasıdır. Bütün toplum bu ilişki etrafında düzenlenmiştir. Firestone’un bulduğu çözüm ise yapay üreme yöntemleri ile kadının biyolojik aile içinde maruz kaldığı baskıdan kurtulmasını sağlamaktır (s. 24). Bu şekilde kadın, onu dezavantajlı konuma düşüren ilişki biçiminden kurtulmuş olacaktır ve üremenin belirlediği iki sınıflı –kadınlar ve erkekler- toplumda eşitlik sağlanmış olacaktır.

Kitabın devamında o da Freud’dan oldukça fazla yararlanır. Özellikle kitabın en meşhur bölümü olan “Sevgi”⁶ başlığında analizini tamamen Freud’un kavramları üzerine kurar. “...sevgi, bugün kadınların ezilmesine belki de çocuk doğurmaktan daha çok yol açan bir şeydir” (s. 153) diye başlar. Öncelikle zaten başta belirttiği

⁶ Kitabın İngilizce baskılarının birinin kapağında “6. bölüm hayatınızı değiştirebilir” yazar. Shulamith Firestone, *The Dialectic of Sex: The Case for Feminist Revolution* (A Bantam Book, 1972)

sebepler yüzünden kadınlar ve erkekler arasında kurulacak bir ilişki eşit olmayacaktır. Ayrıca erkek, diğer kadınları, sevdiği ilk kadın olan annesinden ayırabilmek için aşağılayacaktır (s. 159).

Radikal feministler, psikolojiye fazla odaklanarak meselenin tarihsel tarafını gözden kaçırmakla eleştirilir. Tarihi yalnızca, ataerkinin her zaman ve her yerde var olduğunu göstermek için kullanırlar (Hartmann, 1979, s. 10). Yine de ataerkiyi feminist analize dahil edip, ilk kapsamlı analizlerini yapmaları noktasında önemlidirler. Genel olarak feministlerin niyetleri kadınların maruz kaldıkları baskı biçimlerini ortadan kaldırmaksa eğer, önce neye karşı mücadele verdiklerini bilmeleri gerekir. İstenilen yüzeysel reformların ötesindeyse ya da bu reformların toplumsal gerçeklikte karşılık bulabileceği bir ortamsa, dönüştürülmeye çalışılan şeyin tam olarak ne olduğu iyi anlaşılmalıdır. Her ne kadar bunu sınırlı şekilde yapsalar ve muhakkak etkisi olan üretim ilişkilerini örneğin, göz ardı etmiş olsalar da, kıymetlidir.

2.3.3. Marksistler

Marx'a ait metinlerde doğrudan kadın sorunu üzerine söylenmiş fazla bir şey rastlanmaz. Parça parça bulunsa da, konu üzerine ayrılmış özel bir bölüm yoktur. Zira Marx, geliştirdiği toplum analizinde insanları cinsiyet rollerine göre değil, öncelikle sermaye karşısındaki konumlanışlarına göre sınıflandırır (Özbudun, 2015, s. 68). Yine de kadını, doğası gereği erkekten aşağı kabul eden aydınlanmacı görüşü reddeder. Kullandığı yöntem itibariyle de dolaylı olarak böyle bir sonuca ulaşılabilir zaten. Marx için tek başına özel bir insan doğası söz konusu değildir, insan toplumsal

bir varlıktır (s. 73). Kadınlara uygun görülen bu aşağı durumu, tarihselliği göz ardı ederek kadınların doğası ile açıklayamayız.

Bunlar üzerinden geliştirilmiş Marksist feminist analizler ise, kadınlar üzerindeki ataerkil baskıları kapitalizmle açıklar. Kadının ezilmesini kapitalizmin yükselmesine bağlarlar ve bu ikisi arasında, ikisinin de çıkarına olan kusursuz bir uyum görürler (Donovan, 2009, s. 155). Kadını da sömüren -dolaylı yoldan da olsa- kapitalisttir. Dolayısıyla kadının verdiği savaş da aslında sermayeye karşıdır/olmalıdır. Kadın ve sermaye arasındaki ilişkiyi görünür kılmak için konuyu daha çok emek üzerinden tartışır. Emek konusunu ileride daha ayrıntılı olarak ele alacağım için burada çok fazla değinmiyorum.

Marksist analizler ve Marx ve Engels'in kendisi, kadın sorununu kapitalist sınıf ilişkilerine indirgemekle eleştirilir. Connell (1998), bunları "dışsal teoriler" olarak kabul eder (s. 70). Kadınların ezilmesini kendi dinamikleri içinde değerlendirmektense, ona dışarıdan bir sebep bulmaya çalışırlar. Oysaki kapitalizmin, doğrudan kadınlarla özel bir sorunu olduğu iddia edilemez. Bugün kapitalistler, kadınların emeğini sömürüyor olabilir ve onları emeğin yeniden üretilmesi için kullanıyor olabilir fakat kapitalistler için bu görevi yerine getirecek olanların kadın olmasının özel bir önemi yoktur. Dolayısıyla kapitalizm tek başına, kadınların toplumsal konumunu açıklamak için yeterli değildir. Cinsiyete dayalı işbölümünün bir açıklamasını barındırmaz. Aksine bazı açılardan ataerkil düzeni zorlar. Dolayısıyla bu ikisi arasında net bir uyumdan ziyade, çelişkili bir ilişki vardır (s. 74).

Tüm eleştirilere rağmen tarihsel materyalist yöntemin feminist teorideki yeri ve önemi göz ardı edilemez. Bir kere muhtemel bir kurtuluş ihtimalinde mutlaka bu düşünce biçiminin önemli bir yeri olacaktır. Zira bu yöntemle ataerkinin tarihselliğine yani bir inşa olduğuna, “doğal” olmadığına vurgu yapılabilir. Bu da ona karşı yürütülen mücadeleyi anlamlı kılan en önemli ayrıntıdır.

2.3.4. İkili Sistem Kuramı

Radikal feministler ekonomik ilişkileri göz ardı ederken, Marksistler de meseleyi bu dar alana sıkıştırmaktadırlar. Oysa kapsamlı bir ataerki analizi geliştirebilmek için her ikisine de bakılması gerekir. Bu ihtiyaca cevap olarak feministler arasında yeni bir kuram geliştirilmiştir: ikili sistem kuramı. Bu kuram radikal feministlerin ataerki analizlerini, Marksist yöntemin araçlarını kullanarak geliştirmeyi hedeflemektedir. Bu kuramı, temsilcisi olan birkaç düşünür üzerinden açıklamaya çalışacağım.

Eisenstein’a (1999) göre, ataerki kapitalizmi önceler. Ondan önce vardır ve onunla birleşerek devam eder. Fakat bu, bizi iki ayrı kavrama ulaştıracak bir eklemlenme şeklinde değildir; kuvvetli bir karşılıklı bağımlılık barındıran ve neticesinde “kapitalist ataerki” diye adlandırılan tek bir kavram olarak ortaya çıkan bir birleşmedir (s. 196). Bunun için Marksist sınıf ve radikal feminist ataerki analizini aynı anda kullanır. Diyalektik yöntem izlediğini iddia eder. Marksist sınıf analizi ve radikal feminist ataerki analiz tez ve antitezlerdir; onu ulaştırdıkları sentez ise sosyalist feminizmdir (s. 197). Toplumdaki güç ilişkileri, kapitalizmin belirlediği sınıf pozisyonlarına ve anlamlandırılmasında ataerki yapının etkili olduğu cinsiyetlere aynı anda bağlıdır. Bunlardan yalnızca birini dikkate alıyormak, ya da birini diğerinden daha belirleyici kabul etmek analizi eksik bırakacaktır. Marksist

analizin tarihsel bakışına ve toplumun özerk ataerki örgütlülüğünü vurgulayan radikal feminist bakışa aynı anda ihtiyaç vardır (s. 202,203). Bu yüzden tek bir kavram kullanır: “kapitalist ataerki”. İktidar ilişkileri tek başına kapitalizm ya da tek başına ataerki ile değil, kapitalist ataerki ile açıklanabilir.

Meşhur makalesi “Marksizm ve Feminizmin Mutsuz Evliliği”nde Hartmann (1979) ise, Marksizm ve feminizm arasındaki bağı kadınların yasalar önünde yok sayılarak, tamamen kocasının vesayetine girdiği geleneksel evliliklere benzetir (s. 1). Marksizm erkek, feminizm ise kadındır. Hartmann, bu benzetmeyle Marksizmin, feminizmi kendi mücadelesine eklemeye çabasını eleştirir. Halbuki kadınların yürüttüğü tek mücadele kapitalizme karşı değildir. Kadınların baskı altında tutulmasında kapitalizmin olduğu kadar, erkeklerin de çıkarı vardır. Kapitalist sistem herkesi sömürdüğü gibi kadınları da sömürüyor olabilir ama bunun yanında kadınların neden erkeklerden daha fazla sömürüldüğünün, düşük statülü mesleklere biriktiğinin ve daha az ücrete çalıştığıın sebebi ekonomik olarak açıklanamaz (s. 7). Hartmann Marksistleri eleştirdiği kadar radikal feministleri de eleştirir. Daha önce değindiğim gibi onların analizlerini de üretim ilişkilerini tamamen yok saydıkları için yetersiz bulur (s. 10). Eleştirmenin yanında her iki yöntemin de işe yarar taraflarını kullanmayı önerir. Marksizm ataerkinin maddi temelini gösterdiği için, radikal feminizm de bu tahakküm ilişkisinin ekonomik olmayan taraflarına vurgu yaparken işe yarar.

Hartmann’a göre de ataerki kapitalizmi önceler fakat ataerkinin bugünkü hali kapitalist sistemden ayrı düşünülemez. Ataerkinin bugünkü formu kapitalist ilişkiler bağlamında şekillenmiştir. Ataerki yapının erkeğe atfettiği değerler olan rekabetçilik, mantıklı olma ve hükmedicilik vs kapitalist toplumda anlamı olan,

önemsenen ve yüceltilen değerlerdir (s. 21). Gelir getiren bir işte çalışmak bugün için -feodal toplumda karşılaşılanın aksine- kadınlar ve erkekler arasındaki ilişkileri etkileyen bir şeydir. Fakat bazen kapitalizm ve ataerkinin çıkarları çatışabilir. Erkekler, kadınların evlerinde oturup hizmet etmelerini isterken, kapitalist onları ucuz iş gücü olarak istihdam etmek isteyebilir (s. 14). Bu gibi durumlarda farklı cevaplara ihtiyaç duyarız.

Sonuç olarak Hartmann şöyle bir ataerki tanımına ulaşır: kavram için "...maddi bir temeli olan ve erkeklerin kadınlar üzerinde hakimiyet kurmasını sağlayan, erkekler arasındaki hiyerarşik ilişkiler ve dayanışmayı içeren toplumsal ilişkiler dizisi" (s. 12) der. Ataerkinin maddi temeli, ileride daha ayrıntılı olarak değineceğim gibi erkeklerin, kadınların emekleri üzerindeki söz söyleme haklarından gelir. Erkeklerin, kadınlar üzerindeki hakimiyeti bu tasarrufa dayandığı gibi, kültürün işin içine girdiği daha komplike durumlara da dayanır.

Son olarak Walby (2016), öncelikle kadınların bir sınıf oluşturup oluşturmadığı sorusuyla başlar. Kadınları bir sınıf olarak görebilir miyiz? Öncelikle bu soruya verilmiş değişik cevapları sıralar. Golthorpe, kadınları sınıf analizine dahil etmez, çünkü ona göre sınıfsal konumları babalarına ya da kocalarına bağlıdır (aktaran Walby, 2016, s. 22). Delphy (1980) ise, kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizliği açıklarken sınıf kavramını kullanır. Ona göre kadınlar ve erkekler ayrı sınıflara mensupturlar. Walby (2016) içinse, ev kadınları ayrı bir sınıf oluşturabilir fakat kadınlar ve erkekler ayrı sınıf oluşturmazlar. Aralarındaki eşitsiz ilişki yalnızca sınıf kavramıyla açıklanamaz, bu eşitsizliğin ekonomik olmayan kısımlarını anlayabilmek için daha fazlasına ihtiyaç duyarız (s. 29).

Walby, ataerkiyi özel ve kamusal olarak ayırır. Özel alanda kadının karşılaştığı baskı, karşılıksız ev içi emeği üzerinden temellenir. Kamusal alandaki ise istihdam koşulları ve devletler tarafından şekillenir. Evin içinde teker teker kadınların emeğine, kocaları ya da babaları el koyarken, kamusal alanda topluca devlet ve özel şirketler koyar. Özel alanda karşılaştıkları ataerki biçimi dışlama, kamusal alanda ise ayrımcılıktır (s. 45). Elbette bunlar iç içe geçmiş durumlardır. Özel ve kamusal ataerki birbirlerinden keskin sınırlarla ayrılmaz.

2.4. Toplumsal Cinsiyet İlişkileri

Buraya kadar, söz konusu baskı biçimine “ataerki” diyenlere yer verdim. Ancak Connell (1998), bütünü görmemiz açısından bu cevabı yetersiz bulur ve söz konusu yapıyı açıklarken “toplumsal cinsiyet ilişkileri” kavramını kullanır (s. 41). Bu kavramı üç yapı üzerine dayandırır: emek, iktidar ve kateksis. Bunları açıklamaya girişmeden önce de “yapı” derken neyi kastettiği üzerinde özellikle durur. Ona göre, “toplumsal yapı kavramı, belirli bir toplumsal örgütlenme biçiminde yer alan kısıtlamaları ifade eder” (s. 133). İçinde direniş ihtimallerini ve dolayısıyla iradeyi mutlaka barındırır. “...pratik, kendisini kısıtlayan şeyi dönüştürebilir (...) fakat kendi koşullarından bağımsız bulunamaz” (s. 136).

Tezin ilerleyen bölümlerinde anlatılacak kadın hikayelerinin anlamlı duracağı arka plan, Connell’in kullandığı şekliyle “toplumsal cinsiyet ilişkileri” kavramıdır. Dolayısıyla gelecek bölümlerde bu kavramı ve üzerinde yükseldiği yapıları ayrıntılı biçimde ele alacağım. Connell’in gösterdiği bu yapılardan benim için en önemlisi emek. Dolayısıyla onu sona bırakıyor ve daha ayrıntılı bahsediyorum.

2.4.1. İktidar

Connell (1998), “iktidarı” her yerde kolaylıkla görebileceğimizi söyler. Bir baba, kızını istemediği biriyle evlendirebilir, ya da kendi istediği herhangi biriyle evlendirebilir, devletler eşcinsel ilişkileri suç sayar, bankalar bekar kadınlara kredi vermeye yanaşmaz, erkekler kadınlara tecavüz eder. Önemli olan ve bir “iktidar”dan bahsetmemize sebep olan ise tüm bunların bir babanın, bir banka müdürünün ya da bir erkeğin bireysel davranışlarının ötesinde süreçler olduğunu görebilmektir. Medyada özellikle tecavüz vakalarında, tecavüz eden kişinin “psikolojisine” vurgu yapılır. “Bunu nasıl yaptı?” sorusuna kendi hayatından cevaplar aranır ve sonunda sapkınlığına kanaat getirilir. Oysaki bu, “toplumsal düzenden sapsak bir yana dursun, en açık anlamda bu düzenin bir uygulamasıdır” (s. 150).

Tecavüz ya da şiddet, kişisel problemleri olan bir erkeğin bir kadına uyguladığı bireysel bir eylem değildir. Ataerkil toplum yapısının sonucudur ve onu yeniden üretir. Her erkek her kadını dövmüyor olabilir, ama erkekler kadınları döver. Tecavüz için de aynısı geçerlidir, her erkek tecavüz etmez ama erkekler kadınlara tecavüz edebilir. Bunlar, erkeklerin kadınlar üzerindeki toplumsal denetim biçimleridir (Walby, 2016, s. 211, 212). Şiddet ihtimali, kadını frenler. Walby (2016), devletin bu konudaki yaptırımlarını yetersiz bulduğunu vurgular: hukuk ve devlet bu konularda isteksiz davranır, cezalar düşük tutulur, kadınlar ispat konusunda zorlanır, sonuna kadar direndiklerini görmek için şiddet izi aranır vs (s. 222). Dolayısıyla bu tehditler, kadınların gündelik hayatını etkilemeye devam etmektedir. Doğrudan karşılaşmamak için özel bir çaba sarf ettikleri söylenebilir. Hava karardığında sokağa çıkmaktan çekinir, erkek emeğinin yoğun olduğu sektörlerde çalışmayı tercih etmez, dikkat çekmekten imtina ederler.

Şiddet ve iktidar arasında bir bağ olsa da elbette iktidar her zaman şiddetle sağlanmaz. Hatta genele bakıldığında, iktidar ilişkilerinde şiddet, nadir rastlanır bir biçimdir. Bourdieu (2015), kadınlar ve erkekler arasındaki tahakküm ilişkisini ayakta tutan bu şeyi “sembolik şiddet” kavramıyla açıklar: “(...) yumuşak, kurbanlarında bile hissedilmeyen ve görülmeyen, çoğunlukla iletişimin ve tanımanın veya daha kesin olarak tanımamanın, kabullenmenin veya hatta hissetmenin saf sembolik kanallarıyla uygulanan şiddet” (s. 12). Kıyafetten, oturup kalkmaya, üretimden, tüketime hayatın her anında belirleyici bir değişken olarak karşımıza çıkar.

Bu, “kültürün” sonucudur ve aynı zamanda bu, “kültürü” yeniden üretir. Kültür ataerkinin önemli bir parçasını oluşturur, ya da ataerki kültürün... Kültürler bizi belirli kadınlık tanımlarına götürür. Kadınlar evcimendir ve annelik bu söylemin önemli bir parçasını oluşturur (Walby, 2016, s. 165). Fakat bu durumlar zamana ve mekana göre değişir. Dünya tarihinde erkek emek arzının azaldığı dönemlerde – örneğin dünya savaşları dönemlerinde- kadın emeğine ihtiyaç hasıl olduğunda “ücretli emeğin kadınsılığa aykırı olarak yaftalanmasına (...) geçici bir süre ara verilmiştir” (s. 168).

Toplumsal iktidar, “bir durum tanımlama dayatma, olayların anlaşılmasını ve meselelerin tartışılmasına esas olacak terimleri oluşturma, idealler formüle etme ve ahlaklı tanımlama, yani kısaca hegemonya hakkı iddia etme yeteneğine” (Connell, 1998, s. 151) sahiptir. Kadınlar, yönetmek için fazla duygusaldır, eşcinseller ise zaten sapkındır... Somut örnekler çoğaltılabilir. Bu ülkenin cumhurbaşkanı, kadın ve erkek arasındaki eşitlik fikrini fitrata ters bularak, “çocuğunu emzirmek zorunda olan

bir anneyi, bir erkekle eşit konuma getiremezsiniz”⁷ buyurur; bir maliye bakanı, işsizliğin artışı kadınların iş aramalarına⁸ bağlar; iktidar sözcülerinden bir diğeri, kahkaha atan kadını “iffetsiz” diye yaftalar⁹; bir ötekisi ise kadını evin süsü¹⁰ olarak tanımlar.

Devlet ataerkil yapının önemli bir ayağını oluşturur. Devletin kendisi kurumları aracılığıyla cinsiyet eşitsizliğini yeniden üretir. Geçmişe baktığımız zaman devletin yasalar aracılığıyla, kadınları doğrudan belirli iş kollarından uzaklaştırdığını; doğum kontrolü gibi konularda kadınların hayatını sınırlandıran politikalara imza attığını görürüz. Kadınları açıkça baskı altında tutmaya yarayan düzenlemeler yapılmıştır (Walby, 2016, s. 236). Bugün bu kadar açık yasal düzenlemelerden bahsedemeyiz. Kadınlar yasalar önünde erkeklerle eşit gözükür. Hiçbir kadının önünde bir erkeğin işini yapmasını engelleyen yasal bir zorunluluk bulunmaz. Yine yasalara göre kadınlar ve erkekler eşit ücret karşılığı çalıştırılır. Hatta doğum ve çocuk bakımı gibi konularda kadınların üzerindeki yükü hafifletmek için işyerlerine kreş açma yükümlülüğü getirilmiştir. Devlet görünürde pek çok yasal düzenleme ile gündelik hayatta ve emek piyasasında kadınları destekler. Fakat bunların uygulanabilirlikleri tartışmalıdır. Kadınlar ve erkekler hala farklı iş kollarında birikir, kadınlar erkeklere oranla daha az kazanır ve işyerleri kreş açma yükümlülüklerini yerine getirmez. Kısacası devletin bugün müdahale etmiyor oluşu da hala işbirlikçi olduğu anlamına gelir.

⁷ <http://www.cnnturk.com/haber/turkiye/erdogan-kadin-ve-erkegin-esit-olmasi-fitrata-ters>, 10.05.2016

⁸ <http://bianet.org/bianet/emek/113282-bakan-simsek-ten-issizlige-cozum-haydi-kadinlar-eve>, 10.05.2016

⁹ <http://www.birgun.net/haber-detay/bulent-arinc-kahkaha-atan-kadin-iffetsizdir-66272.html>, 10.05.2016

¹⁰ <http://www.radikal.com.tr/turkiye/bir-ev-susu-turk-kadini-742145/>, 10.05.2016

Kadınların ikincil pozisyonları devletlerin örgütlenme biçimlerinde kendini gösterir. Örneğin kamu ya da özel sektörde üst yönetimde kadınlarla fazla karşılaşmayız. TÜİK'in (2014) verilerine göre kamusal alanda kadın yönetici oranı %9,4'tür. Kadın milletvekili oranı %14,4'tür ve yirmi beş bakanlık arasında ise sadece bir adet kadın bakan vardır. Bu oranlar dünya genelinde de, bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar ülke hariç, buna yakın oranlarda seyrediyor. Kadınlar, yönetim kademelerinden dışlanır, buralara kadınların ulaşması zorlaştırılır. Bu noktada, ideoloji önemli bir yer tutar.

Connell, sözü edilen iktidar ve erkeklik arasında doğrudan bir bağlantı olduğunu iddia eder. Fakat burada bahsettiği erkeklik baskın olan erkeklik biçimidir ki Connell, bunu "hegemonik erkeklik" kavramıyla açıklar. Bu biçimi bazı yerlerde çok yoğun –ordu, polis, ağır sanayi vb- bazı yerlerde daha dağınık görürüz. Kavram Weber'in "ideal tip"ini çağırır. Hegemonik erkekliğin ürettiği bir "erkeklik" ideal tipi vardır: sert, güçlü, egemen, savaşçı vs. Her erkek, bu tanımlamaya tamamen uymaz fakat önemli olan böyle bir üretimin var olmasıdır (s. 154). İktidar alanları, bu tip üzerinden düzenlenir. Karşısına da bu tipin belirlediği kadınlıklar yerleştirilir.

2.4.2. Kateksis

Cinsellik, yalnızca bir haz kaynağı olmaktan daha fazla şey ifade eder. İçgüdüsel bir davranıştan ziyade toplumsal bir inşadır. Nasıl olması gerektiği toplum tarafından belirli standartlara oturtulmuştur. Bir kadın ve bir erkek arasındaki heteroseksüel ilişki desteklenir, diğer biçimler sapkınlık olarak nitelendirilir. Radikal feministler, cinselliği, kadınlar ve erkekler arasındaki tahakküm ilişkisinin kaynağı olarak görür. Ataerki ve egemen cinsellik arasında bir ilişki vardır (Walby, 2016, s.

187). Freudcular, cinselliği özcü bir yerden açıklayıp içgüdülere bağlar; daha Marksist olanları cinselliğin bastırılmasının, baskıcı otoriter yapıları meydana getirdiğini söyler; Lacancılar ise bilinçdışına atfeder (Walby, 2016, s. 177-179). Sembolik etkileşimciler, cinselliği toplumsal bir inşa olarak kabul ederler. Bireyin cinselliği bir süreci barındırır, sabit anlamlar yoktur. Bireyler için cinselliğin inşa süreci asla son bulmaz (s. 180).

Foucault (2015), konuyla ilgili önemli eseri “Cinselliğin Tarihi”nde, cinselliğin burjuva ahlakı tarafından baskılandığından bahseder. Bunun temel sebebi olarak da işgücünün asgari düzeyde kendini yeniden üretebileceği hazlar dışında farklı hazlara yönelmesinin verimliliğini etkileyebileceği tehlikesini gösterir (s. 13). Bu yüzden cinsellik evli çiftler arasına, yatak odasına kapatılmıştır. Burjuva söylem onu, üreme işleviyle sınırlandırır ve hakkında fazla konuşmayı “ayıp” kabul eder. Foucault’nun söylediklerinden çıkartılması gereken asıl önemli nokta tüm bu cinsellik meselelerinin burjuva çıkarları için inşa edilmiş söylemlerden ibaret olduğudur. Yazar, bu dönemi 1600’lerden başlatsa da bugün bu kodlardan paçamızı pek az kurtarabildiğimizi söyler (s. 12).

Connell (1998) da cinselliğin toplumsal tarafına vurgu yapar ve “cinsel toplumsal ilişkiler” kavramını kullanır. Bu ilişkiler, kişilerarası duygusal bağlanımları konu eder. “Bu bağlanımları örgütleyen yapıya da, *kateksis yapısı* adını verir (s. 156). Kateksis, kabaca belli dürtülerin belli nesnelere eşleştirilmesine denir. Olumlu olabileceği gibi olumsuz da olabilir. Susayınca aklıma su içmek gelir, bir Müslüman’ın aklına acıkınca domuz eti yemek gelmez. Connell da buna yakın bir anlamda kullanır. Arzunun yönlendirildiği ya da uzaklaştırıldığı standart kalıplar vardır. Heteroseksüel ilişki övülürken, eşcinsel ilişki yerilir örneğin. Connell, buna

“arzunun toplumsal örgütlenmesi” (s. 157) der. Böylece kadınlar belirli tipte erkekleri, erkekler de belirli tipte kadınları arzulanabilir bulur. Erkekler ve kadınlar arasında eşit bir ilişki olmadığı için elbette farklı şekillerde cinselleştirilirler. Bunun için sıradan bir erkek dergisinin kapağına bakmak yeterlidir. Kadınlar buralarda standart güzellik kalıplarına hapsedilmiş, cinsel objeler olarak gösterilir.

Erkekler, kadınlara göre cinsel ilişkiye daha düşkün olarak kurgulanır. Onların bu durumu kontrol edebilmeleri daha zordur bu yüzden sürekli aldatabilirler. Bunun kadınlar tarafından da dillendirilen meşruiyet zeminleri vardır. Tek eşlilik, erkekler için, kadınlara göre daha zordur denilir. Connell “Erkeklerin uçkuru gevşek cinselliğine izin veren ama bunu kadınlara yasaklayan çifte standardın, erkekler açısından daha fazla arzuyla hiçbir ilgisi yoktur; ama daha fazla iktidarla her türlü ilgisi vardır” (s. 158) der. Ayrıca erkekler bu faaliyetleriyle çapkın olurken, kadınlar ayıplanır.

Dinler, cinsellik meselesinin düzenlenmesi konusunda son derece etkilidir. Büyük dinler genellikle, en başından beri kadınları cinsel arzularını kontrol edememekle itham eder ve bu yüzden günahkar sayar¹¹. “İnsanoğlunu” cennetten kovduran Havva’nın dizginlenemez arzularıdır. Dolayısıyla asıl amaç kadınların bu konuda kontrol altında tutulabilmek ve erkekleri cinsel cazibeleri ile “tuzağa düşürmelerine” engel olmaktır. Ortaçağ boyunca Hıristiyanlar hazzın reddine ve üreme zorunluluğuna dayanan bir cinsel etik formülasyonuna uymuşlardır (Grieco, 2005, s. 69). Mümkün olan tek cinsel münasebet ihtimali kadınlar ve erkekler arasında ve evlilik yoluyla olandır, fakat bu yolla bile eşler arasında seksin şehvet

¹¹ Sabbah (1992) “İslamın Bilinç Altında Kadın” adlı eserinde Osmanlı döneminde bir ayıyla defalarca cinsel ilişkiye girip, ayıyı yorgunluktan bayıltan fakat hala cinsel açlığını dindiremeyen bir kadın hakkında bir şehir efsanesinden bahseder. Ayrıca konuyla ilgili bkz. Köse (2014).

barındırması günah kabul edilir (s. 74). Cinsellik her haliyle ayıptır ve bu ayıp kadın bedenine yüklenir (Berktaş, 2014, s. 105). Hıristiyan kadınlar için “temiz kalmanın” bir yolu kendini tanrıya adayarak rahibe olmaktır. Buradan bekaretin Hıristiyanlık için önemi anlaşılabilir. Bakireler kutsaldır.

İslamiyet, cinsellik konusunda Hıristiyanlık kadar katı olmamakla birlikte, bu konudaki söylemleri erkek egemen geleneğe dayanır. Kadınlar ve erkekler arasında “tamamlayıcılık” vurgusu vardır. Cinsiyetler birbirine karşıt özelliklerle yaratılmışlardır ve böylece birbirilerini tamamlarlar. Bu söylem heteroseksüel ilişkiyi meşrulaştırır ve pekiştirir (Köse, 2014, s. 76). Müslüman kadın kocasına karşı gelmez, itaatkardır. Kadınlar, İslam hukuku tarafından “yetkili kılınan kişinin, yani kocasının iradesine boyun eğer” (Sabbah, 1992, s. 95). Cinsellik konusunda da kadına fazla söz hakkı düşmez. Kadınlar için cinsellik öncelikle yerine getirmekle yükümlü oldukları görevlerden biridir. Kocanın ilişki teklifini geçerli bir sebep olmadan geri çevirmek günah kabul edilir.

Sözü edilen üç yapı: emek, iktidar ve kateksis; birbirlerinden kesin çizgilerle ayrılamaz. Birbirlerinin alanlarına dahil olurlar. Emek süreçlerine dair verilen örnekler iktidar yapıları anlaşılmadan okunmaz, iktidar biçiminin anlaşılması için kateksis önemli bir kavramdır vs. Dolayısıyla bu üçü birbirlerinin sınırlarına girerek ve birbirlerini etkileyerek toplumsal cinsiyet ilişkilerini oluştururlar. Bu bilgiyi akılda tutarak daha önce de belirttiğim gibi benim için önemli olan “emek” bölümüne geçiyorum.

2.4.3. Emek

Kadınlar ve erkekler arasında cinsiyete dayalı bir işbölümü mevcuttur. Belirli iş tipleri kadınlar ve erkekler arasında bölüştürülmüştür. Bu durum belli bir yasaya dayanmaz fakat böyledir. Bazı meslekleri genellikle kadınlar, bazılarını genellikle erkekler yapar. Örneğin; sekreterlik, hosteslik, hemşirelik kadınsı mesleklerdir; moda ile genellikle eşcinsel erkekler ilgilenir, ağır sanayide ve madenlerde erkekler çalışır. Dolayısıyla üretim ilişkilerinin belirlenmesinde toplumsal cinsiyetin bir rolü vardır (Connell, 1998, s. 146, 147). Konuyu daha iyi açıklamak için belli başlı tartışmalara bakacağım.

2.4.3.1. İktisadi Kuramlar ve Kadın Emegi

İktisadi kuramlar kadın emegi konusundaki eşitsizliğin kaynağını açıklama biçimlerine göre birbirlerinden farklılaşırlar. Bazıları eşitsizliğin sebebi olarak kadın faili göstererek iradeye vurgu yaparken, bazıları bunu yok sayıp toplumsal yapıları sorumlu tutar (Watson, 1993). Arın (1995) söz konusu kuramları, çözümü kapitalist sistem içinde arayan liberal kuramlar ve farklı bir toplumsal örgütlenme biçimi öneren sosyalist ve Marksist kuramlar olmak üzere ikiye ayırır (s. 170). Bunlar mevcut eşitsizliği farklı kaynaklarla açıklar ve bu bağlamlarda farklı politika önerileri getirirler.

2.4.3.1.1. Liberal İktisadi Kuramlar

Liberalizm istihdam sorununa emek gücü arzı odaklı cevaplar verir. Kadınların istihdam oranları erkeklere göre düşükse, bu kadınların emek gücüne olan talebin daha düşük olmasından değil, arzın sınırlı olmasından kaynaklanır. Bu sınırlılığın sebebi ise kadınların ev işleri ve piyasadaki ücretli işler arasında yaptığı rasyonel

seçimin bir sonucudur. Talepte bir sıkıntı varsa, bunun sebebi yine kadınların evdeki sorumlulukları sebebiyle, piyasa için, erkeğe göre daha az verimli olmasından kaynaklanır.

Muhafazakar liberalizmde eşitsizlikler bireysel verimlilikle açıklanır. Piyasaya girişlerde belirleyici olan bu verimlilik düzeyleridir. Kadınların ve erkeklerin istihdam oranları arasındaki farkın sebebi kadınların piyasa için erkeklere göre daha az verimli olmalarıdır. Bu durum da zaten kadınların yapmış oldukları rasyonel seçimlerin sonucudur. Kadınların ev işleri ve çocuk bakımını devretmesinin maliyeti, piyasada ücretli olarak çalıştığında kazandığı para için vazgeçilemeyecek düzeydeyse, kadınlar evde kalmayı tercih edeceklerdir (s. 171). Ev işlerini ve çocuğun bakım yükümlülüğünü a priori olarak kadınların sorumluluğunda görürler. Kadınların ücretli olarak çalışması, annelik ve “kadınlık görevlerini” aksatmasına sebep olacaktır. Ayrıca sorumlulukları sebebiyle piyasadaki verimliliği düşük kalacaktır. Aile kurumunun devamlılığı için kadınların iş yaşamına çekilmesini desteklemezler.

Klasik liberalizm de eşitsizlikleri bireyler arasındaki donanım farklılıkları üzerinden açıklar. İşveren, işgücü talep ederken öncelikli olarak işçinin marjinal verimliliğine bakacaktır (s. 172). Marjinal verimlilik işe alınan ilave emek gücünün, üretime yaptığı ilave etkiyi ifade eder. Bu ilave etki, işçinin bireysel donanımıyla doğru orantılı olarak artar. İşe alımlarda ve ücretlerin belirlenmesinde etkilidir. Dolayısıyla ücretlerdeki olası bir farklılık, işçiler arasındaki donanım farkından kaynaklanır. İnsanların istedikleri eğitimi almakta özgür oldukları ön kabulüyle bu görüş, Becker’ın (1962) “beşeri sermaye teorisi” ile desteklenir. Teoriye göre alınan eğitimler vb ile elde edilen donanım geliri belirler (s. 9). Yaş ve ücret arasında

kurabilecek doğru orantılı bir ilişki vardır ancak araştırmalar bunun eğitilmiş ve vasıflı işçiler için geçerli olduğunu göstermektedir (s. 43). Öyleyse benzer eğitim seviyesindeki insanların tümünün aynı ücreti alması beklenir, fakat almazlar. Klasik liberalizm, eleştirildiği bu noktaya “neoklasik ayrımcılık kuramı” ile cevap verir. Aynı eğitimi almış iki insanın emek gücünün birbirinden farklı ücretlendirilmesi, tamamen işverenin zevk ve tercihlerine bağlı bir durumdur. Rasyonel bir tutum değildir ve serbest piyasa koşullarında ücretler zamanla mutlaka birbirine eşitlenecektir (Arın, 1995, s. 173,174).

Sosyal Liberalizm ise eşitsizliklerin kaynağını hukuksal düzenlemelerde görür. Ancak tek başına bu düzenlemelerin revize edilmesi yeterli değildir. Önemli olan fırsat eşitliğinin sağlanmasıdır (s. 171). Kadınlar piyasada dezavantajlı bir pozisyonda bulunurlar. Düşük ücret ve statüsü belirli mesleklere yığılmışlardır. Dolayısıyla kadınların eşit bir şekilde rekabet edebildiği bir piyasadan bahsedilemez. Öncelikle hukuki olarak bu eşit koşulların yaratılması ve uygulanabilirliklerinin takip edilmesi gereklidir (s.177).

Konuya piyasa odaklı yaklaşan liberaller için toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü, karşılaştırmalı üstünlükler teorisiyle tamamen uyumludur (Toksöz, 2011, s. 89). Kadınlar ev işleri ve çocuk bakımına yatkın ve bu gibi görevlerde daha verimli iken, piyasada erkeklere yapılan yatırımın getirisi daha fazla olacaktır. Erkeklerin kadınlar gibi ev işleri ve çocuk bakımına dair sorumlulukları, işin devamlılığını engelleyecek doğum gibi özel durumları yoktur. Dolayısıyla emek gücüne olan talep ve işgücü verimliliği daha fazla olacaktır. Kadınlar için ise evin dışında ücretli olarak çalışmanın alternatif maliyeti yüksektir. Bu durum işveren ve kadın ve erkek işçilerin rasyonel tercihlerinin neticesidir. Bu teori emek arz ve

talebindeki eşitsizlikleri ve ücret farklılıklarını da açıklar. Fakat aynı zamanda bir totoloji barındırır; “kadınlar çocuk bakımında uzmanlaştıkları için (piyasada) daha az kazanırlar, çocuk bakımında uzmanlaşırlar çünkü işgücünde daha az kazanırlar” (Duggan’dan aktaran Toksöz, 2011, s. 90).

2.4.3.1.2. Sosyalist ve Marksist Kuramlar

Sosyalistler arasında kadınların ezilmişliği meselesi üzerine dönen tartışmalar oldukça eskiye dayanır. Henüz 1800’lerde Fourier, burjuva evliliklerini kadınları köleleştiren bir kurum olmakla suçlar. Kadınların üretken işlerden dışlanmasının sebebini cinsiyetçi önyargılar ve baskıcı evlilik kurumu olarak gösterir (Özbudun, 2015, s. 20,21). Kadınları, piyasa için doğuştan yetersiz olmakla suçlamak yerine, onları buldukları yere sıkıştıran toplumsal olgulara vurgu yapar. Cinsiyetçi işbölümünü Saint-Simoncular da sert bir dille eleştirmiştir. Onlar da kadınların istihdamı önündeki engelleri toplumsal baskılarla açıklar (s. 24). Bu söylemler, dönemine göre oldukça radikal sayılır. Marx da özellikle burjuva evliliğin eleştirisi konusunda, bu görüşlerden etkilenmiştir.

Marx ilk eserlerinde, genç Hegelcilerin etkisiyle konuya daha felsefi bir tonda yaklaşır. Öznesi erkek olan bir dille, kadınların piyasada buldukları zor şartları değerlendirir (Vogel, 2015, s. 92). Henüz derin iktisadi analizlere girişmemiştir. Benzer dönemlerde Engels de “İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu”nda kapitalist piyasanın zor şartları altında ezilen işçi kadınların deneyimlerini aktarmaktadır:

“Kadınların çalışması her şeyden önce aile bağlarını koparır; çünkü kadın günde en az on iki-on üç saatini fabrikada geçirirken ve erkek de aynı ya da başka bir yerde çalışırken, dışarıdaki çocukların hali ne olur? (...) Kadınlar doğumdan üç-

dört gün sonra gene fabrikaya dönmekte ve çocuklarını elbette evde bırakmakta; yemek saatlerinde çocuk emzirmek ve o arada kendileri de bir şeyler atıştırmak için evlere koşmak zorunda kalmaktadırlar.” (Engels, Marx, Lenin, 2014, s. 32)

Engels söz konusu eserinde kadınların çalışmasını, aileleri ahlaki yozlaşmışlığa götüren bir süreç olarak kurgulasa da bunun yanında önemli kuramsal katkılarda bulunmuştur. Öncelikle aile kurumunun tarihselliğine vurgu yapar, ne bireyler ne de aile tarih dışı soyutlamalar değildir. Bunun yanında emek gücünün ücretlendirilmesi üzerine ayrıntılı analizler vardır. Son olarak nüfus ve kapitalist sistem arasındaki ilişkiyi inceler ve artık-nüfusun kapitalist sisteme içkin olduğu sonucuna ulaşır. Bu “yedek işçi ordusu” piyasada kapitalistin elini güçlendirmek için vardır (Vogel, 2015, s. 98-100). Bu ordunun içine kadınlar da dahil edilebilir.

Marx, genç Hegelcilerden uzaklaşıp materyalizme yaklaştıkça, yazılarından kadınlar konusunda yapılabilecek çıkarımlar da farklılaşmıştır. Yeni metinlerden, burjuva iktisatçıların tarihsizleştirdiği kadın emeğinin ikincilliği meselesine karşı verilebilecek bir cevap çıkar: Marx’a göre özsel bir insan doğasından bahsedemeyiz. “...doğal, etten ve kemikten, duyarlı, nesnel varlık niteliğiyle insan, hayvan ve bitkiler gibi edilgin, bağımlı ve sınırlı bir varlıktır; yani eğilimlerinin nesnelere bağımsız nesnelere onun dışında vardır” (Marx, 2008, s. 144). Dolayısıyla kadınları doğuştan ev işlerine yatkın kabul etmek hata olacaktır. Daha önce de belirttiğim gibi Marx’ın ne ilk ne de sonraki metinlerinde, direkt olarak kadınlar üzerine yapılmış kapsamlı analizlere rastlanmaz, ancak Marksizmin en önemli katkısı bu mesele üzerine bir düşünme biçimi bırakmış olmasıdır. Materyalist tarih anlayışı sayesinde kadın sorununu toplumsal bağlamı içinde anlayabilir, onun itici ve

sürdürücü güçlerini tanıyabilir ve bu sayede muhtemel çıkış yollarına ulaşabiliriz (Zetkin, 2014, s. 12).

Marksist kuram, konuya bütünlüklü yaklaşır. Var olan eşitsizliklerin sebebi piyasaya dair hukuki eksiklikler ya da kurumsal aksaklıklar değil kapitalist üretim ilişkileridir (Arın, 1995, s. 180). Ayrıca liberallerin iddia ettiği gibi içinde herkesin özgürce hareket edebildiği ve marjinal verimlilik ilkesine göre çalışan tek bir piyasa yoktur. Var olduğu haliyle piyasa, bölümler arası geçişlerin sınırlı olduğu farklı iç dinamiklere sahip katmanlara ayrılmıştır (Watson, 1993, s. 413).

2.4.3.1.3. Marksizmin Yetersizliği: Feminist Kuramlar

Marksist yöntem, feministlerin teorilerini oturtabildikleri işe yarar bir zemin sağlar. Ancak Marx teorisinde kadınlar için ayrı bir bölüm açmaz. Onlar özelinde pek bir şey söylemez. Kadınlardan bahsettiğinde genellikle çalışma koşullarının kötülüğünden ve düzenleyici yasaların gerekliliğinden söz eder. Bunun anlamı kadınları üretimden dışlayan sistemi savunuyor oluşu değil, kapitalist üretim biçimi içindeki çalışma biçimlerinin kötülüğüdür elbette (Engels, Marx, Lenin, 2014, s. 49). Fakat yine de erken çocuk ölümlerini ve ahlaki yozlaşmayı kadınların çalışmasına bağlayarak, tüm bu sorumlulukları kadına yüklediğini göstermektedir. Vogel (2015), Marx ve Engels'i kapitalist üretim ilişkilerinin ürünü olan toplumsal koşulların doğaya özgü kalıcılık iddialarına karşı tarihselliğini ifşa ederken; aynı başarıyı "cinsiyete ve yaşa dayalı tarihsel iş bölümlerinin doğal statüsü hakkındaki burjuva kavramları gizemlerinden soymakta" (s. 116) gösterememekle suçlar. Bu onu tehlikeli bir şekilde kadının toplumsal rolünün doğallaştırıldığı bir alana yakınlaştırmaktadır.

Marksizmi yetersiz bulan feministlerin eleştiriye genellikle başladıkları yer Engels'in "Ailenin, Özel Mülkiyet ve Devletin Kökeni"dir. Önceki bölümde bu eserin içeriğinden kısaca bahsetmiştim. Engels (2012), kitapta şu sonuca ulaşır:

“(Proletarya için) hiçbir mülkiyet –tek eşlilik ve erkek üstünlüğü bu mülkiyet korunsun ve mirasçılara geçsin diye kurulmuştur- bulunmaz; öyleyse bu sınıfta, erkek üstünlüğünü yararlı hale getirmek için hiçbir uyarıcı yoktur. Üstelik bunu sağlamak için gerekli araçlar bile eksiktir; bu üstünlüğü koruyan burjuva hukuku yalnızca mülk sahipleri ve onların proleterlerle olan ilişkileri için mevcuttur; tuzluya oturur; öyleyse para yokluğundan, işçinin karısı karşısındaki durumunda hiçbir geçerliliğe sahip değildir.” (s. 85)

Hartmann (2011), Engels'in bu tespitini şiddetle eleştirir. Marksizmi kadınların, kadın oldukları için maruz kaldıkları eşitsizlikleri göz ardı etmekle suçlar. Bu eşitsizliklerin doğrudan sermaye ve özel mülkiyetle bir ilgisi yoktur dolayısıyla bunlar ortadan kalktığında, kadınların üzerindeki baskı yok olmayacaktır (s.3). Vogel de (2015) Engels'i üç bakımdan kusurlu bulur: (1) İşçi sınıfı hanesi, mülkiyetle ilişkisi üzerinden değil, işçi sınıfının yeniden üretildiği yer olması dolayısıyla önemlidir. Bu açıdan bakılmalıdır, ancak Engels bunu göz ardı eder. (2) Proleter hanede direkt olarak mülkiyet ilişkilerinden kaynaklanmasa da erkek üstünlüğü vardır, fakat Engels bunun farklı maddi sebeplerini görmez. (3) Bu üstünlüğün devamlılığını sağlayan ideolojiyi azımsar (s. 145). Vogel, aynı eserinde Marksist kuramın bütününe kapsayan önemli bir özeleştiri verir. Başlangıçta birçok feminist gibi o da, Marksist kuramın kadın sorununa doğru genişletilmesinin yeterli olacağını düşünmüştür. Ancak çok geçmeden “bunun fazlaca mekanik bir çözüm olduğunu ve geriye açıklanması gereken pek çok nokta bıraktığını” (s. 5) kavramıştır. Getirdikleri

tüm eleştirilere rağmen iki yazar da Marksizmi katlayıp bir tarafa koyma düşüncesinde değillerdir. Her ikisi de kuramın gerektiği yerlerde doğru kullanımının, feminizm için yararlı olacağını savunmaktadırlar. Bu doğru kullanımın nasıl gerçekleşeceği konusunu, Marksist feministlere getirdikleri eleştiriler üzerinden, emek bağlamında açıklamaya çalışacağım.

2.4.3.1.4. Marksist Feminizm vs Sosyalist Feminizm

Marksist kurama göre ev emeği değişim değeri üretmez, yalnızca kullanım değeri üretir. Piyasada bir değeri yoktur ve paraya çevrilemez. Bu yüzden liberaller için bir anlam ifade etmez, görünmezdir. Fakat Marksistler için, ücretli emek gücünün yeniden üretimine katkısı dolayısıyla önemlidir. Bu katkı dolayısıyla kapitalist üretim süreçlerinin ayrılmaz bir parçasıdır. Ev içi emeğin önemi konusunda Marksist feministler tarafından önemli tartışmalar yürütülmüştür.

Zaretsky, piyasadaki ataerki ilişkilerin kapitalizmle ortaya çıkmadığını kabul eder ancak ona şu anki haline veren kapitalist sistemdir. Kapitalizm ev ve iş yerini birbirinden ayırarak kadınlar ve erkekler arasındaki cinsiyetçi işbölümünü ve eşitsiz ilişkiyi derinleştirmiştir (aktaran Hartmann, 2011, s. 2, 3). Hartmann (2011), Zaretsky’i, analizi basitleştirmekle suçlar. Kapitalizmin ev ve özel alanı birbirinden ayırdığı doğrudur fakat Zaretsky, bu ayrılmanın sonunda neden erkeğin değil de kadının evde kaldığına bir cevap vermez. Asıl sorun kapitalizmin modern haliyle bir iş bölümü yaratması değil bu iş bölümünün neden bu şekilde yaratılmış olduğudur. Hartmann’ın buna verdiği cevap, “ataerki” olacaktır (s.3).

Dalla Costa (1971) ise, ev içi emek konusundaki makalesine her kadının aslında önce ev işçisi olduğunu söyleyerek başlar. Ücret karşılığı emek güçlerini satıyor

olsalar bile aynı zamanda kendi evlerindeki işlerden sorumludurlar (s. 1). Marx, kapitalistin işçiyi nasıl sömürdüğüün formülünü ücret üzerinden veriyor olsa da, kadınların özel durumunda ücret olmadan da sömürüldüğünü görürüz. Emek gücünün yeniden üretilmesine ihtiyaç duyan kapitalist için kadınlar, ücretsiz çalıştırdığı işçileridir. Yalnızca kullanım değeri üretmez, kapitalist tarafından sömürülen bir artı-değer de üretirler (s.9). Kadınlar, kapitalist için karşılıksız olarak emek gücünün yeniden üretim maliyetini düşürür. Masraflar piyasadan karşılanmaya kalkılsa, bu maliyet çok fazla yükselecektir. Üstelik patron, bunu yaparken evdeki kocanın ardına gizlenir. Kocalar sömürür gibi gözükür ama asıl sömüren odur (s. 11). Dalla Costa, analizin sonunda rahatlıkla, kadınları işçi sınıfı saflarında Marksist mücadeleye dahil edebilir. Bunun için ücretli bir işte resmi olarak çalışıyor olmasına gerek kalmaz çünkü zaten bir kapitalist için çalışıyordur. Hartmann (2011), Dalla Costa'yı bütün ilişkiyi yalnızca ev işi ve sermaye arasında kurmakla ve bu sebeple kadın ve erkek arasındaki ilişkiyi göz ardı etmekle suçlar (s. 5).

Delphy (2008) ise, Marksist feministlere cevap olarak kaleme aldığı “Baş Düşman” adlı makalesinde, kapitalist sömürüyü yok saymamakla birlikte kadınları asıl sömürenin, bu durumdan çıkarı olan, evin içindeki erkekler olduğunu söyler. Kadınların “baş düşman”ı, onlar’dır. Marksizm, feminist bağlamda teorik açıdan yetersiz olduğu kadar pratik açıdan da sorunludur. “Odak noktası olarak kadınların ezilmesini değil, bu ezilmenin proletarya üzerindeki sonuçlarını ele alır” (s. 89). Kadınlar ve üretim arasında tüm işçi sınıfına genellenemeyecek özgül ilişkiler söz konusudur ancak Marksistler buna yeterli özeni göstermez. Kadınların ezilmişliğinin maddi bir temeli vardır ve bu temel erkeklerin, kadınların emek güçleri üzerindeki söz söyleme “hakkından” kaynaklanır (s. 97).

Hartmann (2011), Marksizmin feminist açıdan daha doğru kullanımına örnek olarak Juliet Mitchell'i verir (s. 7). Bu övgüyü ataerkiyi analize dahil edişiyile hak eder. Mitchell (1966), kadının piyasa için çalışmasını üretim olarak kabul ederken, ev içi emeği ideolojik olarak nitelendirir. Bu ideoloji içinde ataerki ilişkileri barındırır. Kadının özgün durumunu ataerki yapılar üzerinden açıklamaya çalışarak feminizme yeni bir yol açmış olsa da, onu tamamen ideolojiye hapsederek maddi temelinden uzaklaştırır (Hartmann, 2011, s. 8).

Marksizmi doğru kullanan düzgün bir feminist analiz, öncelikle maddi temelleri sağlam kurulmuş bir ataerki kavramına ihtiyaç duyar. Bu öyle bir kavramdır ki kadının sömürülmesinin sıradan işçinin sömürülmesinden farklı bir karakteri olduğunu gösterebilir. Ve aynı zamanda kadının neden daha düşük ücretlere, belirli işlerde çalışabildiğini açıklasın. Marksizmin işçi sınıfı kapitalist üretim ilişkileri ile ataerki arasında bir ilişki vardır. Dönem dönem çıkarları çatışsa da karşılıklı olarak birbirlerini beslerler. Bu ilişki sayesinde ataerki maddi temellerine oturtulabilir. Marksist yöntem bize hiçbir birey ya da aile formunun tarihten bağımsız soyutlamalar olmadığını gösterir, bu bir yapı olarak ataerkinin ve kadının toplumsal konumunun anlaşılması noktasında önemlidir. Özetle amaç, feminist bilinci geliştirirken, bu bilinci aynı zamanda ezilen sınıflara dair bilimsel sosyalist bir analize girişerek dönüştürmektir (Mitchell, 1966).

Sosyalist feminizmin farkı Marksist analize Radikallerden aldığı ataerki kavramını dahil etmesindedir. Marksistler, sistemin herkesi olduğu gibi kadını da sömürdüğünü söyler ancak neden daha fazla sömürdüğüne, daha ucuza çalıştırdığına ve yalnızca belirli mesleklerde yer açtığına dair tatmin edici bir cevap vermez. Sosyalist feministlerin ise artık bir cevabı vardır: ataerki.

Connell (1998), üretimi, bir toplumsal cinsiyet yapılanmasına bağlar. Kadın emeği, toplumsal cinsiyet ilişkileri bağlamında açıklanabilir. Bu ilişkiler ki kadına hayatın her alanında olduğu gibi piyasada da ikincil bir rol biçer. Marksizmin geleneksel olarak sınıf ilişkileri üzerinden açıkladığı üretim ilişkileri kavramını yetersiz bulan Connell, toplumsal cinsiyetin de analize dahil edilmesi gerektiğini belirtir. Toplumsal cinsiyet, endüstriyel örgütlenmenin, nerdeyse “sınıf” kadar temel bir belirleyendir (s. 146, 147).

2.5. Türkiye’de Kadın Emeği

Makal (2012), Türkiye’de kadın emeğinin tarihine baktığı makalesine, Osmanlı İmparatorluğu ile Cumhuriyet Türkiye’si arasında başka pek çok konuda olduğu gibi kadın emeği konusunda da devamlılıklar olduğunu söyleyerek başlar (s. 40). Osmanlı’da başlıca çalışma alanı tarımdır ve bu alanda kadın emeği de kullanılır. Evde ufak çaplı üretim için kurulan tezgâhlarda da, kadın emeğiyle karşılaşırız. Bunun yanı sıra yeni kurulmaya başlanan fabrikalarda da kadınların oranı göz ardı edilemeyecek ölçüdedir. 1913-1915 Sanayi Sayımı’na göre mevcut sanayi kuruluşlarında çalışanların üçte biri kadındır (s.42). Özellikle dokuma sektöründe kadın istihdam oranları oldukça yüksektir. 1915 yılında Pamuk ipliği imalatı ve pamuk dokumacılığı yapan dört fabrikada kadın çalışanların oranı %55,5’dir. Ham ipek imalatında çalışanların yalnızca %5’i erkektir. İpek dokumacılığı yapan dört fabrikada kadın çalışanların oranı 1913 yılında %63,2, 1915’de %43’dür. Bu düşüşte, savaş koşulları sebebiyle fabrikada toplam çalışan sayısının yarı yarıya azalması etkilidir (Ökçün, 1971, s. 148-160). Osmanlı’da Avrupa ile rekabet edebilecek düzeyde bir ağır sanayi gelişmemiştir. O da rekabet edebileceği alanlara yönelmiş, yakın pazarlar için tüketim malları üretimine yönelmiştir (s. ix). Bu alanlar ise

kadınların kendilerine kolaylıkla yer bulabildikleri gıda ve dokuma sektörleridir. Dönemin istihdam oranlarının cinsiyete göre dağılımında, bu durumun yanında I. Dünya Savaşı'nın da etkisi olmuştur. Savaş zamanı erkek işçiler cepheye giderken, boşalan yerlerini kadınlar ve çocuklar doldurmuştur. Bu arada evden ilk çıkanlar gayrimüslim kadınlar olsa da savaş koşulları Müslüman kadınları da dışarıya çıkarmıştır (Makal, 2012, s. 41). Kadınlar fabrikalarda, atölyelerde, yol yapımında, sokak temizliğinde ve daha birçok alanda çalışmaya başlamışlardır. Yine bu dönemde ilk kez kamuda kadın memur çalıştırılmaya başlanmıştır. Savaşın bitimiyle kadınlar, dokuma ve gıda sektörlerindeki yerlerini kısmen muhafaza edebilmiş olsalar da genel olarak piyasadan uzaklaştırılmışlardır. Kamu kesiminde çalışanların da teker teker işlerine son verilmiştir (Toprak, 2003, s.160). Bu sonuçtan da anlaşılacağı gibi bu dönemdeki istihdam artışının açıklamasını, kadının ataerkil kalıplardan sıyrılıp özgürleşmesinde değil, kocası savaşta bir annenin çocuklarını doyurmak için gösterdiği kahramanlıkta aramak gerekir. Savaş bitip erkekler döndüğünde, böyle bir fedakârlığa da gerek kalmamıştır. Yine de savaştaki erkek ölümleri kadın istihdamını önceye oranla arttırmıştır (Makal, 2012, s. 44).

Sözü edilen kayıtlı alanların dışında kadın emeğinin önemli kısmının yer aldığı bir diğer alan ev işçiliğidir. Ancak bunun Osmanlı ve Cumhuriyet Türkiye'sindeki hali evlatlık kurumunda cisimleşmiştir. Kesin rakamlara ulaşılmasa da, günümüzün gündelikçi kadınlarına denk düşen evlatlıklar da kadın emeğinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Oldukça eski bir adet olan evlatlık kurumu Osmanlı'da farklı bir forma kavuşmuş, cumhuriyet döneminde getirilen yasal düzenlemelere rağmen 1960'lı yıllara kadar sürmüştür (Özbay, 1999, s. 29). Varlıklı ailelerin ufak yaşlarda yanlarına aldıkları kız çocuklarını karın tokluğuna yıllarca çalıştırdıkları bu gelenek,

ücretli iş formundan uzak görünse de, günümüzün kayıt dışı emeğine denk düşmektedir. Üstelik bir yanıyla da köleliği çağrıştırmaktadır. Ancak tam olarak ikisi de değildir. Yine de kadın emeğinin önemli bir kısmını kapsamaması noktasında bahsedilmeğe değerdir.

Kadınlar daha düşük ücretlere çalışmaları sebebiyle de tercih edilmektedir. 1913-1915 sanayi sayımı sonuçlarına dayanarak Makal (2012), bu dönemde erkek işçi ücretinin, kadın işçi ücretinin iki buçuk katı olduğunu belirtmektedir (s. 45). Cumhuriyetin ilk dönemlerinde de istihdam oranlarındaki ve ücretlerdeki durum benzerdir. Boratav (2009) da “hem izlenen politikalar, hem ekonominin ana yönelişi bakımından 1908-1922 ile 1923-1929 dönemleri arasında çarpıcı bir sürekliliğin olduğunu” (s. 60) belirtmektedir.

Cumhuriyetin ilanından sonra 1927 yılında yapılan sanayi sayımına göre çalışan sayısı 256.855 olarak belirlenmiştir. Bunlar arasında % 43,01 ile tarımda çalışanların sayısı başı çekmektedir. 165.886 kişiyi istihdam eden dört ve daha fazla sayıda çalışan bulunan işletmelerde erkek patron sayısı 10.786 iken, kadınlarda bu sayı 155’dir. Erkek memur sayısı 6.208, buna karşılık kadın memur sayısı 1.609’dur. Son olarak 14 yaşından büyük erkek işçi sayısı 94.911, kadın işçi sayısı 29.533’dür. Çalışan kadınlar tarım, dokuma ve gıda sektörlerinde yoğunlaşmaktadır (Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1969).

Dönemin istihdam oranları açısından önemli bir gelişmesi, 1927 yılında çıkartılan Teşvik-i Sanayi Kanunu’dur. Bu kanunla sanayi yatırımlarını teşvik etmek amaçlanmış, bu amaçla işletmelere destek sağlanmıştır. Boratav (2009), bu yılları Türkiye için “ilk sanayileşme dönemi” (s. 59) olarak nitelendirmektedir. Dünyada

yaşanmakta olan büyük ekonomik krizi göz önüne alırsak, bu hamle dışa kapalı ve devlet eliyle gerçekleştirilmeye çalışılmıştır ve kısmen başarılı da olunmuştur (s. 64, 65). İstihdam alanlarında artış sağlanmış olsa da bu durum kadınların erkekler karşısındaki dezavantajlı konumunu düzeltmemiştir.

Türkiye II. Dünya Savaşı'na fiilen girmemiş olsa da, savaş koşullarını en ağır şekilde yaşamıştır. İlan edilen seferberlik ile erkek nüfus askere çağırılmış, boşalan kadrolar kadınlar ve çocuklar tarafından doldurulmuştur (Makal, 2012, s. 51). Üstelik kadın emeğine duyulan ihtiyaçtan ötürü, kadın emeği arzı önünde bir engel olan çocuk bakımı meselesine özel önem verilmiştir. 1936 yılına ait İŞ Kanunu ile işletmelerin hangi durumlarda kreş ya da emzirme odası açmaları gerektiği düzenlenmiştir¹². Buradan kreş olanaklarının yeterli seviyeye ulaştığı anlamı çıkmamalıdır. 1960 yılına gelindiğinde bile ülke genelinde otuz üç emzirme odası ve otuz iki kreş bulunmaktadır (Akçay'dan aktaran Makal, 2012, s. 66). Bu rakamlardan anlaşılacağı üzere, hukuki düzenlemelerin kamu kurum ve kuruluşlarında dahi tam olarak uygulanmadığı bellidir. Kamuda çalışan kadınların durumu görece iyi olsa da, ücret düzeyleri buralarda da erkeklerden düşüktür. 1940'larda devlete ait Samsun Tekel Tütün Bakım ve İşletme Evi'nde, erkeklerin ortalama saat ücreti 24-25 kuruş iken kadınlarda bu rakam 15-16 kuruşa geriler (s.60). Bu dönemdeki kadın istihdam oranları savaş dolayısıyla olağan durumu yansıtmamaktadır. Savaş dönemleri, kadın emeği konusunda ciddiye alınması gerekse de istatistiki genellemeler yapılacak anlamlar yüklenmemesi gereken zamanlardır. Nitekim rakamlar, savaş sonrası dönemde normal seyrine oturmuştur.

¹²https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc016/kanuntbmmc016/kanuntbmmc01603008.pdf, 05.03.2016

Savaş sonrası, siyasi ve iktisadi olarak Türkiye için önemli dönüşümlerin yaşandığı bir dönemdir. Çok partili sisteme geçişle birlikte siyasi odaklar ve buna bağlı olarak uygulanan iktisat politikaları değişmeye başlamıştır. Bu değişimde dünya genelindeki ekonomik durumun etkisini de göz ardı etmemek gerekir. Savaş sonrasında çözümü devlet müdahalesinde gösteren Keynesyen ekonomi politikaları revaçta olsa da; içindeki “gömülü liberalizm” göz ardı edilmemelidir (Ruggie, 1982). Ulus devletlerin müdahaleleri nihayetinde piyasanın devamlılığına yöneliktir. Türkiye’de içe dönük sanayileşme politikaları yerini “dış pazarlara dönük ve tarıma, madencilğe, alt yapı yatırımlarına ve inşaat sektörüne öncelik veren bir kalkınma anlayışına” (Boratav, 2009, s.94) bırakmıştır. Amerika’da biriken sermaye fazlasından Türkiye de nemalanmıştır. Artan yatırımlarla birlikte işgücüne olan talep artmaya başlamıştır.

1955, 1960, 1965 ve 1970 yıllarında on beş yaş üstü nüfus içindeki kadınların arasında istihdam oranları sırasıyla; %72, %65.3, %56.6, %50.9’dur (TÜİK, 2012, s. 26). Oranların özellikle ilk yıllarda bu kadar yüksek olmasının sebebi kadınların, tarımda kapladığı alandır. Yine TÜİK (2012) verilerine göre 1955 yılında çalışan kadınların %95.6’sı “ziraat, avcılık, ormancılık ve balıkçılık” sektörlerinde yer almaktadır (s. 24). Oranların zamanla düşmesinin sebebi de kırdan kente göçle açıklanmaktadır (Toksöz, 2011, s. 219). Köydeyken tarım faaliyetleri için değerli görülüp kullanılan vasıfsız kadın emeği, kente gelince değerini yitirmiştir. Bu noktada kadın emeğinin vasıfsızlığının yanında, ataerkil toplum yapısının da etkisi vardır. İş ve evi birbirinden ayırarak “iş” in niteliğini değiştiren kapitalist sistem kadını evin içine sıkıştırılmıştır.

Burada yurtiçi göçün yanında yurtdışı göçlerden de bahsedilmelidir. Zira rakamlar küçümsenemeyecek kadar fazladır. 1960 yılında 173 kadın yurtdışına göçerken 1974 yılında bu rakam 159.984 kadın işçiye yükselmiştir (Abadan Unat, 2012, s.19, 20). Başlangıçta erkekler tek başlarına, geri dönmek üzere giderken, zamanla koşullar değiştikçe eşlerini de yanlarına aldırılmışlardır. Nadir de olsa kadınların tek başlarına göçtükleri örnekler de bulunmaktadır (s.25). Yurtdışındaki kadın işçiler de öncelikli olarak mensucat, terzilik, elektronik, gıda paketlenme gibi fazla yorucu olmayan alanlarda çalışmaktadır (s.22)¹³.

Yurtiçinde de durum farklı değildir. Kadınların öncelikli olarak buldukları alanlar sırasıyla tarım, imalat sanayi ve hizmet sektörüdür. 1957 ücret anketine göre sanayide çalışan kadınların %92.61'i, tütün, mensucat ve gıda sanayinde bulunmaktadır (Makal, 2012, s.92). Çoğu işçi pozisyonundadır. 1957 yılında kadın ustabaşı ve teknisyen oranı; gıdada %4.69, tütünde %10.02, mensucatta %1.41'dir (s.102).

Türkiye'de 1970'li yıllara kadar ithal ikameci kalkınma modeli uygulanmıştır. Süreç içinde azalmış olsa da kadınlar için asıl istihdam alanı tarım olmuştur. Gerek ataerkil toplum yapısı gerekse kadınların eğitim seviyesinin düşüklüğü, şehre geldiklerinde piyasada tutunmalarına yetmemiştir. Yeni kurulmaya başlanan sanayinin vasıflı işçi ihtiyacını karşılayamamışlardır. Çalışanlarsa tütün, mensucat ve gıda gibi yarı-vasıflı işçilere ihtiyaç duyulan sektörlerde birikmiştir (Toksöz, 2011, s.222). Çalışanlarının büyük kısmı erkeklerden oluşan, devlet eliyle desteklenen ağır

¹³ Unat (2012), yurtdışındaki kadın işçilerin uyum problemi yaşamadıklarını söyler ve bunu da kırsalda kız çocuklarının toplumsallaşma süreçlerine dayandırır: "Halk dilinde kız çocuğunun adı 'konuk'tur. Bunun anlamı kendisinin er geç baba ocağını terk edeceğidir. Kız çocuğu sürekli olarak, doğduğundan farklı bir yerde yaşama gibi yüksek uyum gerektiren durumlara hazırlanmaktadır." (s.22)

sanayi pazarda güçlü konumdayken, kadınların yoğunlaştığı alanlar dış rekabete açık ve ücretleri de düşüktür (s. 223).

1980'lere gelindiğinde gelişmekte olan ülkeler için ithal ikameci model yerini ihracata dayalı büyüme stratejilerine bırakmıştır. Bu değişimde 1970'lerdeki "Petrol Krizi" diye anılan ekonomik kriz etkili olmuştur. Krizden çıkmak için "yeni piyasalar, yeni işlem biçimleri, yeni üretim örgütlenmeleri" (s. 132) gereklidir. Bu dönemde sözü edilen politikaları uygulayan ülkelerin genelinde -özellikle Doğu Asya'da- kadın istihdam oranlarının önemli ölçüde arttığını görürüz. Emek yoğun sanayi kollarında çalıştırmak üzere ucuz kadın emeğini keşfetmiş ve bu sayede yüksek büyüme rakamlarına ulaşmışlardır (s. 146-148). Ancak aynı şeyi Türkiye için söylemek mümkün değildir. Diğer gelişmekte olan ülkelerin çoğunun tersine Türkiye'de kalkınmada kadın istihdam oranları düşüktür. Artmak bir yana aksine çalışan kadınların büyük kısmının bulunduğu tarım sektöründeki gerilemeye bağlı olarak istihdam oranları azalmıştır (s. 219). Bunun yanı sıra kalkınmadaki düşük kadın istihdam oranlarının bir diğer önemli sebebi kültürdür. Kadının çalışmasını hoş karşılamayan, öncelikli görevinin ev işleri ve çocukların bakımı olduğunu söyleyen ataerkil kodların baskınlığı ülkeyi diğerlerinin gerisinde bırakmıştır.

O günlerden bu günlere Türkiye'de işgücü piyasasında kadınlar her zaman erkeklerin gerisinde kalmıştır. Aradaki fark azalma eğilimi gösteriyor olsa da hala mevcuttur. Bu farka sebep gösterilen noktalardan biri olarak eğitim konusundaki ilerlemeler nitel olmaktan çok niceldir. Bir diğeri olan çocuk ve yaşlı bakımı konusunda kadınların yükünü sona erdirecek gelişmeler var olmakla birlikte hala çok yetersizdir. Zamanla kadınları eve bağlayan ataerkil ilişkiler yumuşasa da kadınları değişen ölçülerde etkilemeye devam eder.

TÜİK (2014) verilerine göre nüfusun %49.8'ini kadınlar oluşturur. Buna rağmen erkeklerin istihdam oranları kadınlarınkinin 2,4 katıdır. Evlenmeyen kadınlar arasında istihdam oranları evli kadınlardan yüksektir (TÜİK 2013, s. 81). Aralarındaki ücret farkı ise TÜİK (2010) verilerine göre eğitim seviyeleri yükseldikçe azalıyor olsa da bakidir (s. 78). Kadınların istihdam oranları ve eğitim seviyeleri arasında doğru bir oran vardır ancak eğitim seviyesine bağlı üst düzey pozisyonlarda görülen kadınların sayısı sınırlıdır. 2013 yılında üst düzey kadın memur oranı %9.4, kadın milletvekili oranı %14,4'tür. İki bin dokuz yüz kırk sekiz adet belediyenin yalnızca yirmi yedi tanesinin başkanı kadındır (TÜİK, 2014). Yüz seksen dört üniversite arasında kadın rektör sayısı ise on üçtür¹⁴. Bu oranlar, pek çok şey anlatır. Eğitim seviyesi, evlilik yaşı ya da sahip olunan çocuk sayısının dahil edilebileceği anlamlı korelasyonlar kurulabilir. Kadınlar arasındaki istihdam oranlarının düşüklüğü kolaylıkla eğitim seviyelerinin düşüklüğüne bağlanabilir örneğin. Ancak asıl cevap 2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından yapılan, Türk Aile Yapısı Araştırmasının sonuçlarından çıkar. Anket sonuçlarına göre erkeklerin %26.3'ü, kadınların %9.5'i, kadınların çalışmasını doğru bulmaz. Aralarında “kadınların asli görevi çocuk bakımı ve ev işleridir” diyenlerin oranı erkeklerde %56.2, kadınlarda ise %56.6'dır (s. 100, 101).

¹⁴ <http://www.hurriyet.com.tr/184-universite-13-kadin-rektor-28978739>, Erişim tarihi: 12.07.2016

Ezen Erkeklikler, Ezilen Kadınlar

Toplumsal cinsiyet ilişkileri, diğer iktidar ilişkilerinde olduğu gibi ezenin, ezileni sistematik olarak çeşitli biçimlerde baskıladığı durumları ifade eder. “Erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliği genellenebilir bir olgudur” (Connell, 1998, s. 246). Connell, “hegemonik erkeklik” tanımına da buradan ulaşır. Bu kavram, belirli bir erkeklik tipinin, diğer erkeklere ve kadınlara üstünlüğünü anlatır. Sokaktan yatağa kadar her yerde kuralları onlar koyar. Bu, onların oyunudur. Bu oyunu, toplumsal ilişkilerin her yerine kök salmış ataerkil söylem ve pratiklerle ve bu söylem ve pratikler sayesinde kurar ve oynarlar. Bu oyunda ezilen tarafa söz hakkı düşmez (s. 246).

“Babamın halası oluyor kaynanam. O beni görmüş. Oğlu da geldi bir kere beni gördü. Görücü usulü buna vereceğiz dediler. Ankara’daymış, kimsenin gördüğü bildiği yok. Ben de bir kere gördüm. Ne bileyim yani. Bir kere görmekle insan ne beğenir. Konuşmak yoktu. Sadece geldi, içeride oturdu. Misafir de gelmişti beraber. Çay yaptım getirdim, bir çay verdim işte o kadar. (...) Karar bana bırakmıyorlar. Anne, baba karar verir. Kıza konuşma düşmüyor. Ben istemezdim sorsalar. İstemezdim çünkü görmemiştim, tanımıyordum ne bileyim. İstemezdim ama oldu işte.” (Meryem, 49)

Meryem evleneceği adamla nasıl tanıştığını daha doğrusu tanışmadığını anlatırken heyecanlanmadı, ben de dinlerken fazla şaşırmadım. Diğerlerinin de “tanışmama hikayeleri” benzerdi.

“Benim oğlan kardeşim telefonda Bursa’dan ayarladı bu işleri. ‘Anne, ben kıza alıcı yollayacağım’ dedi. Babam, annem de gördü, zaten anne, babanın gönlü oldu mu bana kimse sormadı. Biz orada anne, babayı dinleriz. Anne, baba ne derse o. Annem, babam verdi ben de hiçbir şey demedim.” (Yeter, 46)

“16 yaşında evlendim ben. Tanışma falan yoktu. Dünür geliyordu, babamız da verirse gidiyorduk. İstiyorlardı, geliyorlardı, babam da münasip görürse... Yani birkaç kişi

istedi ama babam bunlara verdi, bunlar daha iyi diye. (...) Onlar geldi eve, kayınbabamın boyu çok uzundu, kapatıverdim yüzlerine kapıyı. Ne bileyim ben o zamanlar öyle aklım. İstemiyordum yani evlenmek kapatıverdim yüzlerine kapıyı. Sonra tekrar kapıya vurdu, açtı babam.” (Semiha, 52)

Söz konusu iktidar öyle etkilidir ki, güçlü olan ilişkide yer almadığında bile kudretinden bir şey kaybetmez. Bu haliyle, Foucault'nun (2006), “Hapishane'nin Doğuşu” nda tarif ettiği *panopticon*¹⁵ u andırır. Foucault, modern iktidarı açıklamak için, tüm mahkumları görüş alanında barındıran gözetleme kulesine gerçekte orada olan ya da olmayan herhangi bir gözetmeni ve hücelere de delileri, hastaları, işçileri veya öğrencileri yerleştirir (s. 295). Gözetleme kulesindeki erki, kendi kişisel gücünden gelmez. Bu kavramı toplumsal cinsiyet ilişkileri bağlamında tüm topluma yayabiliriz. Gözetleme kulesindeki erkekler, hücrelerdeki kadınları, hem oradayken hem değilken denetler. Kadınların davranışları bu bilgiye göre şekillenir.

“(...) arabaya binip de işe gidemiyorum, düşünebiliyor musun? Allah'ın kuluna böyle korkumdan bakamıyorum. Eşimin öyle beni kıskanması, önüne bak önüne bak demesi... Ben böyle eşim ölmüş hala korkuyorum, acaba bir yerden çıkıp gelecek mi; sen ne konuşuyorsun diyecek diye. (...) Halil gelse de bana dese ki sen nereye gidiyorsun dese, ben ne diyeceğim diyordum. O kadar korkuyordum.” (Melahat, 62)

Connell, örgütlü feminist ve eşcinsel hareketleri göz ardı etmemekle birlikte çoğunluğun “hegemonik erkeklik” karşısında “boyun eğdiğini” söyler (246). Hegemonik erkekliğin karşısındakileri bir doğru üzerinde hayal edersek eğer; bir uçta tüm güçleriyle direnenler, diğerinde çoğunluğu oluşturan mutlak biat edenler ve

15 “Çevrede halka halinde bir bina, merkezde bir kule; bu kulenin halkanın iç cephesine bakan geniş pencereleri vardır; çevre bina hücelere bölünmüştür, bunlardan her biri binanın tüm kalınlığını katetmektedir; bunların biri içeri bakan ve kuleninkilere karşı gelen, diğeri de dışarı bakan ve ışığın hücreye girmesine olanak veren ikişer pencereleri vardır.” (Foucault, 2006, s. 295)

ikisinin arasında yer alanlar vardır. Peki direndiklerini görmekte zorlanmadığımız feministlerin dışında kalan kadınlar hakkında söylenebilecekler bu kadar mıdır?

Bu soruya cevap aramaya başlamadan önce tam olarak kimlerden bahsettiğimi kısaca açıklamak istiyorum. Örgütlü bir feminist hareket içinde yer almayan, ataerkil sistemle doğrudan bir derdi olmayan, dolayısıyla üzerine oturup uzun boylu düşünmemiş ve konuyla ilgili ayrıntılı bir fikri de bulunmayan, büyük anlatılarla, toplumsal cinsiyet teorileri ve politikalarıyla uzaktan yakından bir bağı kurulamayan “sıradan” kadınlardan bahsediyorum.

İlk baktığımızda Connell’ın dediği kadarını görüyor olabiliriz. Hikaye bu haliyle yalan ya da yanlış değil fakat eksiktir. Kadınlar bazı tahakküm ilişkileri neticesinde kendilerini istemedikleri ya da isteyip istemediklerini bilmedikleri durumlar içinde bulabilir. Ancak bu, her zaman o durumu kendilerine dayatıldığı şekliyle kabul edecekleri anlamına gelmez. Aslında bunu, kabul etmek ya da etmemek gibi doğrudan iradeye vurgu yapan bir fiille açıklamak pek doğru olmadı. Bu eylem bir fiille açıklanamayacak kadar da karmaşık bir süreçtir. Bir kabul edip etmeme meselesi değil, daha çok bir yorumlama meselesidir ve bilinçli bir eylemden daha azının anlaşılması gerekir. Açıklayabilmek için Certeau’nun (2009) iki kavramını kullanacağım: üretim ve tüketirken yapılan üretim. Certeau, tam olarak bu kavramları kullanmasa da tarif ettiği durumdan bu ikisine yakın şeyler çıkartılabilir. Şöyle ki; ezen ve ezilen arasındaki iktidar ilişkisi iki çeşit üretime dayanır. Birincisi ezenin, iktidar sahibinin, güçlünün dayattığı üretimdir. İkincisi ezilenin buna maruz kalırken yani bunu tüketirken ortaya çıkardığıdır. Yalnızca birine bakarsak ilişkiyi eksik değerlendirmiş oluruz. Örneğin, “...televizyon aracılığıyla yayımlanan imgelerin analizi, (...) kültürel tüketicinin bu saatler boyunca imgelerle ne imal

ettiğinin incelenmesiyle tamamlanmalıdır” (s. 45). Bunu ataerki kavramı için düşünecek olursak; iktidar tarafından üretilen haliyle kadınları baskı altında tutan, emek güçlerine el koyan, özel alana hapseden, kamusal alanda bulunabileceği yerleri sınırlandıran vs biçime karşılık; kadınların tüketirken çatlaklar bulup arasından sızarak yeniden ürettikleri biçim bulunur. Yani “...yayılmacı, merkezci, gösterişli ve gürültücü, ussal bir üretimin karşısında tamamen farklı başka bir üretim, tüketim olarak nitelendirebileceğimiz bir üretim biçimi” (s. 45) bulunur. İkincisi, birincisinden farklıdır. Kurnazdır ve dağınıktır, sesizdir ve nerdeyse görünmezdir (s. 45).

“Mesela kızım evde uyuyor tamam mı. Ben buraya geldim, kocam aradı, ‘Kız ne yapıyor?’ dedi. ‘İşte oynuyor ne yapsın’ dedim. Ben desem ki ‘Kızı evde uyuttum, ben bırakıp da geldim’ desem, kızar yani. Şimdi ne gerek var söylemeye. Şimdi ben ona desem ki ‘Kız evde uyuyor ben buradayım.’ Amaan. Halbuki anahtarla iki dakikada gider gider bakar gelirim sonuçta. Her şeyi de söylemek zorunda değilim yani. Niye bıraktın da, uyanırsa da, ağlarsa da, duymazsın da... Gerek yok telaşlandırmaya.” (Semiha’nın komşusu)

İkinci üretim biçimi, içinde ezilen tarafın çıkarlarını barındırır. Ezilen, yüz yüze kaldığı baskı pratiğini tüketirken başta koyulan kuralları esnetebildiği kadar esneterek ve daha farklı yollar geliştirerek kendi işine gelen farklı bir biçim ortaya çıkartır. Burada söz konusu olan iktidarı hedef alan bilinçli eylemlerden ziyade sahip olunan koşulları iyileştirmek için girişilen çabalaradır. Ezilen taraf gündelik hayat içinde maruz kaldığı –egemenin çıkarını gözeten- egemen kültürün kurallarını “minik parçalar haline getirerek kendi çıkarlarına çevirip, kendilerine özgü kurallara dönüştürüp dümenler ve oyunlar çevirerek manevralar yapar (s. 47). Bu manevralar ezilene nefes alabileceği alanlar yaratır. Neticede bütün ömür ağlayarak, üzülerek geçmez.

“...O çıkınca ben de çıkıyordum, ben ama önceden hazırlığımı yapıyordum. Asiye Ablam sünnet düğünü yaptı, ona izin vermedi, gitmeyeceksin dedi. Ben de gitmeyi çok istiyordum çünkü Asiye Ablayı çok seviyordum, hani kaç yıllık komşumuz. Annemin

orada oturuyordu, bir gün önceden kıyafetlerimi götürdüm. Ayakkabılarımı, giyeceğim kıyafetleri götürdüm annemgile. Makyaj şeylerimi falan da götürdüm. Dedim 'Ben anneme oturmaya gidiyorum, annem bir şeyler yapacak da yiyeceğiz.' Pazar ya, o da 'Tamam, git' dedi. Ondan sonra annemin oraya gittim, her şeyim de orada. Saçımı yaptım, makyajımı yaptım, giyindim, düğüne gittim. Ondan sonra eğlendik, güldük..." (Pınar, 37)

Hikayelerin formel hallerine bakarsak, her iki kadın da kocasının sözünden çıkmamıştır. İlişkinin ideal halindeki “ezen erkek” ve “boyun eğen kadın” rollerinde bir değişiklik yoktur. Gerçeği benim ve benimle birlikte birkaç kadının daha biliyor olması neyi değiştirir? Kısa vadede radikal bir değişikliğe sebep olamayacağı açık ama hiçbir anlamı da yok mudur? Tezin, bu sorunun cevabını verebilmesi için henüz erken. Tartışmayı biraz daha genişleteceğim.

Ezilenler, kendi izlerini bırakarak üretirken, bir takım stratejilerden ve taktiklerden yararlanır. Öncelikle bu ikisinin arasındaki farkı iyi anlamak gerekir. “Strateji”, ait olunacak belirli bir alanın varlığını gerektirir. Ve bu alan, diğerlerine karşı hesaplı kitaplı “stratejilerin” belirlendiği üstür (s. 112). Kadınların, baskısına maruz kaldıkları erkeklerle genellikle aynı evde yaşadıkları ve aralarındaki ilişki düşünüldüğünde, bu tarz bir ayrı mekan kavramından bahsetmek zordur. İkinci olarak bir stratejiye sahip olmak ve bir strateji uygulamak açık bir şekilde “bilince” vurgu yapar. Sözü edilen ilişkilerde bu tarz bir bilinçlilik halinden bahsetmek de zordur. Taktikler için ise ayrı bir mekana ihtiyaç duyulmaz, ötekinin alanında kurgulanırlar ve uygulanmak için yalnızca bu alana sahiptirler. Taktiklerle “...ötekinin alanına, bu alanı bütünüyle kapsamadan, bu alana belirli bir mesafede kalmayı da başaramadan yavaş yavaş, parça parça” (s. 54) sızılır. Taktikler için doğru zamanlar kollanır ve fırsatlar kovalanır zira stratejide olduğu gibi durup düşünmeye ne vakit ne de bunun için bir mekan vardır. Biriktirilemezler, elde

edilebilecekler o an için anlamlıdır. Bazen aynı şeyi elde etmek için yine yeniden taktikler gerekir (s.113).

Certeau, her ne kadar bir tasavvurun iktidar tarafından ortaya konulan ilk biçiminin, buna maruz kalanların tüketme şekli üzerinde belirli olamayacağını söylese de (s. 46), eşler arasındaki ataerki ilişkilerin özel biçimi düşünüldüğünde, bu pek mümkün gözükmez. Yani kadınların tüketirken ürettikleri ataerki ile dayatılan ilk biçim arasında büyük farklardan söz edilemez. Zira iktidarın dayattığı ataerki, erkeklerin olduğu gibi kadınların da toplumsal kodlarına dahildir. Dolayısıyla maruz kaldıklarında ortaya çıkardıkları yeni biçim her ne kadar kendilerinden izler barındırsa da, özel olarak ataerki sistemle doğrudan bir derinliklerinin olmadığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Semiha'nın komşusunun çocuk bakımının kendi sorumluluğunda olmasıyla, kocasının otoritesiyle ve bu otoritenin ona fikrini söyleme şansı bırakmamasıyla genel olarak bir problemi yoktur örneğin. Hatta konuşmanın ilerleyen yerlerinde, kocasının otoritesinin onu güçlü ve güvende hissettirdiğini de söyledi. Certeau "bilinç" meselesini işin içine katar ki bu tezin görüşmecileri için bilinç kavramından söz etmek iddialı bir çıkış olur.

Yine de kadınlar ve erkekler arasındaki iktidar ilişkisinin özel durumunu akılda tutarak, Certeau'nun kavramlarından yararlanıyorum. Zira tarif ettiği haliyle taktikler bu kadınların gerçek hikayelerini anlamak için oldukça önemlidir. En önemlisi de onlara bir faillik atfediyor oluşudur.

3.1. Direniş İhtimali

Şimdi cevaplamaya çalışacağım soru bu taktikleri, direniş olarak adlandırıp adlandıramayacağımız olacak. Bu cevap son derece önemli, zira bu tez, bu sorunun

cevabına göre şekillenmiş sayılır. Bu konu üzerine düşünmeye başladığım andan itibaren en çok üzerinde durduğum nokta, bu soru oldu. Bir ömre yayılmış bu mücadelelere “direniş” diyebilir miyiz? Bu soruyu sormak bile heyecan vericiydi, çünkü cevabı olumsuz olacak olsa bile, bu soruyu sorarak ezilenin failliğini gören ve önünü açan bir yerden bakmaya başladım. Bu kadınlar kendi gündelik hayat pratiklerine müdahale edip, yaşadıkları şeyi değiştirebiliyorlardı. Bunların birçoğu kamusal alanda görünmez kalsa bile, hayatlarında bir gerçekliğe tekabül ediyordu. Mesele yalnızca bunu nasıl anlamlandırabileceğimdi.

Grev yapan işçiler “direnir”, mahalleleri yıkılmak istenen gecekonducular barınma hakkı için “direnir”, kent sakinleri kent hakkı için “direnir”, çevre örgütleri doğanın katledilmesine karşı “direnir”, feministler ataerkiye karşı “direnir” vb. Bunların hepsi, içinde öyle ya da böyle bir örgütlülüğü barındırır. Yani direnmek, hesap kitap işidir. Ortak bir hedef etrafında geçici olarak da olsa birleşip, başta talep ettiğin şeye ulaşmak için çalışırsın. Dolayısıyla kısmen de olsa bir “bilinci” ön gerektirir. Bu son derece yüzeysel bir tanımlama elbette ama, direniş az çok böyle bir şeydir. Ancak direnişin bu yorumları benim bahsettiğim kadınların failliğine fazla şans vermez. O yüzden bu tartışmaları baştan eleyerek daha mütevazı bir yerden başlamak istiyorum. Sıradan kadınların failliğine şans tanıyacak olanlarla devam edeceğim.

Buraya kadar anlattıklarımın rahatlıkla çıkartılabilecek sonuçlardan birisi, kadınların özel alanla, erkeklerin ise kamusal alanla anıldıklarının bilgisidir. Tartışmaya özel-kamusal alan üzerinden devam etmenin, asıl bakacağım yerin “çalışmak üzere evden çıkma süreci” olması sebebiyle de faydalı olacağını düşünüyorum. “Kamusal alan”ın en bilindik kavramsallaştırması Habermas’a aittir.

Habermas (2004), bu kavramla kabaca “ortak iyi”ye dayanan bilginin oluşturulduğu alanı kasteder. Alan, tüm yurttaşlara açıktır ve yurttaşlar bu alanda diğer tüm kimliklerinden sıyrılarak bulunurlar/bulunmalıdırlar. Bu alandaki eşitler arası tartışmadan “ortak iyi” ye ulaşılır. Ayrıca bu alanın diğer bir önemli özelliği de ekonomiden ya da devletten de bağımsız olmasıdır. Aksine devlete karşı eleştirel söylemin üretildiği ve dolaştığı yerdir (s. 95). Habermas’ın “kamusal alan”ı pek çok kişi tarafından farklı açılardan eleştirilmiştir. Benim işime yarayacak olanı ise Nancy Fraser’a aittir. Dolayısıyla yalnızca onun üzerinde duracağım. Öncelikle Fraser’a (2004) göre Habermas’ın tarif ettiği haliyle kamusal alan, fazlasıyla idealize edilmiştir. Bazıları, örneğin kadınlar, bu alandan dışlanırlar zira paragrafın başında da belirttiğim gibi kadınlık ve kamusal alan birbirinin zıttı olarak kurgulanmıştır. Fraser, bunu, “...kadim dünyada kamu içinde konuşmak için bir penise sahip olmanın zorunluluğu” (s. 107) gerçeğine dayandırır. Elbette Habermas’ı bu noktadan eleştiren yalnızca Fraser değildir, fakat onun farkı, dikkat çektiği alternatif kamusal alanlarda yatar. Şöyle ki; Fraser, Habermas’ın kavramının gerçek hayatta işe yaramayacağını, tarif ettiği aktörler arasındaki eşitliğin kolaylıkla yakalanamayacağını ve kadınların kamusal alana katılımının engellendiğini tespit ettikten sonra kenara çekilmez. Eleştiri bu haliyle, dışarıda kalanların edilgenliğini ön görür. Ancak Fraser, kadınların¹⁶ alternatif yollarla katılmanın bir yolunu bulduklarını söyler (s. 109).

¹⁶ Fraser bunu yalnızca kadınlar için değil, burjuva kamusal alanının dışında bırakılanların tümü için söylüyor aslında. “...ulusalci kamular, popüler köylü kamuları, seçkin kadınların kamuları ve işçi sınıfı kamuları dahil olmak üzere birbiriyle çatışan bir karşıt kamular çokluğu...” (s. 110). Ancak beni ilgilendiren kısmı kadınlar olduğu için, onlar üzerinden devam ediyorum.

“Ben çalışmayı çok istedim aslında ama kızlar çalışmazdı yani kızlar çalışmaz derlerdi. Sonra ben de kurslara gittim. Kuran kursudur falan... Kursa gelmek, kurslara gitmek falan oralarda kendine bir yerler açıyorsun.” (Melek, 31)

Görüştüğüm kadınların birçoğu kursları evden çıkmak için bir araç olarak kullanmıştı ve bazıları hala devam ediyordu. Görüştüğüm bir kadın beni, önceden katıldığı Kuran kursunda tanışmış olduğu iki arkadaşına yönlendirdi. İki kadından birisi de şuan devam ettiği dikiş kursundan arkadaşlarıyla görüşmeme vesile oldu. Bu kurslar, mutlaka buldukları mahallede ve yalnızca kadınların katıldığı yerlerdi. Katılan kadınlar da birbirlerini mahalleden tanıyorlardı zaten. Kurslar genellikle ücretli bir iş gibi mesai gerektirmediği için göze batmıyordu. Üstelik para kazanarak evdeki erkeğin konumunu sarsma riski de taşııyordu.

“Kuran kursunda ilk bir sene sabahçıydım. Kimseye zararı yoktu. Kızıma göre davranıyordum ben de. Oğlum büyüktü zaten. Önce onların garantisi zaten sonra benim istediklerim. Bu böyle yani. Kızım sabahçıydı, ben sabahçıydım, eşim de vardiyalı çalışıyordu zaten o sırada. Gececi de olsa gündüzcü de olsa o geldikten sonra çıkıyordum. Onun yemeğini koyduktan, ihtiyaçlarını giderdikten sonra. Sabahçıyken sorun olmadı. Onu zarara uğratan bir şey olmadı zaten. Çünkü o varken ya da uyanırken evdeydim. Onu kızdıracak bir şey yoktu. İlk yılım sıkıntısız geçti yani.” (Yelda, 36)

Ancak bu tarz “zararsız” aktiviteler bile, erkeklerin çıkarlarını etkiledikleri anda göze batmaya başlar. Sanki erkek buna direkt olarak şahit olmak istemez. Yani bu, çok da sağlam ve kadınların her koşulda ellerinde tutabildikleri bir alan değildir.

“(…) ikinci sene öğlenci olduk. Aynı hocaya gideceğim ya ben. E kız da öğlenci. Ama evde eşim var, o sıkıntı. Bütün gece işte olduğu için üçlere, dörtlere kadar uyuyor. Benim de ek dersim dörtte başlıyor, altıda bitiyor. Hatta ben onun için bir yarım saat falan geç gidiyordum hep derse. Çünkü önce onu halletmek lazım. Şimdi ben onun yemeğini koyuyorum, hazırlıyorum. Sonra ben derse gidiyorum, tamam. Birkaç sefer üst üste böyle oldu. Ama sonra bu kızmaya başladı. “Ben evde varken sen niye gidiyorsun” demeye başladı. Saat altı buçukta evden çıkacak, eve ben o

saatte geleceğim. Ben o saatlerde yokum. O evde yalnız, onu niye yalnız bırakıyorum veya o evdeyken ben niye dışarıdayım. Tabii bunu bu şekilde değil bağıra bağıra söylüyor.” (Yelda, 36)

Fraser, dışlananların oluşturduklarını iddia ettiği kamusal alanları “madun karşı-kamular” olarak adlandırır. Bunlar, “bağımlı toplumsal grup üyelerinin kendi kimlik, çıkar ve ihtiyaçları hakkında muhalif yorumlar formüle etmelerine izin veren karşıt söylemler türeterek yaydıkları, birbirine paralel söylemsel alanlara işaret” (s. 117,118) eder. Şöyle ki; örneğin, kadına şiddet meselesi uzun yıllar bireysel psikolojik sorunlarla açıklanarak iki kişi arasındaki özel ilişkinin “özgün” dinamiklerine indirgenmiştir ve toplumsal tarafı görmezden gelinmiştir. Burjuva kamusal alanında toplumsal bir konu olarak kendine yer bulamamıştır. İktidar sahipleri bunun hakkında “konuşmamışlardır” ve bir kamuoyu oluşturulamamıştır. Fakat feministler kendi madun karşı-kamusal alanlarında bu görüşü geliştirerek yaymışlar ve sonuçta herkesin ortak ilgisi haline getirmeyi başarmışlardır (s. 124). Bu tarife göre öncelikle söylemin üretildiği bir alan, ardından bu söylemin yayılabilmesi için bir mücadele verilmesi gereklidir. Ve açıkça anlaşıldığı gibi bu örgütlü bir mücadeledir. Fraser, Habermas’ın kamusal alanını, -sadece belirli aktörlerin, seslerini duyurabildikleri için- bir “ayrıcalştırma” stratejisi olmakla (s. 108) eleştirirken kendisi de aynı hataya düşer. Kadınların oluşturduğu bir madun-karşıt kamusal alan varsa eğer, Fraser’ın tarif ettiği şekliyle bu feminist örgütlü hareketten fazlasını barındırmaz. Yani Habermas’ın kamusal alanı, kadınları dışarıda bırakıyorsa, Fraser’ınki de bütün kadınları içermez. Kadınlar kamusal alana çıkmanın alternatif yollarını geliştirebilirler ama bu çıktıkları yerde mutlaka sınırları belli bir alan içinde birikecekleri ve örgütlü bir mücadeleye dahil olacakları anlamına gelmez. Bu, yine de çıkışlarının bir anlamı olmadığı anlamına da gelmez. Bu, en iyi ihtimalle

örgütlü hareketlerin dışında kalan kadınlar için, içinde geri dönüşleri de barındıran bir süreçtir. Dolayısıyla Fraser'ın tarif ettiği kadar net bir şeyi görmek zordur.

Yine de Fraser, yalnızca iktidar sahiplerinin öznelliğini kabul eden ve geri kalanlara edilgen roller veren bir bakış açısından uzaklaştığı ölçüde önemlidir. Zira başından beri vurguladığım gibi böyle bir bakış bize meselenin tamamını veremez, “...taktik olabilecek bir şeyi hikayenin tamamı zannetme riskine gireriz” (Scott, 2014, s. 21). Halbuki ilk bakışta görülen resmi durumun altında türlü çeşit oyunlar döner.

Herkesin bildiği resmi durumu açıklarken Scott'ın “kamusal senaryo” kavramından yararlanacağım. Toplumda ezen ve ezilen arasındaki ilişkiyi düzenleyen kamusal senaryolar vardır. Bu senaryolar, aşağıdakilerin “ihtiyatlılık, korku ve göze girme arzusu nedeniyle, güçlünün beklentilerine hitap edecek şekilde” (s. 27) biçimlendirilirler. Roller bu senaryolara göre icra edilir. Örneğin kamusal senaryoya göre bir köle, efendisinin sözünden çıkmaz, sorgulamaz, sadıktır vb. Bu durum içinde hiyerarşi barındıran tüm ilişkilere genellenebilir. Bu senaryoda, güce sahip olan tarafın diğeri üzerindeki tahakkümü kesin çizgilerle ve net ifadelerle belirlenmiştir. Ancak gerçek, daha karmaşıktır ve Scott, ona ancak “gizli senaryolarla” ulaşabilme ihtimalimiz olduğunu söyler. Güçsüzün, direniş ihtimali buralarda mevcuttur. Dolayısıyla tüm hikayeyi kamusal senaryolardan ibaret saymak yanıltıcıdır. Sahne arkasında kölenin aslında koşulsuz itaat etmediğini görürüz. Sahne önünde “öyleymiş gibi” yapmak kendi çıkarına olduğu için bu şekilde davranır (s. 22). Arka taraf stratejilerle, taktiklerle, sabreden ezilenin yüzünün güldüğü ibretlik hikayelerle doludur. Ayrıca gizli senaryolar yalnızca aşağıdakilere özgü değildir. Yukarıdakiler için de otoriter rolünü oynadıkları kamusal senaryolar

haricinde gizli senaryolar mevcuttur. Onlar da kendilerinden beklenen performansları sergilemekle yükümlüdür aslında (s. 38, 39).

“Babası gelip de ‘niye gelini işe gönderiyorsun?’ deyince istemiyordu. İlk başta bir şey demedi ama babası annesi geldiği zaman istemiyordu yani. Sabah kalkıp da kayınbabam beni gördüğü zaman diyordu ki ‘sen gelinsin, sen işe niye gidiyorsun?’ diyordu. Kapıdan tarafa geçiyordu. Eşim, babamla benim konuştuğumu görmeyeyim diye erkenden alıp kaçıyordu çantasını. Erken gidiyordu işe ki hani babamla hanımın arasına ben girmemiş olayım, haberim olmamış olsun.” (Nuran, 53)

“Benim işte Toprak Ofis'te çalışan dayımın gelini vardı. Orada çaycılık bilmem bir şey yapıyordu. Bana da dedi ki ‘Semacım sen bu işi yapabilecek kapasitedesin, kendini sevdirebilirsin. Gel şuraya’ dedi. ‘Eleman arıyor, ben yol gösteririm en azından yanımda olacaksın. Ben sana işi şey yaparım’ dedi. ‘Sen gel buraya gir.’ Ama böyle nasıl içim içime sığmıyor biliyor musun. Yengem orada, tanıdığım birisi orada, Toprak Mahsulleri'nin yeri. Güzel hani öyle dandik bir yer değil. Çünkü yıllardır o da orada çalışıyor. Oh dedim seviniyorum şey yapıyorum böyle. Görümcemin cenazesine gitmiştik, benim arkamda kocam dedi ki babasına, ‘Baba Sema'ya iş var’ dedi ‘Ne diyorsunuz?’ ‘Hanım kısmısı çalışır mıymış, otursun evinde’ dedi rahmetli. Babasının sözünü dinledi o şeyle beni göndermedi.” (Sema, 34)

Yukarıdakilerin hikayenin geri kalan kısmının sahnelendiği perde arkasından haberdar olmadıklarını söylemek yanlış olur. Ancak gizli senaryoyu görmezden gelmek ezen tarafın işine gelir. Böylece onun çıkarını gözetken kamusal senaryoya bir zarar gelmemiş olur. Her şey yolundaymış gibi görüldüğü sürece her şey yolundadır. Her şeyin “gerçekten” yolunda olmasına gerek yoktur.

“İki ay nişanlı kaldık. O buradaydı (Ankara), ben Konya'daydım. Telefon ediyordu mesela. Ev telefonu, cep telefonu da yoktu o zaman. Arıyordu, ben bakmıyordum. Babam bakıyordu. Ben de “he he, yo yo” deyip kapatıyordum. İstemiyordum çünkü. İki ay da böyle geçti. Ailem hiçbir şey yokmuş gibi davranıyordu. İstemeyerek konuştuğumu biliyorlardı, gönülsüz olduğumu. Telefon edince anneme, ‘seninki

arıyor, git konuş' diyordum. Bir şey demiyordu. Kimse bir şey demiyordu. Konuşulmuyor, hemen kapatıyorlar.” (Emine, 35)

“Ben kurbanlık koyun gibiydim. Saçımı yaptırmadım, fotoğraf çektirmedim, gelinlik seçmedim, onlar ne getirdiyse onu giydim. Küstüm (ağlıyor). Her şeye küstüm. Çünkü benim istediğim bir şey değildi, o yüzden hiçbir şey yapmadım. Hiçbir şey istemedim. Fark etmez misin? Görmezden geldi herkes ama. Zaten beni üzen o, kendime yapmışım.” (Yelda, 36)

Gizli senaryolar, genelde sahne arkasında anonim seslerden bölük pörçük duyulurken bazı durumlarda kamusal alanda ifşa da edilebilir. Scott, bu gibi durumları gizli senaryoların varlığının ispatı olarak görür (s. 33).

“Ekine gittik, ağabeyimle ablam vardı. Yemeği yedikten sonra, işte bu kaynanamgil isteyecek beni ama babama nasıl söyleyeceğiz. Babam da verme taraftarı değil, kardeşinin oğluna vermek istiyor, onu da ben istemiyorum. Ekini derdik, öğle yemeğimizi yedik. Babam, rahmetli, şapkasını şöyle önüne koydu, yattı, uyudu. Horluyor ama har har sesler geliyor. Öyle konuşurken biz, ağabeyim ‘nasıl olacak bacı?’ dedi. Valla dedim ‘bilmiyorum.’ Babama nasıl söyleyeceğiz amacıyla. Üstü kapalı konuşuyoruz ama. Benim kayınbabam çok esmerdi, ablam dedi ki ‘sen ne yapacaksın onları bacı, kapkara’ dedi. (...) Hemen rahmetli, kalktı şöyle oturdu, yoksa bu ... mı dedi. Hemen kalktı oturdu, direkt ağabeyime yönlendi ama hiç ablamla bana değil. ‘Oğlum yoksa ...’nın oğlumu istiyor?’ dedi. Ağabeyim bir şey demedi, kaktı gitti. Ablam da gitti. İkimiz kaldık. ‘He baba’ dedim. Öyle değince babam bir bağırdı olmaz diye. Öyle bir şey ki eğer ki bu olmasa yirmi gün veya bir ay sonra amcamın oğluyla söz kesecekler. Babam bağılıyor, ‘baba, hiç bağırma’ dedim. ‘Vereceksen, kardeşinin oğlunu almıyorum’ dedim. Ağabeyim çöktü karşıda işaret ediyor, yapma, seni dövecek, sus diye.” (Zekiye, 48)

Peki kadınlar ve erkekler arasındaki ilişkiyi yalnızca kamusal ve gizli senaryolarla açıklayabilir miyiz? İlk olarak Scott, gizli senaryolar için sahne arkası dediği bir alan kurgular ki aynı evin içinde yaşayan ve çok fazla ortak alana sahip insanlar için bu pek kolay sayılmaz. İkincisi ve daha da önemlisi, kadınlar gizli senaryolara sahip olsalar bile bu kamusal senaryolarının çok da uzağına

düşmeyecektir. Örneğin siyah köle, kendisini aşağılayan beyaz efendisinin ardından ettiği beddualarla beyazların egemenliğinin son bulacağı günleri umutla bekliyor olabilir (s. 31, 32). Ancak gizli senaryolara ihtiyaç duyan kadınlar, bunları ataerkil toplumu alt üst ettikleri tahayyülü ile kurgulamaz. Bunu hedefleyen feministler ise, gizli senaryolara zaten fazla ihtiyaç duymazlar. Diğerlerinininkiye kısa vadeli çıkarlara dayanan ve “bilinçli” sayılamayacak taktiklerdir. Kısacası yine gelip “bilinç” kavramına çarptım.

Bilinç meselesi üzerinde bu kadar fazla oyalanmamın bir sebebi var. Bu kadınlar bana çalışmaya başladıkları andan itibaren canla başla sürdürdükleri bir mücadeleyi anlattılar ve buna direniş diyebilmemin önünde önemli bir engel vardı: aslında bunu yalnızca maddi sıkıntıları yüzünden yapıyorlardı.

“...Komşudan kahvaltı için çay bardağı alırdım. Sabah getiriyordum akşam götürüyordum. İki çay bardağı ya, iki çay bardağı. O da demiyordu ki kalsın. İşte olmayınca çok kötü.” (Meryem, 49)

“Ekmek bulamıyorduk biz. Yaptık evin borcunu dokuz senede zor bitirdik. İşe bir gidiyordu, bir gitmiyordu. Teyzesinden borç altın almıştı bilezik falan, onları dokuz yılda anca verdik. Borçla yaptık evi de. Borçla yaptığımız için para falan da yoktu. (...) Ben çoğu zaman bulamıyordum ki çay yapayım. Bunlar çay yapıyordu, benim kız diyordu ‘Anne niye onlar çay içiyor, biz şerbet içiyoruz?’ Bazen oluyordu bulamıyorduk yani.” (Sevim, 39)

Meryem ve Sevim gecekonduda oturuyordu. İkiisiyle de kendi evlerinde görüştüm. Ekonomik durumları eskisi kadar kötü olmasa da hala çalışmamanın bir alternatif olabileceği kadar iyi değildi. Her ikisi de gecekondularının yıkılması durumunda karşı karşıya kalacakları kira yükünden korkuyordu. Kısacası ekonomik zorunluluklar ikisi için de hala belirleyiciydi.

“Ben ekmek alamadım da sabah kadar aç kaldım. Bir ekmek paramız yoktu. Ben çok akşamları bulgur pilavı yiyip yattığımı biliyorum. Hiç yoktan ben ne yapabilirim diye düşündüm. En iyi meslek benim elimde şuan temizlik. Temizliği de yaparım, yemeği de yaparım, çayı da yaparım. (...) ya çalışacağım ya da evde her gün sıkıntıyı çekip her akşam o pilavı yiyeceğim.” (Emine, 35)

“Ne yapacağım hiç düşünmüyor. Giderken ‘Ben sana para göndereceğim’ dedi. Ben ne yiyeceğim evde, hiçbir şey yok. Bulgur mu bulursun ne bulursun... Bir ay kitap paketlemeye gittim. Oğlum liseye gidiyordu, çocuğun parası yok. ‘Anne, kitap paketleme işi var’ dedi. Komşulara da söyledim, bir gün iki kişi, bir gün üç kişi gittik. Derken servis arabasıyla bir ay gittim, yirmi milyon mu ne alıyorduk. Haftalık para aldım, çocukları markete götürdüm, harçlık verdim. Nasıl sevindiler.” (Rabia, 43)

Yani hiçbiri kalkıp, kendilerini özel alana hapseden bu toplumsal düzeni yıkmak için evinden çıkmamıştı ve yine bu düzenle bir dertleri olduğu için dışarıda kalmaya çalışmıyordu. Bu, ataerkiye karşı sürdürülen ancak direkt olarak onu hedeflemeyen bir mücadeleydi. Hatta aksine hepsinin kafası bu konuda en başından beri gayet netti.

“Evi geçindiren erkek olmalı bir defa. Bir erkek benim gözümde hep çalışmalı, bir mücadelesi olmalı. Yani çabalımalı. Bir şeyleri, bir mücadelesi olmalı. Önünde bir hedef olmalı. Benim bir evim, bir arabam olmalı demeli. (...) Kadın burada eşine destek vermeli benim gözümde. Atıyorum benim böyle bir eşim var, ben onu çökertmek değil de, ben ona destek vereyim ki hayallerine biraz daha çabuk ulaşsın.” (Emine, 35)

Emine, kocasından uzun zaman önce boşanmış. Farklı sebepleri elbette var fakat Emine için en önemli sebeplerden biri, onu kıskanmaması olmuş. Boşanmadan önce onu, eve geç giderek, sözünü dinlemeyerek vb şekillerde denemiş. Ancak istediği “sert” tepkiyi alamamış. Yukarıda tarif ettiği güçlü erkek, aynı zamanda Emine’nin artık evlenmek istediği erkek tipi.

“Öncelikli olarak erkek çalışmalı. Benim düşüncem odur. Benim kendi açımdan şöyle, benim eşim ev işlerini yapamayacağından çocuklarla yeterince ilgilenemeyeceğinden bence evi o geçindirmeli. Bir kere gidip öğretmenleriyle görüşmemiştir çocukların, evdeki ihtiyaçlarını yapmamıştır. O yüzden o çalışmalı ki, ben de aile işlerine daha çok yöneleyim.” (Melek, 31)

“Erkek daha her işte çalışabilir. Erkek mesela bir inşaatta çalışabilir, demircide çalışabilir. Kadının yapacağı ufak tefek işler. Ya okuyacak kendini kurtaracak, masa başı çalışacak. Hastanede mesela çalışabilir. Ne olursa olsun erkek daha güçlüdür.” (Hediye, 33)

Kadınlar evin içinde bir erkeğin çalışmıyor olmasını tahayyül edemediler.

Özellikle bu erkek bir koca ve onun yerine çalışan da karısıysa bir kaza ya da sakatlık vb zorunlu haller dışında kabul etmeyeceklerini söylediler. Erkeklerin de kadınların da çalışması gerekirdi ancak erkeklerin çalışmaması “doğal” değildi.

“Yani bir erkeğin çalışmaması garip, olmaması gereken bir şey, doğadışı. Yani hani erkek aslan avlanır, dişi aslan çocuklarla kalır, erkek aslan getirir beraber yerler ya. Yani belgesellerde en azından hani öyle biliyorum. Kadın çalışmalı tabii. Ama kadın zaten evde çalışıyor.”(Nurcan, 43)

“Benim çalışmamamla onun çalışmaması tabii ki aynı şey değil. Şimdi ben çalışıyor, o çalışmıyor olsaydı fark ederdi tabii ki. Çok özür dilerim “Gavat, karıyı çalıştırıyor, kendi yiyor, içiyor, oturuyor” denir. Herhangi bir engeli olmadığı müddetçe niye o yatsın da ben çalışayım. Zayıf olan benim. Allah onu güçlü yaratmış, evine barkına, çocuğuna kazansın, baksın diye. Ben de görevimi yerine getiriyorum. Görevim neyse, çamaşırıydı, bulaşığıydı, ütüsüydü bilmem ne. Ben vazifemi biliyorum. Ben onu geldiğinde bekletmiyorum anında yemeğini koyuyorum.” (Yelda, 36)

Kadınların evin dışında ücretli bir işte çalışıyor olmalarına rağmen ev işlerinin yükünü omuzlarına yığan cinsiyetçi iş bölümü ile de bir dertleri yoktu. Aksine bu alanları özellikle sahipleniyor ve alanlarına taşan kocalarına şakayla karışık sinirleniyorlardı. Anlattıkları bana çevremdeki pek çok kadını ve özellikle de

kendi annemi anımsattı. Annem genel olarak evden fakat özellikle mutfaktan ve içindeki eşyaların tümünden bahsederken iyelik eki kullanır. Örneğin “akşama yemeğim yok”, “bulaşık makinem bozuldu” ya da “pirincim bitti” der. Mutfak onundur ve içinde ondan habersiz kuş uçmaz.

“...çok zorda kalmadıkça bir kadının mutfağı olsun, şeyi olsun karışılmasını istemem. Hiç sevmiyorum ben, ay neymiş, erkek mutfağa girecekmiş. Ya tamam girecek de zırt pırt girmeyecek. Benim eşim öyle değil, ben erkeğim, o karı. Benim bildiğim erkek, sabah işe uğurlarsın, çalışır gelir. Duşu varsa alır, elini yüzünü yıkar. Ben yemeğini getiririm çayını getiririm, sohbet ederiz. Ama benim eşim biraz daha şey, mutfak, ev karıştırmayı çok severiz. Onu oraya asarız, bunu buraya asarız. Mesela ben bir yere gittiğim zaman, mesela yazın annelere gidiyorum bizim bu ev kendi şekline göre düzenlenmiş. Ben geldim mi benim istediğim şekilde düzenleniyor geri.”(Gülümser, 50)

“Hani bayanın da her yerde sözü geçerse o ailede, o çevrede laçkalaşma olur. Laçkalaşma derken hani tamam kadın erkek eşit diyoruz. Her zaman eşittir ama erkeğin de biraz şey olması lazım. Kadının evde baskın olması çok kötü bir şey. Bence kötü. Öyle aile istemem. Baskın olup da höt ben bunu yapmak istiyorum bilmem ne. Erkek de zaten erkek egemenliği, şey olaraktan değil de eşitlik orada değil. Aynı işi beraber yaparsan eşitlik. Hani benim gözümde o. Hani kadın erkek aynı işi derken salatayı yaparken eşin de sofrayı kurarsa orada eşitsin. Yani aynı işi yapıyorsun yardımcı oluyor sana eşin.” (Sema, 34)

Toplumsal cinsiyet ilişkileri bazen o kadar içselleştirilir ki artık görülmez. Birisi gösterdiğinde de farkındalık düzeyine göre rasyonalize edilmeye çalışılır. Başka bir ödev için görüştüğüm kadınlar arasında, dahil olduğu kentsel toplumsal hareket sebebiyle evin dışında en fazla tecrübeye sahip ve kendini “artık erkeklere bile kafa tutabilecek seviyeye” ulaşmış gördüğünü söyleyen Fatma, kamusal alanda kendisine karşı bu konuda yöneltilen eleştiriden rahatsız olup, aslında konu tekrar açılmamasına rağmen, mahallede barınma hakkı mücadelesi için gerçekleştirdikleri

toplantının ardından evde yaptığımız görüşme esnasında ilk olarak şunu söyleme ihtiyacı hissetti:

“Mesela Arif Abi toplantıda dedi ya Fatma'nın evine gidiyorum, oğlu annesinden su istiyor. Aslında şimdi şurada oturulduğu zaman şimdi şu kısımda ben suya yakınsam suyu benden isterler. Yani illa anne bana su getir, böyle emrivaki değil. Bizim evimizde bir paylaşım vardır. Mesela ben rahatsız olduğum zaman ya da hastalandığım zaman, ben geçen köye gittim geldim cenaze için. Geldim evlere süpürge tutulmuş, bulaşıklar yıkanmış, çamaşırlar asılmış. Yani bu evde bir kadın var gibi aynı şekilde o iş yürümüş yani. Ben evdeyken ben yapıyorum. Çünkü çocuklar çalışıyor, okuyorlar yani. Gene onlar mesela oğlum yemeğini yemiş koymuş oraya. Yani bunu niye makineye dizmedin diye de ben çocuğuma o baskıyı yapmam. Gerekirse benim çocuğum onu da yapar. Gerektiği zamanlarda yaparlar yani.”¹⁷

Sorular kısmına eklemiş olmama rağmen çoğu kadına “Feminizm hakkında ne düşünüyorsunuz?” sorusuna yöneltmedim. Sohbetimiz bunun o kadar uzağında seyrediyordu ki cesaret edemedim. Ancak yine de kabaca erkeklerin kadınlar üzerinde kurduğu baskılar, erkek egemenliği vs hakkında ne düşündüklerini sordum. Onlar da elbette lafa başlarken “eşit olalım/olmalı tabii” vb sıraladıktan sonra bu eşitlikten şöyle bir şey kastettiklerini gördüm: Cinsiyetçi iş bölümünü bir problem olarak görmüyorlardı, tek istedikleri arada kendileri yetişemediklerinde kocalarının yardımcı olmasıydı. Bunun dışında erkeklerden radikal beklentileri yoktu. Çünkü onların tanıdıkları tek senaryo buydu. Başka türlü; belirsizlik ve karmaşaya sebep oluyordu. Erkeklerin -kadınlar talep ettiğinde- yardımcı olmaları yeterliydi. Bunun da bir sınırı vardı. Gülümser, annem ve tanıdığım pek çok kadın, kocasının mutfakta çok fazla vakit geçirdiğinden şikayet ediyordu örneğin.

¹⁷Bu konuşmanın ardından odada bulunan oğlu bize çay getirdi. Sonradan gelen kocası tepside duran boş bardağı göstererek Melek'e gözüyle çay koymasını işaret etti. Daha sonra ben hangi arada yaptığını anlamadan Melek çoktan yemekleri ısıtmıştı ve akşam yemeğine kalmam için ısrar ediyordu. (Bu görüşmeyi aldığım bir yüksek lisans dersinde hazırladığım ödev için yapmıştım.)

Buraya kadar Certeau (2009), Scott (2014) ve Fraser'dan (2004) ödünç aldığım kavramlar meselenin belirli kısımlarını açıklamakta yardımcı olsalar da yetersiz kalıyor. Bu kadınların böyle düşünüyor olmalarına rağmen yürüttükleri mücadeleyi anlayabilmek için, bana bilince vurgu yapmayan, en azından onu merkeze yerleştirmeyen, her şeyi oradan başlatmayan bir kavramsallaştırma lazım. Bunu da Asef Bayat'ın (2016) Batı'nın ötesindeki faillik biçimlerini keşfettiği çalışmalarında buluyorum.

Bayat (2016), “hakim kategorilerimize ve kavramsal tahayyüllerimize” uymayan faillik biçimlerinin varlığından söz eder (s. 27). Herkes devrimciler kadar cesur olup tehlikeli eylemlere girişmez, ya da belirli bir bilinç seviyesine erişip belirli bir ideoloji etrafında birleşerek şikayetlerini kamusal alanda dile getirip bunlar için sivil alanda örgütlü bir mücadele yürütmez, ama yine de herkes kendi hayat şartlarını iyileştirmek için bir şeyler yapar (s. 37). Yapılan bu şeylerin önemini ya da önemsizliğini içindeki “bilinç” seviyesi belirlemez. Bayat, “aktivizmi gündelik hayat pratiği ile birleştiren” (s. 37) bu hareketleri “sıradanın sessiz taşması”¹⁸ kavramıyla açıklar. Bunlar baştan planlı ve belirli bir hedefe yoğunlaşmış ve ona ulaşmak üzere kurgulanmış hareketler değildir. Kısa vadeli kazanımlar “yayılarak”, aralardan “taşarak”, deliklerden “sızarak” elde edilir.

“Sessiz taşma kavramı, sıradan insanın hayatta kalmak ve hayatlarını iyileştirmek için mülk sahiplerine, muktedirlere ya da kamuya doğru, sessiz, uzun süreli fakat her tarafa yayılan ilerleyişini tarif eder. Ayırt edici özelliği,

¹⁸ Aslında alıntı yaptığım kitapta, kavram “sıradanın sessiz tecavüzü” diye geçiyor. Fakat orijinali “quiet encroachment” olan bu kavram için “tecavüz” çevirisinin uygun olmadığını düşünüyorum. Kendisine ait başka bir makalenin Türkçe çevirisinde “tecavüz” yerine “taşma” kelimesi kullanıldığını bir tartışma esnasında işittim, fakat asıl kaynağa ulaşamadım. Yine de ben de daha uygun olduğunu düşündüğüm için bunu tercih edeceğim.

aralıklı ortak eylemler ortaya koyan sessiz, büyük ölçüde parçalara bölünmüş ve uzun seferberliktir –belirli bir önderi, ideolojisi ya da yapılandırılmış örgütlenmesi olmayan açık ve geçici mücadelelerdir.” (s. 82)

Burada önemli olan failin bunları yalnızca o anda ve orada kendi hayat şartlarını iyileştirmek için yapıyor olmasıdır. Bunun dışında parçası olunan önceden düşünülmüş, hesaplanmış daha büyük bir amaçtan söz edilemez. “...zorunluluğun, hayatta kalma ve hayatını iyileştirme zorunluluğunun gücü onları böyle etkinliklerde bulunmaya iter” (s. 84).

3.2. Kadınların Sessiz Taşması

Kadın emeği önünde pek çok engel vardır. Bunlar hem arz hem de talep yönlü engellerdir. Bunlardan birisi ve aslında beni ilgilendireni kadın emeği arzı önünde bir engel olarak evin içinde karşılaşılan ataerkidir. Evin içindeki erkekler, doğrudan ya da dolaylı olarak kadınların çalışıp çalışmamaları ya da nerede ve nasıl çalışacakları konusunda söz sahibidir.

Görüştüğüm kadınların çoğu evlendiklerinde ya da belli bir süre sonra Ankara’ya taşınmış. Öncesinde köyde, ailelerine ait ya da kocalarının ailelerine ait tarlalarda çalışmışlar. Elbette herhangi bir ücret karşılığında değil. Ayrıca kendileri de bunu “çalışmak” olarak adlandırmıyorlar.

“Öncesinde çalışmıyordum ama tarla vardı, evde işler de çoktu. Kalabalık aileydik. İşçi çalıştırıyorduk. Onların yemeği idi, işiydi çok uğraşıyorduk. Tarlaya da gidiyorduk, evde de çalışıyorduk. Bir şey aklıma bile gelmiyordu. Küçüktüm aklım ermiyordu. Daha rahat bir ortam görmemiştim yani hep öyle zannediyordum. Aklıma gelmezdi şikayet etmek.” (Semiha, 52)

“Köyde tarla vardı evlenmeden önce işte. Aslında ben dışarıda, şehirde çalışmak da istemiştim ama izin vermezlerdi. Ne gerek var, çalışacaksan iş mi yok, git tarlaya derlerdi. (...) Evlendik, bir hafta sonra beni annelerinin yanına bıraktı, buraya (Ankara’ya) geldi. Getirmiyor, köyde iş var güç var diye. Tarla tapa. Düşün ben o köye gelin gittim. 17 yaşındasın, çocuksun. Ev, benimle altı kişiydi. Sabah kahvaltı hazırlıyoruz. Bulaşık, hamur yoğur, çamaşır elde yıkıyor. Hepsini yetiştireceğim diye ben uğraşıyordum tek başıma.” (Emine, 35)

Kadınların köylerinde ücretli iş olanağının yokluğu da “dışarıda” çalışma ihtimalini yok etmiş. Emine dışında köyden ayrıлып şehirde çalışma ihtimalini aklına getiren olmamış. Şehre geldiklerinde de bu durum belli bir süre devam etmiş. Evlenmeden öncede şehirde yaşayanlar için de aynı durum söz konusu. İstisna olarak Sema’nın evlenmeden önce İstanbul’da çalışan ağabeyi sayesinde bir çalışma tecrübesi olmuş.

“Bir sene çalıştım. Hem abim istedi anneler işte dedi ‘para biriktirirsiniz madem.’ Hani abime destek olursun hem yeni evlendiler. Öyle gönderdiler. Bir sene İstanbul’da çalıştım işte. İkinci sene eve geldiğimde anneler sürekli baskı üzerindelerdi. İstanbul’da konfeksiyondaydım, işim de güzeldi. Orada bizim akrabaların hepsi orada çalışıyordu konfeksiyonda. Amcam, dayım oradaydı bizim köylüler de oradaydı. Amasyalılar, Esençaylılar orayı işgal etmişlerdi.” (Sema, 34)

Sema çalıştığı süre boyunca ailesinin ne kadar tedirgin olduğundan ve onu da sürekli tedirgin ettiklerinden bahsetti. Özellikle annesi sürekli evlenmesi için baskı yapmış. En sonunda bir akrabalarının aracılığıyla görücü usulüyle evlenmiş, çalışmayı bırakmış ve ailesi de “rahatlamış”.

Bunun dışında Pınar’ın da evlenmeden önce bir yıllık staj ve ardından babasının ayarladığı bir işte kısa süreli bir sekreterlik deneyimi olmuş.

“...staj yaptığım yerle çok iyiydim. Orada sekreterle, yani bir sene staj yaptım. Hatta adam bana burada çalış dedi, patron bana, “Sen burada çizim yapmaya devam et, ben seni alırım burada devam et” dedi. O sırada babam, “Yok” dedi. Ostim uzak

yerde hem de sanayi yeri olduğu için erkeklerin çoğunluk olduğu yerdi, babam oraya sıcak bakmadı. “Yok, istemiyorum, sen başka işler bul” dedi, “mesela market işine gir, bir yere sekreter gir” dedi. Yani böyle şeyler, toplum içinde bayanların çok olabileceğe işlere. (...) sonra birinin yanında sekreterlik yaptım, babamın arkadaşıydı adam. Onun yanına sekreter olarak girmiştım, evlenmeden önce bir sene falan çalıştım.”(Pınar, 37)

Evlendikten sonra ise kocası çalışmasına izin vermemiş. Kısacası görüştüğüm tüm kadınlar için bu konuda öncelikle karar veren her zaman evdeki erkekler olmuş. Maddi zorluklar baş gösterip çalışmayı düşündüklerinde ise yine aynı engele çarpmışlar.

Görüştüğüm kadınlara sorduğum sorulardan ilki, kocalarının “kadınların çalışması” konusunda ne düşündüğü idi. Her biri, kocalarının bu duruma sıcak bakmadığını, kendilerine de izin vermediklerini ya da gönülsüz olduklarını söyledi. Sürecin nasıl işlediğini anlamak için sürekli ne dediklerini, izin vermemelerinin sebebini nasıl açıkladıklarını, söz konusu konuşmaların nasıl gerçekleştiğini soruyordum. Onlar da bu soruları, “İstemez işte, izin vermez” vs diye geçiştiriyorlardı. Sonradan fark ettim ki, aslında hiç yapılmamış bir konuşmanın peşindeydim. Bu durumu başka bir kadın sayesinde fark ettim. Ailesiyle şehir merkezinden uzakta yaşayan bir kadın arkadaşım onu tanıdığımdan beri merkeze taşınmak istediğini söylüyor ve kiralık ev bakıyordu. Ancak bir türlü taşınmıyordu. Sebebinin ailesinin karşı çıkması olduğunu sanıyorduk, doğruydu fakat bir sohbet sırasında babasıyla bu konuda hiç konuşmadığını öğrendim. Sadece izin vermeyeceğini biliyordu. Görüştüğüm kadınlar da, konuşmadan bildikleri diğer şeyler gibi, bu konuda da kocalarının ne istediğini zaten biliyorlardı. Dolayısıyla aralarında, hiçbir zaman, çalışamayacağının nedenlerine dair yapılan bir konuşma geçmemişti. Belki en fazla laf arasında bir kaç kelime edilmiş ya da imada

bulunulmuştu. Bunun yanı sıra kadın da çalışmak istediğine dair en fazla imada bulunabiliyordu. Neredeyse tamamı sessizlik üzerine kurulu bu konuşmalardan çıkan sonuç ise, kadının evin içinde kalıp çocuğa bakması ve ev işleriyle ilgilenmesi, erkeğin ise dışına çıkıp para kazanması idi.

3.2.1. Taktik: Gizleme

Sessiz yapılan bu anlaşmalar genelde yine sessizce bozuluyordu. Kadınlar konuşarak anlaşmanın yanında alternatif taktikler geliştirmeye başlıyorlardı. Örneğin bir kısmı çalıştığını gizliyordu.

“Bir teyze vardı burada, binalara bakıyordu. Gel dedi çocukların sefil olmasın, aç kalmasın dedi. Beni bir binaya götürdü. Eşimden korkuyordum, diyordum bırakmaz çalışayım. Sonra gittim, kadın beni götürdü. 5 ay gizli çalıştım eşimden, ona söylemedim.(...) Yanda kaynım oturuyor, çocuklara göz kulak oluyordu. Kızım 1 yaşındaydı, oğlum 5. 2-3 saate dönüyordum. Gittiğimi fark etmiyordu. Parayı da annem gönderdi, dayım verdi derdim.”(Meryem, 49)

“Yine bir inşaata, Adapazarı’na gitmişti, evde üç çocuk, ekmek parası hiç yok. Sabaha evde yiyecek hiçbir şey yok. Komşum geldi ‘Bahçeye gidelim, biber toplayalım’ dedi. Gittik, biber topladık, eşim habersiz. Başkasının arabasına bindik, gittik. Duyarsa diye ödüm kopuyor. Başkasının arabasına bindim, duyarsa diye korkuyorum. Yok olunca, insan her şeyi göze alıyor. Biber topladık öğlene kadar. Başka yerde de vardı, ona da gittik sonra. Biber, patlıcan her şey topladık. Adam ‘dökülenler de size yeter’ dedi. Yevmiye de verdiler. Bir gün gittim, hem ekmek parası aldım, hem de bir aylık erzak getirdim.” (Rabia, 43)

“Benim bir komşum vardı, bir gün dedi başka bir ablamız için, ‘Pınar böyle böyle, kadın hasta, tansiyonu var, korkuyor, camını siler misin?’ dedi. Ben de ‘tamam silerim’ dedim.(...) Eşimin önce bu cam silmeden haberi olmadı. Haber vermeden gittim ona, çünkü iki saat içinde bütün camları sildim. Eşime de söylemedim, kadın da altmış milyon verdi bana. Eşime de söylemeyince para da bana kalıyor ya; ben de

onu bir kenara koydum lazım oldukça kendime harçlık yaparım dedim.”(Pınar, 37)

Bu yalanın simgesel bir anlamı vardır. İşlevini yerine getirdiği sürece inanılıp inanılmaması bir şey değiştirmez. Üç yıl boyunca çalıştığını evin içinde mümkün merteye belli ettirmemeye çalışan Nezaket, ben, kocasının nasıl olup da fark etmediğine şaşırduğumda şöyle diyor:

“Eder, etmez olur mu. Ama baktı ki yani yetmiyor, şey yapmıyor. Bir toplum içinde “çalışma” deyince halen çaktırmıyordu, kızılıyordu. Ama baktı ki olacağı yok bir şey demedi artık herhalde.”(Nezaket, 51)

Bu yalan sayesinde erkeklerin yazdığı “kamusal senaryo” nun (Scott, 2014) devamlılığı sağlanmış olur. Bu çeşit bir baskıyla karşı karşıya kalan kadınların evden çıkışları parça parça mümkündür. Yavaş yavaş bir saat, iki saate; bir gün iki güne çıktığında, saklamak zorlaştığında ya da kocası başka bir yerden duyar diye korkusundan “gizli senaryo” sunu ifşa etmeye karar verdiğinde ise, kadınlar bunu Scott'ın (2014) Bayan Poyser'e yaptırdığı gibi (s.33-34) bir “patlama” şeklinde gerçekleştirmezler¹⁹. “İkna etmek” üzerine kurulu ve içinde türlü taktikler barındıran uzun bir süreç izlerler. Karşısındakilerle yeni baştan pazarlığa otururlar. Ancak oyunu, karşısındakinin kurduğu kurallarla oynayabilirler. Karşısındakinin otoritesinde açtığı boşluğu doldurmak için; kendi kazanmak ancak karşısındakinin elini güçlendirmek üzerine kurgularlar.

“...sonra söyledim aşçı olmak için kursuna gittiğimi, o da anlamıştı zaten. Ben de dedim ‘sana değişik yemekler öğrenmek istiyorum, sana daha güzel yemekler yapmak

¹⁹ Bayan Poyser, başından beri kibirli tavırlarından rahatsız olduğu toprak sahibi ile aralarındaki “kamusal senaryoyu”, toprak sahibi kendilerini çiftlikten çıkarmakla tehdit ettiğinde bozar. “Gizli senaryosunun” ifşası bir patlama şeklinde gerçekleşir. O güne kadar söyleyemediği her şeyi, adam atına binip kaçana kadar söylemeye devam eder.

istiyorum. Çalışmak istiyorum' dedim." (Songül, 50)²⁰

Kadınlar bu geçişi olabildiğince yumuşak yapmaya çalışırlar. Ancak yine de “kamusal senaryo”nun altüst oluşunu izlemek kolay olmayabilir:

“Dedim seni de götüreyim dedim, yani oraya götüreyim bak dedim. İyi insanlar dedim. Götürdüm, binanın kapısına kadar geldi, geri döndü. Girmedi içeri, bir şey demeden gitti.” (Meryem, 49)

Bunun son derece yavaş bir yayılma olduğunu daha önce söyledim. Örneğin Pınar kocasına her şeyi bir seferde açıklayamıyor. Daha doğrusu çalıştığını değil sadece bir kadının evine yardıma gittiğini söylüyor. Dolayısıyla çıkan her yeni müşteri için süreç baştan başlıyor.

“Mesela haberi varsa çok rahat ediyorum inan ki çok rahat ediyorum. Giyiniyorum, hazırlanıyorum, ‘Ben gidiyorum hadi’ falan diyorum. Haberi varsa stres yok... Bir kadın aradı beni. İşte Aysel Abla vermiş numaramı. ‘Pınar Hanım bana temizliğe gelir misiniz?’ dedi. Ben de ‘Gelirim’ dedim. ‘Ne zaman gelirsin?’ ‘Sen ne zaman müsaitsen ben gelirim’ dedim. ‘Salı gelir misin?’ dedi. ‘Tamam’ dedim. Allah’ım bu adama nasıl söylesem, izin vermiyor. Ben de gitmek istiyorum. Eve birkaç kuruş getirip para kazanmayı istiyorum. Ay ne yapayım ne yapayım. Dedim ki sonra ‘Ben annemgile gideceğim, orada yatacağım akşam da.’ ‘Niye?’ dedi. ‘Ne bileyim ya işte oturacağız, konuşacağız’ dedim. Temizliğe gideceğim ya onun planını kuruyorum. Anneme de dedim ‘Çocuğa sen bak, ben temizliğe gideceğim.’ ‘Kızım gitme, kocanın huyunu biliyorsun. Şimdi duyar gelir, kavga eder, ta oraya gelir, seni rezil eder’ dedi. Ben de ‘Aman boş ver ya, nereye kadar sus sus’ dedim. ‘Saklayacağım’ dedim. Ondan sonra annemden gittim, çocuğu da anneme bıraktım. Akşama kadar temizliği iyi kötü yaptım. Akşama kadar fazla aramadı. Bir akşam aradı, ‘Eve geldin mi?’ dedi. ‘He evdeyim’ diyorum. Halbuki temizlikteyim. Öyle işte ya akşamdan anneme

²⁰ Songül benim görüştüğüm kadınlardan ilkiydi. Hikayesinden çok etkilenmiştim. Özellikle kocasını ikna etmeye çalışırken ona daha güzel yemekler yapmak istediğini söylemesi, beni vuran ve tezi yazmama sebep olan ilk cümleydi. Uzun süre çevremdekilere tezden bahsederken, Songül’ün söylediği bu cümleyi örnek verdim.

gidiyordum, sabah oradan çıkıyorum gidiyorum ya da bu uyurken şey yapıyordum. Yavaşça kapıyı örtüyordum. Çocuk uyuyordu, çocuğu uyandırıyordum, 'Oğlum hadi kalk, kapıyı ört' diyordum. Çocuk ses yapıyor, 'Sus' diyordum, 'Şimdi baban duyarsa uyanır, beni yollamaz.' Çocuğa çok şey yaptım, baskı yaptım. Çocuk kapıyı açsa bile açtırmıyordum, televizyonu açıyordu, kapatıyordum. Hani sesten uyanırsa bakarsa diye. Tabii şey yapıyordum. Adamı uyandırıp kapıyı ört mü diyeyim, 'Nereye gidiyorsun, hayırdır?' der. Çocuğu uyandırıyordum, kapımızı ört, kilitle falan.²¹” (Pınar, 37)

3.2.2. Taktik: Blöf

Taktiklerin sayısı neredeyse kadınlar ve erkeklerin sayıları kadar çoğaltılabilir. Her ne olursa olsun gizli çalışmaya cesaret edemeyenler kendilerine uygun farklı taktikler denerler. Bunlar ise diğerine nazaran daha sesli taktiklerdir fakat kadınlar yine de kendilerini garantiye alarak ses çıkartırlar.

“İşi kendim buldum, form doldurdum ben gittim. Habersiz. İki-üç ay sonra telefon ettiler, eleman ihtiyacı var çağırdılar. Ben de telefon ettim (kocasına) böyle böyle, ben yarın görüşmeye gideceğim. Olursa büyük ihtimal öbür gün başlayacağım dedim. O da 'inşallah olmaz' dedi.” (Emine, 35)

Kadının yaptığı blöf işe yarayabilir ya da yaramayabilir. Yararsa ne ala, çalışmaya başlar; yaramazsa da kaybedeceği bir şey yoktur ve yeni taktikler denemeye devam eder.

“Kiramızı bile ödeyemiyorduk. Ben de çalışmak istiyordum ama izin vermiyordu. 'Evlendi, götürdü, bakamıyor' derler diye. 'Kadını çalıştırıyor' derler diye. Eşim ki şehir görmüş. İzin vermiyordu. O, bir yere çalışmaya gitti, gelene kadar ben de amcamın oğlunun yanına gittim. Amcamın oğlu fabrikada çalışıyordu. Habersiz

²¹ Pınar bir gecekonduya oturuyor, evin kapısı pek sağlam değil. Ayrıca yıkım tehdidinden dolayı mahalle ıssız bir yere dönmüş durumda. O yüzden çocuğunu uyandırıp arkasından kapıyı kilitlemesini istiyor.

gittim onun yanına, çünkü biliyorum izin vermeyecek. Sonra telefonda söyledim. Dedim ki 'Bak, ben işe girdim, çalışıyorum.' Gelip bir rezillik çıkarmasın. Anlaştım ama başlamadım halbuki. 'Pazartesi gel, iş başı yap' dediler. Ama telefonda 'Ben çalışıyorum' dedim. Yalan söyledim ona. Amcaoğlunun yanında çalışıyorum, beraber gidip geliyoruz, anlaştık artık dedim. O zaman cep telefonları da yok, bizde ev telefonu bile yok. Başkasının evinden konuşuyorum. Korkuyorum bir yandan ama söyledim de artık bakalım ne diyecek. (...) O gitti ya şimdi, ben dedim 'girdim, çalışıyorum' bakalım ne diyecek." (Tülay, 46)

İlişkiler içindeki bu tarz gergin konularda fiziksel olarak uzakta kalmak kadınların oldukça fazla kullandıkları bir taktiktir. Öncelikle bu sayede olası bir şiddet eyleminden kendilerini koruyabilirler. İkinci olarak da aslında konuyu neticelendirmek işlerine gelmez. Dolayısıyla bir sonuca bağlanmış büyük kavgalardan mümkün olduğunca kaçınırlar. Bu sayede konuyu -olumlu bir sonuca bağlayabilecekleri umuduyla- zamana yayarlar. Böyle zamanlarda ne kadar konuşup ne kadar susacağını bilmek büyük bir ustalık gerektirir.

"Ben bir şey olunca hep kaçırım mesela. Ya kapıyı kapatırım. Yani o noktaya getirmem. El kaldırma noktasına getirmem. Sen karşılık versen ya da ortamdan uzaklaşmasan şiddet oluyor. (...) Kaba kuvvet kullansa, "gitme" dese, ne diyeceksin. Her şeyin bittiği an olabilir. Ya sesini çıkarmayacaksın ya da gitmeyeceksin." (Tülay, 46)

"...kavga çıkarmam. Çıkarsa da ben kaçırım, adamla kavgaya girmem. Ben dışarı çıkarım. Şiddet gösterebilirdi o sinirlendiği zaman, onun karşısında cır cır durmam. Daha sakın bir yere giderim otururum, adamın siniri geçti, sakın düşündü, o zaman gelir ben de sakın sakın anlatırım." (Yeter, 46)

"Mesela bir şey üzerine tartıştıyorsak, bakıyorum ki onun sesi daha yüksek çıkıyor, susarım, anlarım. Sonra siniri geçince ertesi gün konuşurum. Ama o an çıkarım oradan. Sonra söylerim, 'sen böyle söyledin ama, şöyle yapsaydık nasıl olurdu.' O zamanki kavga değil ama sakın sakın konuşuruz. Baktım ki uzuyor ben susarım yani.

Daha kötü olacak yoksa benim için.” (Zekiye, 48)

Muhtemelen olumsuz cevaplar alınacak tartışmalara baştan girmemek kadınlar için önemli bir taktiktir. Böylece konunun istedikleri gibi ya da istediklerine yakın şekilde sonuçlanma ihtimalini korumuş olurlar. Erkek sinirliyken yapılacak tek seferlik tartışma yerine zamana yayılmış küçük imalar ya da erkeğin sakin anını kollayarak girilen yüzeysel sohbetler tercih edilir.

“Her gün anlatmam ben, bir şey yaptım ya hemen bunun kavgasını yapayım demem. Her gün evde kavga olmaz ya. Her gün evde huzursuzluk çıkmasın yani. Alttan alıyorum alıyorum en son doluyorum artık. Dolduktan sonra söylerim. Kavga eder gibi değil ama. Anlatırım. Günlük günlük olursa sürekli bir yerde tartışma her şey bozulur. (...) Bazı şeylere ikna oluyor zaten zaman geçtikten sonra. O da her şeyin farkında oluyor, hatasının. Aynı gün her şeyi tartışsan, bir şeyin çok üzerine gidersen ne kadar sen haklı olsan da olmaz. Aradan bir saat bile geçsin o konuyu tekrar aç. Sen yapma desen, o yapacağım dese tartışma çıkacak çünkü bitecek.” (Rabia, 43)

“Konuşmalarına dikkat ederim. Karşımdaki insanı iyice gaza getirecek cümleler kullanmam. O, gelmiyordu. Aslında ben mesela arsız böyle, aylarca çalışmadığı zamanlarda ben her sabah kalkar işe gelirdim, o hala yatıyor. Yine de karşısına geçip, ‘Sen nasıl erkeksin? Gururun, şerefın yok, haysiyetin yok. Ben sabahlara kadar işe gittim yorulduğum, geldim.’ Ben asla o kelimeleri kullanmam. (...) Hani ben kelimelere dikkat ederim. Ama karşımda böyle her kelimeyi söyleyen olsaydı, dayağı yerd, yapardı.” (Nurcan, 43)

Bu tezi yazarken bir kadın olarak kendi deneyimlerimden oldukça fazla yararlandım. Bunlar hem gördüğüm kadınları anlarken işime yaradı hem de gördüğüm kadınların anlattıklarıyla yaşadıklarımı anlamlandırdım. Bana tartışma konusunu neticeye vordirmamak bunun yerine olumlu bir sonuç ihtimalini saklamak üzerine anlattıklarını hem çok iyi anladım hem de aynısını yaptığımı fark ettim.

Babamın, uzun zaman k s kaldığı kardeşiyle yıllarca görüşmeye devam ettiğinden hem haberi vardı hem de yoktu. Bu konuyu, babam aile içinde otoritesini “susarak” sağladığı için bense olumsuz bir cevap almak istemediğinden “sessiz kaldığım” için hiç konuşmadık. Yıllar sonra aile içindeki sıkıntılı bir olay vesilesiyle barıştıklarında –daha doğrusu babam tarafından k s kalmaya son verildi- hala konuyla ilgili ne kadar açık olabileceğimi bilmiyordum. Örneğın tam da bu döneme denk gelen aile içinde benim için düzenlenmiş bir kutlama yemeğine yeni barıştığı kardeşi, kocası ve çocuklarının davetli olup olmadığını kestiremiyordum. Ailedeki bütün kadınlar günlerce bu soruyu dolandırarak sormaya çalıştık. Kimse açıkça davetli olup olmadıklarını soramıyordu. Bunun yerine sohbetlerden çıkarımlarda bulunuyorduk. Öncelikle yanında bir davetli listesi hazırlamaya başladık. Herkesin bildiği üç beş kişinin katılacağı d ş n ld ğinde bu son derece anlamsız bir eylemdi. Yine de bu sayede kardeşi için bir masa ayrıldığını onun yanında ilan edebildik. Bunu söyleyebilmek için diğer davetlilerle ilgili uzun ve boş bir sohbet yürüttük. Kardeşinin kocasının katılıp katılamayacağını hala bilmiyorduk. Hepsini bir seferde olmazdı. Sinirlenip ‘hayır’ diyebilirdi ve ondan sonra başka şansımız kalmazdı. O yüzden bunu da direkt sormadık, anlamaya çalıştık. Mesela kaç sandalye gerektiğine ilişkin dolaylı sohbetler yaptık, imalarda bulunduk. Hiçbirine ses ıkarmayınca kesin emin olmamakla birlikte gelmesinde bir sakınca olmadığına karar verdik.

3.2.3. Taktik: İkna Etme

alışmak için uygulanan taktiklere dönecek olursak son verdiğim  rnekleredeki emrivakiler her ilişki dinamiğinde kendine yer bulamıyor muhakkak. Dolayısıyla bazı kadınlar yıllarını alan bir ikna etme sürecine girer. Ancak daha önce

de belirttiğim gibi bunlar oturup uzun uzadıya yapılan konuşmalar değildir. Daha çok imalar, söyleyip kenara çekilmeler, ya da somut durumlar yaratarak maddi zorluklara vurgu yapmaktan ibarettir.

“ Eşim önce kabullenmedi, ‘Ben ne getirirsem onu yiyeceksin’ diyordu. Şöyle beni saçlarımdan tuttu, örgüm elinde kaldı bir gün. Kadın kısmı işe gidemez. Bak ben bunu canlı yaşadım, kapıyı da üstüme kilitlerdi. Ama ben ne ettim ettim eşimi ikna ettim. (...) Hiç unutmam, eşim dedi ki, kavga yaptık, inşaata gidecek, ‘Bana yemek koy’ dedi. Ben de dolabı açtım, iki tane yumurtayı ocağa koydum. Kafa o kadar dalgın ki unutmuşum. Bir baktım, bir patlama oldu. Mutfağa gittim, bir baktım ki yumurtalar pişmiş, suyunu çekmiş, patlamış. Sonra adama dedim ki ‘İki tane yumurta vardı, pişiremedim. Sen de yiyemedin, çoluk çocuk da yiyemedi.’ Sonra iki tane daha koydum, eşime koydum. Akşam o yumurtalar geri geldi. İnşaata gitti ya yememiş. Sordum ‘Niye bu yumurtaları yemedin?’ Dedi ki ‘Böyle böyle sen yemedin, çocuklara yedirmedin, bana koydun, ben de onun için boğazımdan geçmedi, ben de geri getirdim çocuklarım yesin diye.’ İşte dedim ‘Bunu bilir misin sana bir yumurtadan bozma olmuyor, yarın öbür gün çoluk çocuk giyim isteyecek, gezme isteyecek.’ Ben eşime dedim ki ‘Benden bir şey duyarsan, bir şey olursa beni boşa’ dedim. ‘Boşa, hiç gözümün yaşına bakma.’ Ama aşırı derecede kendime güvenirdim, öyle öyle ikna ettim işte.” (Yeter, 46)

“Ben onu ikna edememişsem, tamam dese bile anladıysam ben onun gönlü yoksa gitmem. Anlarım gönlü yoksa ama gönlünü yaparım ben onun. Alttan alttan başlarım, şu eksliğimiz var, bu eksliğimiz var, bak şu da alınacak diye. O gün göndermediyse, yok dediyse, o gün evde bir şey eksiktir, hemen söylerim. Bu alınacak, para ver diye. Yok derse, işte derim beni bıraksaydın...”(Zekiye, 48)

Bazen bu sözünü ettiğim belli başlı taktikler iç içe de geçer. Tülay kocası uzaktayken yaptığı bir blöfle işe başlasa da sonra işi bırakır. Tekrar başlamak için kocasını ikna etmesi ise uzun zamanını alır.

“...ev işine başlayacağım deyince küstü, konuşmadı. On beş gün konuşmadı. Sonra bir gün oturdum dedim ki, ‘Hadi bugün Salı pazarı, ver pazar parasını da düzeyim’ dedim. Hani gitme diyor ya, çalışma diyor ya. Ondan sonra ‘ya yok ki’ dedi. ‘Ya ben her yere gidiyorum ediyorum, sen bana güvenmiyor musun?’ dedim. Yok işte yola başına bir şey gelir, camdan düşersin. Dedim ‘Ya düşersen burada da düşerim. Burada camı başkası mı siliyor?’ Yani dedim ‘Nedir on beş gündür, bana koca lazım sana da karı lazım’ dedim.” (Tülay, 46)

“Benim ölümü çiğnemen lazım dedi. Zor geliyordu ona yani. İşte benim eşim hizmetçiliğe gidiyor. Gurur yapıyordu biraz. Ama beni de bu yaştan sonra fabrika almaz, bir yer almaz. Bir ay falan gizli gittim sonra konuşa konuşa ikna oldu işte. Küstüyordu, nazlanıyordu. Ama ben kararlıydım. Kararlı olursan oluyor.” (Aysel, 56)

3.2.4. İşin Özellikleri ve Kazanımları Elde Tutmak

Her ne şekilde olursa olsun pazarlığa açılacak iş, erkeklerin bir “falso” bulamayacakları koşullara sahiptir. Erkeklerin sorun çıkartabilecekleri her iş baştan elenir. Tartışma konusu dahi edilmez. Burada elbette kadınların kendi tercihleri de işin içine girer. Kadınlar da genel olarak erkeklerle birlikte çalışacakları, oturdukları yere uzak işleri tercih etmezler.

“Bu ikinci çalıştığım yerde hep bayanlar vardı ve sigortasız çalışmayı kabul ettim. Çok güzel başka bir yere başvurmuştum. Koton tekstili vardı, şartları da çok güzeldi, cumartesi-pazar tatildi, sigortası da vardı, artı çalıştığınız mesaisi de vardı. Güzeldi yani gayet para iyi para alabilirdim, orada çalıştığımın üç katını alabilirdim. Sırf benim çalışmama engel olacak diye orada çalışmamaya kendimi ikna ettim. Ben kendi kendimi ikna ettim. Söylemedim bile ona. Biliyorum çünkü, o olmasa bile annesi yapacak. İşte güzel, orada erkekler var, nasıl çalıştırıyorsun, işte sıkıştırırlar, aklını çelerler gönderme.” (Nurcan, 43)

“Zaten çalışacağım yere beraber gidip bakıyorduk ya da zaten tanıdık vasıtasıyla oluyordu. Bir şey demiyordu o yüzden. Yok ilandan bakayım, görüşmeye gideyim o şekilde zaten istemez.” (Semiha'nın komşusu)

Yapılacak işin onaylanma ihtimalini arttıran bir diğer yol da, arada erkeğin önceden tanıdığı ve sempati duyduğu birisinin olmasıdır. Bu kişi genellikle aracı vazifesi görmekle birlikte bazı durumlarda direkt olarak onun yanında gidilir. Bu, erkeğin güvenini kazanmak için yapılan bir hamledir.

“Ev işlerine gideyim dediğimde karşı çıktı, göndermedi. Bizim komşumuz var, onunla birlikte gittim ilk. (...) Komşum geldi bir gün, dedi ‘Bugün benle gel de, hem öğrenirsin hem de çabuk bitiririz.’ Kocam da orada. Ona ‘Ne diyorsun?’ dedim. ‘Nurten’le gidiyorsan git madem’ dedi.” (Zekiye, 48)

Bazı durumlarda güven veren kişi kadının kendisi olur. Tülay ilk çalışmaya başladığında araya kocasının güvendiği bir akrabasını koyarken, artık kendisi mahallede çalışmak isteyen diğer kadınlar için aynı işlevi görür.

“Bir tane arkadaş vardı komşumuz. Pazara bile yollamıyordu kocası çok kıskançtı. Hep kadının gözü mor çıkıyordu. Anlıyorduk kadının dayak yediğini, o kadar üzüliyordum ki. Bir gün geldi, dedi ki ‘Bana iş vermediler. Hep kendilerine aldılar, ben Aleviyim diye bana vermediler.’ Kadın Alevi ama komşuları Sünni. Evde bir iş alıyorlar, o zaman da yani akşama dek yapıyorlar, iki ekmek parası ya alıyorlar ya almıyorlar. ‘Ya ne yapacaksın onu sen, ben sana ev işi bulayım git’ dedim. Dedi ki kocası için ‘İzin vermez ki’ dedi. (...) üç gün sonra çıktı geldi dedi ki ‘Tülay Abla yanında götürürse giderken aynı yere götürsün’ demiş kocası. Tesadüfen bir yere götürdüm öyle denk düştü. Hem kadına işi öğrettim. Sonra büro falan çıkıyordu, gidiyordu. Ama kocasından gizli, öldürür kocası. (...) Sonra ona diyordum ‘Boş ver Tülay Ablayla gittik de.’ Yani bu yalan değil taktiktir.” (Tülay, 46)

Bunun yanı sıra işin öyle bir iş olması gerekir ki kadınlar ev içindeki “görevlerini aksatmasınlar.” Erkekler bu isteklerini baştan açıkça belirtirler. Bu yüzden zaten kadınların çoğu ev işçiliğine yönelmiştir. Çalışma saatlerini kendi evlerinin işlerine vakit ayırabilecek şekilde düzenleyebilirler.

“İşe başlayacağım ama bana da şöyle şeyde bulunuyor. Beni diyor hiçbir zaman ihmal etmeyeceksin. Onu da sokuyor ortalığa. Yatağı diyor. Ben de ‘Tamam, etmem’ dedim.” (Emine, 35)

“...o zaman ben karışmam dedi. Geldim mi seni evde bulacağım, yemek yapılmamış kabul etmem dedi. Tamam dedim. Tamam dedim beni geldiğinde evde nasıl bulacak. Ama tamam dedim işte ne diyeyim.” (Tülay, 46)

Erkekler açık açık talep etmese bile, bu ev işlerini aksatmama meselesi, kadınların ellerindekini koruyabilmek için uyguladıkları önemli taktiklerden biridir aynı zamanda. Burada önemli olan tüm bunlardan sonra söz konusu ikna sürecinin sonlanmadığının anlaşılmasıdır. Hatta asıl zor kısım bundan sonra başlar. Artık kadınlar, elde ettiklerini korumak için uğraşır. Kadınların çalışabilmesi için tam olarak çalışmıyor gibi görünmesi gerekir. “...onlara karşı koymayı zorlaştıracak kadar yayılırken, sürekli kontrol altındalarmış ve göz ardı edilebilirlermiş gibi görünmeye çalışırlar” (Bayat, 2016, s. 88).

Öncelikle erkekler açıkça talep etsin ya da etmesin, ev işleri asla aksatılmaz. Aksi takdirde erkeklerin eline koz verilmiş olur. Erkeklerin işi bırak demek için bir nedenleri olur. O yüzden kısa vadede hemen göze batacak temizlik, yemek vb konulara özellikle dikkat edilir.

“...ben yemeği hazırlıyordum, salatama kadar, tatlıma kadar, yani hiçbir şeyi eksik bırakmadan. ‘Çalışıyorsun da bu eksik, çalışıyorsun da bunu yapmıyorsun, çalışıyorsun da işte bak böyle’ demesin diye. Öyle bir düzen kurmuştum ki hafta içi işlerimi, hafta sonu çocuğumla bile ilgilenip hafta sonuna iş bırakmıyordum. O mesela işten geldi, yemeği yedik, ben bulaşık yıkarken o, uzandı, uyudu. Ben onu uyandırmıyorum. Hemen ne yapılması gerekiyor; çamaşır mı yıkanacak onlar, işte etraf mı silinecek onlar, tuvalet, banyo mu onlar... Uyandırsam bana iş yaptırmaz. E o da fırsat arıyor. Ben de onu istemiyorum, biliyorum çünkü gelecek, ‘Bu banyo niye böyle pis?’ diyecek.” (Nurcan, 43)

“Akşamları mesela hiç bulaşık bırakmam. Sabah her şey elimin altında olsun, bir düzen olsun diye akşam bulaşıklarımı yıkarım, hiç bırakmam. Yarın işe gidiyorsam, o günün yemeklerini yaparım, sabah bir üç-dört tane yumurta kaynatırım, koyarım oraya, masanın üstüne koyarım görsünler diye. Akşam gelince yorgun halimle uğraşmayayım diye yemeklerimi bir gün önceden yaparım. Ondan sonra, kış günü burada yatıyoruz. Kalktığım zaman hemen yatakları kaldırırım. Burayı bir düzene koyarım. Eşime hiçbir sorun yaşattırmam hani planlıyım. Kovam dolu olur, geldim mi hemen yakarım veyahut da koyarım kocam hemen yakar. Ya onları hep düşünerek yapıyorum ben.” (Pınar, 37)

Elbette evden gizlice çıktıklarında bu hususta daha büyük bir gayret göstermeleri gerekir. Uzun yıllar kocasından gizli çalışan Nezaket şöyle anlatıyor:

“Evde fark ettirmezdim. Gece gelir çalışırdım evde o gelmeden. Garsondu o, geceleri geç gelirdi Allahtan. Evi silerdim, süpürürdüm, yemeğimizi neyimizi yapardım. Demek gençlikte de varmış güç kuvvet. Şimdi yapamam.” (Nezaket, 51)

Daha önce de söylediğim gibi kadınların kamusal senaryoları ve gizli senaryoları arasında iç içe geçmişlikler çok fazladır. Kadınlar sadece yalnızca erkekleri susturmak için değil aynı zamanda ev işlerini kendi görevleri olarak kabul ettikleri için de yaparlar.

“Kocamın bir şey demesinden ziyade, o da var tabii de ama yani senin yapman gerekiyor. Çünkü şöyle bir şey psikolojik olarak, gidiyorum başkasının evini temizliyorum, benim evim, camım niye temiz olmasın? Benim halim niye temiz olmasın mesela anlatabiliyor muyum? Mesela ben sabah kalkıp camlarımı hala bile haftada bir iki sefer alırım önlerini, temizlerim işe gitmeden çok erken kalkar. Önceden daha da erken kalkar komple camları siler giderdim. Mesela akşam yine gelir yapamamışsam öyle. Şöyle düşünüyorduk hani benim görevimden ziyade ki zaten öyle düşünüyorsun da bir de hani başkasının evini yapıyorsun, niye benim evimi yapmayayım? Kendi evini de yapmaya çalışıyorsun. Zamanın olmadığı için ama gece ya da sabah. Mesela ben sabah 5'e kadar çalıştığımı biliyorum. Hele

*melemen yaptığım zamanlar yazın ben hiç yatmadan işe gittiğimi biliyorum*²².
Reçelleri, melemenleri hala o şekilde yaparım.” (Tülay, 46)

Solmaz’ın kocası öleli uzun zaman olmuş. Dolayısıyla temizlik konusunda ilgili kendisine laf edecek biri olmamasına rağmen o bu işe ne kadar çok önem verdiğini ve asla aksatmadığını büyük bir gururla anlatıyor.

“Benim evime gitsen bugün, evde kadın var da temizlik yapmış gibi görürsün. Çalışanların hayatı böyle. Gidiyorum mesela aşağıya takırtı yapmasın diye ben bu kıyafetlerimi giyiyorum, terliklerimi çıkarıyorum, gidiyorum temizliğimi yapıyorum, halıları da kıvırıyorum. Ondan sonra camım silinecekse, camımı siliyorum, tozumu alıyorum, yerleri siliyorum. Erken çıktığım zaman da gidiyorum o halıları tekrar açıyorum üstünü süpürüyorum.” (Solmaz, 47)

İkinci olarak kadınlar yaptıkları işleri ve karşılığında aldıkları ücretleri önemsiz gösterirler. Dikkatleri bu noktaya çekmezler zira evi asıl geçindirenin erkek olarak kalması gereklidir. Kendileri yalnızca “katkıda bulunur.” Ayrıca kazandıkları para üzerinde hak da iddia etmezler/edemezler. Bu para çok fazla özel harcamalar için kullanılmaz. Semiha gibi kocalarından habersiz belki en fazla bir pike ya da nevresim takımı gibi pahalı olmayan şeyler alırlar. Bu sayede aslında yalnızca ev ve çocuklar için çalışıldığı vurgulanır.

“Valla şu an hiçbir iş yapmıyorum, sadece işte temizliklere gidiyorum. Onun dışında hiçbir iş yapmıyorum, evdeyim yani. Yani ev hanımıyım da bazı maddi sorunlardan dolayı böyle işte üç-dört tane temizlik işlerim var, onlara gidiyorum. (...) Şimdi bu zamana kadar o getiriyordu. Bu artık ne yaptıysa artık kredi kartlarına biraz yüklenme yaptı, sonra de işte ödeyemedi, baş edemedi onlarla. Onlar da işte ikiye katlandı, üçe katlandı. Artık icralık gibi bir şey olduk, avukatlık olduk, bankadan

²² Tülay, çalıştığı için yemek yapmaya yetişemediği zamanlarda kolaylık olsun diye domates ve biberleri kavurarak kavanozlara dolduruyor. Daha sonra akşam eve döndüğünde o gün yemek yoksa üzerine yumurta kırıp yediklerini söylüyor.

çıkıttı avukatlık olduk yani. Yani şimdilik nasıl diyeyim yine eşim yapıyor da benim de çok faydam oluyor, öyle diyeyim artık.” (Pınar, 37)

“Ben üç senedir çalışıyorum, daha önce çalışmadım. Benim kız okulu kazanıp dışarıya gidince, yetişmeyince başladım. Kazandığım parayı da kızıma gönderiyorum zaten. Mutfağa harcıyoruz o kadar.” (Zekiye, 48)

“Ev hanımıym ama temizlik işlerine gidiyorum. Öyle çocuklarımı okutmak için başladım. On dört yıl oldu. Bir sigortam da yok, öyle devam ettim gittim. Bir yıllığına diye başladım. Kızım Üniversitede okuyordu dışarıda. Dedim o gelene kadar bir yıl çalışıvereyim. Hadi yardımcı olayım, zorlanıyorduk çünkü. Öyle başladım, devam ediyorum daha hala.” (Semiha, 52)

Bu konuyla ilgili dinlediklerimden en vurucusu Nuran’inkiydi. Nuran ve kocası bir dönem işçi olarak Almanya’ya gidiyorlar. Kocası bir gün kafasına esip, bir şey demeden Nuran’ı orada bırakıp dönüyor. Nuran ise kalıp çalışmaya devam ediyor. Üç sene boyunca fabrika işçiliğinden çocuk bakıcılığına pek çok işte çalışıyor. Üç sene sonunda da para biriktirmiş olarak dönüyor. Döndükten sonra çocukları Nuran’ın parasının üzerine ekleyerek onu emekli yapmayı teklif ediyorlar. Ancak Nuran şöyle bir cevap veriyor:

“Dedim ki ‘Şimdi benim param olduğu zaman belki gururuna dokunur. Ben şimdi emekli maaşını alıp onun eline verdiğim zaman, babanızın zoruna gider’ dedim. ‘Gelin beni emekli yapmayın, babanızı yapalım’ dedim. Ki bir sorun çıkarmasın, o çok gururludur bu konuda, para konusunda. Babayı emekli yaptık ki sorun çıkmasın, onun parası olsun.” (Nuran, 53)

Kadınlar kazandıkları paranın neredeyse tamamını ev ve çocuklar için harcarken, erkeklerin kendi özel zevkleri için harcama özgürlükleri de oluyor. Bunun için kadınlara hesap vermiyorlar. Ancak kadınlar kendi kazandıkları parayı bile

özgürce harcama şansına sahip değiller.

“Oturma odasına bir televizyon alalım dedim şunun küçüğünden. ‘Yok’ diyor. On kere istedim istedim, almadı, bıraktım. Gidiyor başka şeyleri alıyor lüzumsuz. Televizyonu aldırıyor. Bana da aldırıyor. Kendi param var alamıyorum yani.” (Semiha, 52)

“Elli lirasını kendim alıyorum ama elli lira alıyorsam mutlaka çocuklarımın ıtır zıvırına, hani çocukların canı bir şey istiyor ona gidiyor. Atıyorum kendi faturamı iki kere kendim ödedim. O kadar mutlu oldum ki. Faturamı yatırdım. Elektrik suyu yatırdım. Bak diyorum ki kendi kendime elektrik faturamı yatırabiliyorum. Yani güzel bir şey bu. Mesela şimdi arkadaşlar şey diyordu, ‘Çalışıyorsun, işe girdin bize bir iskender ısmarla, bize bir şey ısmarla künefe ısmarla.’ Şimdi onlar da onu bekliyor mesela. ‘Ben kendim yemedim ki’ diyordum size ısmarlayayım. Atıyorum bir kahve şey yap. Ben kendime yapmadım ki sana niye yapayım? Misal ben onları öyle savuşturuyordum. Bende isterdim mesela.” (Sema, 34)

Kadınlar bu gibi durumlarda alternatif yollar geliştiriyorlar. Kocasını ve kocasının nikahlı eşi tarafından kazandığı paraya el konulan Solmaz, bu zor durum karşısında şöyle bir çözüm yolu bulmuş örneğin:

“Vardım işyerine dedim ki ‘Maaşını arttırmadık Solmaz’ın deyin’ dedim. Belki de sorar. Erkek milleti, güven olur mu. Ben gene kendimi sağlama aldım. Babaannem derdi ‘Eşşegini kuvvetli kazığa bağla da, yerse kurt yesin.’ Ondan sonra dedim ki ‘Benim ne aldığımı kesinlikle kocama söylemeyeceksiniz, kocama da kadına da’ dedim. Kadınlar kocasına öğütler, ben konuşayım diye akıllılık yapar. Kumam açar sorar, gezmeye gelir gibi yapar sorar. O kadar akıllı kadınlar var ki, ağzınızdan laf almak için. ‘Kesinlikle benim ne aldığımı bilmeyecek’ dedim. Baktım ki elimden alınıyor, gidiyor. Ulan herkes zekalı da bir ben mi zekasızım. Başladım aldığım paraları kesmeye.(...) Öyle evime halı aldım mesela. Halıcı geldi ama adam yok evde. Ben halıları aldım, o hevesle evleri temizledim. Güzelce evi neyi döşedim. Aman diyorum bana vurursa vursun, ben aldım ya diyorum. Geldi ‘Aaa’ dedi böylecene. ‘Ben aldım ama taksitle ödeyeceğim’ dedim. Halıcıyı da kandırdım. ‘Her

ay gel al' dedim. Ben peşin aldım halbuki ama. Paralarımı biriktirdim peşin aldım. Halıcı mahsus derdi ki 'Abla borcunu getirmiyor musun?' halıcı şimdi çağırıyor beni. 'Tamam tamam getiriyorum' derdim. Halbuki oraya varıyorum, halılara bakıyorum, vermiş gibi yapıyorum. O da böyle karalıyor. Taksitle veriyorum diye, o taksitleri de biriktirmeye koyuyordum bir de.' (Solmaz, 47)

Kadın, erkeğin istemediğini açıkça beyan ettiği bir şey yaptığında, hala evdeki korunma ve güvenlik vaadine “layık” olduğunu kanıtlamak için onu ikna etmeye çalışır (Kandiyoti, 2013). Sonuçta ortada iki senaryo olsa bile, bunların örtüştüğü pek çok nokta vardır. “Kamusal senaryo”, erkeğin tek başına oluşturduğu bir senaryo olmadığı gibi, “gizli senaryo” da feminist bir bilinçle yazılmış değildir. İkisinde de kadın ve erkeğin rolü radikal biçimlerde ayrışmaz, aşağı yukarı benzer yerlere tekabül eder. Kadın her koşulda erkeğin rolünü tehdit etmemeye özen gösterir. Söz konusu ikna süreçlerinin en büyük vaadi de bu rollere bir zarar gelmeyeceğinin garantisinin verilmesidir. Başından beri vurguladığım gibi bu bir süreçtir. Erkek, ilk beyandan sonra onay vermiş olsa bile -ki durum onay verme şeklinde değil; ses çıkarmama, bir şey dememe şeklinde ilerler- bu, konunun kapandığı anlamına gelmez. “...ne kadar yayıldıkları ve etkili oldukları açığa çıktı mı ve edimlerin kümülatif büyümesi hoş görülebilir sınırları aştı mı” (Bayat, 2016, s.88) yani erkeğin gözüne batmaya başladılar mı kadınların “ipleri geri çekilir.” Dolayısıyla kadın, çalışmaya devam ettiği süre boyunca erkeği ikna etmeye devam eder:

“Gerçi yine akli geldikçe diyor, 'seni öldürürüm işte çalışmayacaksın' şöyle böyle. Başka kavga çıkıyor mesela, çocuklara takıyor mesela oğluma falan işte. Erkek çocukları da biraz haylaz oluyor ister istemez, kız çocukları gibi değil. Onla çatış ediyor, bana da dönüp diyor, 'sen de çalışma istemiyorum.'” (Songül, 50)

“Ben biraz daha kendimi geliştirip, kendi ayaklarımın üzerinde hem ekonomik olarak biraz daha bilinçlenince adam bunu kabul etmemeye başladı. İşte dedi ki “okumanı bitirdin, arkadaşlarla tanıştın, ekonomik olarak ayaklarının üzerinde durabiliyorsun, kadın bilincini de geliştirdin, bundan sonra hiçbir yere gitmek yok. İşe gideceksin eve geleceksin. Derneğe falan gitmek yok.” (Lale, 51)

Eldem (2015) de yaptığı alan araştırmasında benzer sonuçlara ulaşmıştır. Ankara’da İŞKUR tarafından düzenlenen kurslara devam eden otuz iki genç işsiz kadın ve on altı işveren ile yaptığı derinlemesine mülakatlara dayandırdığı çalışmasında işsiz genç kadınların “...toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde erkeklerin, sermayenin ve devletin hakimiyetini sarsmayacak şekilde belirlenmiş kriterlere göre” (s. 27) iş aradığını söyler. Görüştüğü kadınların çalışabilmesi için; işin evlerine yakın olması, mümkünse erkek çalışan olmaması, ev işlerinin aksamadığı uygun çalışma saatleri vb gereklidir. Bunları kendi istekleri olarak sıralıyor olmalarına rağmen, bu kriterler kocalarının işi çalışılabilir bulması için zorunludur (s. 20).

Çalışmak için “izin” almak, genel olarak “çalışmak” için izin almak anlamına gelmez. Koşullar değiştikçe, söz konusu izin de baştan alınır. Örneğin herhangi bir yer değişikliği, daha uzak bir eve temizliğe gitmek, başta verilen iznin kapsamı dahilinde değildir. Dolayısıyla ya en başa dönüp gizli gidilir, ya da ikna etme süreci yeniden başlar:

“Allahım yarabbim diyorum, şimdi o taraflara izin vermiyor, ben ne diyeceğim buna. Geldim sonra eşime dedim ki ‘Bilmem kim abla beni temizliğe çağırıyor bir tanıdıkları için’ dedim. ‘Nerde oturuyorlar?’ dedi, dedim ‘yakınlarda.’ Halbuki ta Keçiören ama diyemedim. Kıza tamam da dedim pazarlığımızı da yaptık. Ondan sonra neyse kız beni aradı, ‘geliyor musun?’ dedi, ‘geliyorum’ dedim. Eşim de öğlen

çıkmişti, bir baktım marketten çıktı eşim. İkimiz de aynı dolmuşa bindik, o işe biz de temizlik yapmaya gidiyoruz. Kız da demez mi, 'Abi sen bilirsin Keçiören'e taksi kaç para yazar' diye. 'Nee?' dedi o da böyle 'Ne Keçiören'i?' dedi..." (Pınar, 37)

Pınar'ın kocası, böyle bir "hata"yı süreci başa döndürüp, konuyu "çalışmana izin vermiyorum" seviyesine geri çeker. Böylelikle Pınar için, ikna süreci baştan başlar. Bu kez uzak bir yere gidilmeyeceği taahhüt edilir.

3.2.5. Bir Taktik Aracı Olarak Cinsellik

Kadınların "cinsel cazibelerini" kullanarak erkekleri baştan çıkardıkları fikri son derece yaygındır. Ben kadınlara direkt olarak bunu bir taktik olarak kullanıp kullanmadıklarını sormadım. Yine de birçoğuyla konu cinselliğe geldi. Ancak genellikle üstü kapalı bahsettiler ve geçiştirdiler. Yalnızca aralarından üç tanesi bunu kullandığını söyledi. Ancak hiçbiri doğrudan değil. Yani hiçbiri istedikleri herhangi bir şeyi elde etmek için erkeklerin cinsel ilişki teklifini doğrudan reddetmiyor ya da erkekleri bununla tehdit etmiyordu.

"...Erkeğin kafası sadece ona çalıştığı için her şey oradan geçiyor. Belli bir şey yani. Tehdit eder gibi değil. Onunla, ben asla tehdit etmem ama istediğimi de yaptırırım. Her şekilde yaptırırım yani. Ama sen benim istediğimi yap, ben senin istediğini yapayım değil yani. Öyle olduğu zaman zıtlaşıyor. İşin içinden çıkılmıyor. Onunla gönüllü olmak ayrı bir şey zıtlasmadan, o ayrı bir şey. Ne bileyim kılığınla kıyafetinle belli edersin, sevdiği bir şey hazırlarsın. Sen gönüllü olursun mesela onunla birlikte olmaya. O, erkeğin daha çok hoşuna gider. Şimdi erkek, her zaman ister eşiyile birlikte olmayı ama eşin erkekten önce erkeği istemesi, erkeğin her zaman daha çok hoşuna gider. O daha çok hoşuna gider yani, o seni istemedi sen onu istersen. Bunu da al kullan işte." (Semiha'nın komşusu)

"O şeyine göre anlaşılır hani atıyorum bir cilve yaparsın hadi gel gibisinden. Böyle yapınca bakıyorsun zaten yumuşamış, onların alabileceği şey o ya. Orada lafını

söylersin, o da onaylar, okeyler. Ben şey olunca 'ne zaman yaptım?' der hani bazen 'sen onayladın, okeyledin' derim ben de ona. Öyle yani." (Sema, 34)

Kadınlardan bazıları kocalarının cinsel ilişki teklifini reddetmemelerinin sebebini dine referansla açıkladılar. Bu konuda kocaların reddedilmesi günahı. Yine de bu durum kadınların alternatif yollar geliştirerek bunu kullanmaları önünde engel değildi elbette.

"Vallahi Allahın rızası için çoğu zaman görevim olduğu için onunla yatıyorum. Ama kızdığım zamanda, o alır eline kumandayı televizyon karşısında uyuya kalır hep, uyandırmam ben de. Onu kaldırmam oradan. Anlar o da. Mesela bana geçen sene şey demişti 'Lütfen benden ayrı yatma.'" (Yelda, 36)

"Size de tavsiye edeyim, evli misiniz? Kesinlikle eşinle yatağını ayırma. Çok çabuk biter ilişkiniz. Ben evlendiğimde bir ablam, kendisi hoca olur, dedi ki 'eşinle ne kadar tartışırsan tartış kesinlikle ayrı yatakta yatma, görevlerini yerine getir, o gidiyorsa yapacak bir şey yok.' (...) Ben ayrı yatmadım ama zamanla –ben de akıllıyım- altı-yedi sene sonra yatağı ayırmıyordum ama oğlanı alıyordum, ben de onu getiriyordum. Kısasa kısas hayatım ne yapacaksın. Yani her şey olayla tartışmayla olmuyor." (Nurcan, 43)

Son olarak "sessizlik" bu oyunun en önemli hamlesidir. Bu sebeple onu ayrı bir başlık altında daha ayrıntılı bir şekilde inceleyeceğim.

3.2.6. Temel Taktik: "Sessiz Kalmak"

"Dikkat çekmemeye dayalı çok çeşitli direniş biçimleri vardır."

(Scott, 2014, s. 51)

"Sessiz kalmak", ezilenlerin hayatında önemli yer işgal eden bir fiildir. Kadın, çalıştığını resmi olarak açıkladıktan sonra devamındaki yıpratıcı süreci, genellikle sessiz kalarak atlatır.

“Sinirleniyordu mesele, gitmeyeceksin, etmeyeceksin diyordu. Ben de diyordum tamam gitmemi gitmeyeceğim ya da hiç ses etmiyordum yani. Ama bakıyordu ki yetmiyor, sabah da seslenmiyordu hiç sonra. Ben de arsızlığımı verip gidiyordum.” (Nezaket, 51)

“... sabah çıktım gittim 8'de söylemeden bir şey. Ama söyledim yani temizliğe gideceğimi de yeni yere, o bana yok dedi ya; ben de 'iyi tamam' dedim, fazla uzatmadım ama onu dinlemedim (...) geldi sonra, 'balkona çık' dedi, ben de korkuyla çıktım. 'Bari şu anahtarları al o zaman' dedi bir fırlattı, unutmuşum.” (Pınar, 37)

Kadınlar “her taktik geri çekilmenin ardından, sessizce etkinliklerine geri dönerler” (Bayat, 2016, s. 135). Görüştüğüm kadınların hiçbiri ne ilk kez çalışmak istediklerini söylerken, ne kocalarına onlardan gizli çalıştıklarını itiraf ederken, ne de ilgili ilgisiz her kavgada çalışma hayatları tehlikeye girdiğinde; duygularını güçlü bir şekilde ifade edebiliyorlardı. Aksine genelde belirsiz ifadeleri tercih ediyorlardı. Lakoff (1973) da kadınların konuşma esnasında genellikle bu tarz iddiasız ifadeleri tercih ettiğini ve İngilizcede “tag question” olarak adlandırılan, söylediğini onaylatmak üzere kullanılan soru cümlelerini daha fazla kullandığını söyler (s. 45). Daha önce de belirttiğim gibi kadınlar ve erkekler arasında çoğu zaman resmi olarak bir konuşma gerçekleşmiyordu zaten. Konuyla ilgili geçen sınırlı konuşmalardan biri olarak, gizli çalışmanın ilk beyan edildiği konuşma da, tercihen erkeğin sakın bir anının tercih edildiği ve yukarıda verilen örneklerde olduğu gibi ikna etmek üzerine kurulu bir monologdu. Erkeklerin “bir şey dememesi” kadınlar tarafından mevcut ilişkileri dahilinde bir “onay verme” olarak kabul ediliyor ancak diğer taraftan erkeklerin konuyla ilgili ileriye dönük sorun çıkarma hakları saklı kalıyordu. Erkekler bu haklarını, bilinçli olarak “susarak” elde ediyorlardı. Tüm bu süreç boyunca, kadın konuşarak ya da sessiz kalarak erkeği ikna ederken, aslında

“çalışarak” zarar verdiği ataerkil otoritenin gönlünü alıyordu.

Sessiz kalmak, kadınların gündelik hayatlarının sorunsuz devamlılığı için en sık kullandığı, en önemli taktiklerden biridir. Erkeğin duymak istemediği şeyi söylememek/yapmamak, karşılığında kısa vadede ev içindeki huzuru sağlar. Kadın kendisini bu huzurun sağlanması konusunda sorumlu hisseder. Ayrıca bu sayede dikkat çekmez ve elinde ettiklerini korur.

“Çoğunlukla sessiz kalırım. Bazı şeyleri cevap verdiğin zaman büyüyor. Siz de bir aile kızımanız, biliyorsunuz ufacık bir şeyde çatışma çıkıyor. Hiç boştan yere ya. Bir peçete parçasının içine girmeyecek toz kadar şey alevleniyordu. Bazı şeylerde fedakar olmak zorundasın. Onu yapa yapa ben de şeker hastası oldum diyebilirim.”
(Gülümser, 50)

“Geçen televizyonda bir programda anlatıyor, üçlü aile diye bir şey varmış. Ben kendimi buldum. Bizim öyle, baba yok gibi, biz çocuklarla bir şey yapmaya çalışıyoruz. Yemeğimizi falan yine birlikte yiyoruz ama. Evde var, biliyorsun o şey yapıyor ama fazla onu tiye almamaya çalışıyoruz. Çünkü kalbimizi kırıyorsa...”
(Sema, 34)

Bazen bu durum çok zorlayıcı olabilir. Ancak yine de kısa vadede sabretmek uzun vadede kadınların işine yarar. Bunu akılda tutarak sessiz kalmaya devam ederler.

“Kışın yağmurda, soğukta, ben işteyim, çocuklar evde mesela, sobayı yakabilir, yakmıyor. Sanki üvey baba, ben gelene kadar yanmıyor soba. Nasıl sinir oluyordum, o kadar zoruma gidiyordu ki. Hainlik ya. Yakmıyor da, alıştırmak istemiyor aslında. Aslında bence her şeyin farkındalar. İşten geliyorsun, bir de zor bir iş yani. Evde geliyorsun tekrar çalışıyorsun. Bir de sanki gezmekten geliyorsun da azar işitiyorsun. Nerede kaldın, saat kaç oldu bilmem ne yaptığının karısı, bundan sonra yemek mi yapılır yenilir... Bir şey desem kavga olacak. Gidiyordum mutfakta sinirimden ağlıyordum.” (Tülay, 46)

“ Almanya'dan Almanca öğrendim geldim ben, Almanca konuşuyordum. Buraya geldim işte, böyle biri geldiği zaman buraya Almanca konuşunca ben, “Hıh Almanca konuşuyor, hıh şöyle, hıh böyle” diye diye onu bana bastırttı yani. Ben Almancayı unuttum. Konuşmayayım, tek adam kızıyor. Yok kızıyor yani gıcık oluyor.” (Nuran, 53)

Abu-Lughod'un (1990) Mısırlı bedevi kadınlarla yaptığı görüşmelere dayandırdığı çalışmasında bu kadınlar arasında da gizlenme ve sessiz kalmanın kendi yaşam standartlarını iyileştirmek için kullandıkları önemli taktikler olduğuna değinir. İçinde buldukları topluluğun gelenekleri ve inanışları da kadınları ve erkekleri birbirlerinden ayrı mekanlara dahil ettikleri için bu taktikler daha kolay uygulanabilir (s. 43). Onlar da kendilerine alan açarken bunu bağıra çağıra değil, geleneksel olarak itildikleri alanlarda göze batmadan yaparlar.

Bu koşullarda kadının ataerkiye karşı durabilmesinin yolu ancak onu yeniden üreterek mümkündür. Bu durum, Kandiyoti'nin “ataerkil pazarlık” kavramını çağırır. Kandiyoti (1988), kadınların buldukları ataerkil koşullar içinde -ki bu muhakkak her yerde ve her dönemde farklıdır- geliştirdikleri stratejiler ve savunma mekanizmaları ile kendilerine alanlar açtıklarını söyler. Aslında Kandiyoti'nin vurguladığı haliyle bu bir tür “uzlaşma stratejisidir” (s. 275). Bense ondan farklı olarak, olduğu gibi kabul etmek ve verili olanın içinde kendine yer açmak yerine, konuşarak ya da konuşmayarak yapılmış bir takım müzakereler ile onu dönüştürmeye ikna eden bir kadın failden bahsediyorum. Kadının failliği önemlidir zira yalnızca bir öznenin direniş ihtimali vardır. Bu sürece “ataerkil oydaşım” diyorum ve kadınların ataerkinin belirli dayatmalarına karşı çıkabilmek için yapmak zorunda oldukları - sesli ya da sessiz- anlaşmalar olarak tarif ediyorum. Kadınlar, bu süreçte ataerkinin

dilini kendi çıkarlarına uygun olarak dönüştürürler ve hatta belki ataerki ile aynı şeyleri söylerler. Ancak sonunda elde ettikleri en başta dayatılanın aynısı değildir. Kadın, ataerkiye radikal gelen isteklerini, onun diliyle süsleyerek, yine ona “satar”. Dolayısıyla Spivak’ın (2016) tersine madunun iktidarın dilini kullanarak da onu dönüştürme kabiliyetine sahip olduğunu iddia ediyorum. Dili yaratan iktidar olabilir ancak madunun failliği ancak bu dille mümkünse onu kullanıyor demektir. Üstelik kendi çıkarı için ve kendi adına. Certeau’nun (2009) dediği gibi:

“Başkasının oyununda oynamanın ya da bu oyunu bozmanın bin bir türlü yolu yani başkaları tarafından kurumsallaştırılan bir uzamda oyun oynamanın yolu, kimi grupların ince, inatçı ve dirençli etkinliklerinden geçmektedir. Bu gruplar, kendilerine ait bir şey olmamasından dolayı başkaları tarafından kurulmuş güç ve temsil ağında başlarının çaresine bakmaya çalışmaktadırlar. Dolayısıyla birlikte/aracılığıyla yapmak gerekmektedir.” (s. 88)

3.3. Muhtemel Anlamlar

Tüm bu taktikler için sabit bir plan oluşturamayız. Her biri her ilişkide işe yarayamayacağı gibi aynı ilişkide farklı zamanlarda da aynı etkiyi yapmayabilir. Yani her x durumunda aynı y hamlesi işe yaramayabilir. Zira tüm değişkenleri sabit tutmak mümkün değildir. Ama yine de erkeklerin “suyuna gitmek” üzerine kurulu bir asgari paydada birleşen taktiklerden oluşan anlamlı bir bütünden söz edebiliriz miyiz? Bayat (2016), sözünü ettiğim mücadele biçiminde öznelerin “bireysel ve birbirlerinden ayrı hareket etseler de, eylemlerinin etkileri ille de gözlerden uzak bir yerde kaybolup gitmez” (s. 50) der. Certeau da bunları “izlek” kavramı ile takip eder (s. 54).

“Tüketiciler, belirsiz izlekler çizerler, bunlar görünüşte bir anlam ifade etmezler; çünkü yer aldıkları prefabrike, yazılı, kurulu uzamla uyumlu, tutarlı değildirler. (...) Önceden girintileri ve çıkıntıları belirlenmiş bir zemin üzerinde dolaşır, gider gelir, sınırlardan taşar ve türevlerini türetirler.” (s. 110)

Bu tüketirken yapılan yeniden üretimler ve taktikler, arkalarında yalnızca “izler” bırakır (s. 111). İzlekler, bu izlerin toplamından oluşan belli belirsiz ve kesin çizgileri olmayan yörüngelerdir. Fark etmesi zordur ama mutlaka oralarda bir yerlerdedir. Ezilen bu izleğe göre hareket eder ya da hareketleri bu izleklere göre anlamlandırılabilir. Certeau'nun bu iddiası üzerine oldukça fazla düşündüm. Çünkü böyle bir yörüngenin var olup olmadığı, bu tez için cevaplanması gereken önemli bir soruydu. Bu sorunun cevabı, tüm bu mücadelelerin ne anlama geldiği sorusuna da

verilecek cevaplardan birisi olacaktı aynı zamanda. Öncelikle bu yörüngeler belli belirsiz kalıntılardan, izlerden ve mırıltılardan oluşuyor olsalar da nerelerde ve nasıl görebilirdik? Görebilmek için kadınların, varsa kız çocukları ve kocaları arasındaki ilişkilere müdahale etme şekillerine baktım. Aktarılıyorsa vardır ve varsa aktarılıyordur diye düşündüm.

“Kızın da giyimine karışıyor mesela. Dar pantolon giydirmez, oje sürdürmez. Geçen iki pantolon aldım dar paçalı istedi, giydirmede öyle duruyor. Dedim, baban köye gidince giyersin kızım.” (Songül, 50)

Songül, çalıştığı süre boyunca kocasını bu fikre ikna etmeye çalışmış bir kadın. Bunu bazen tatlı dille ama çoğunlukla susarak, gizlenerek, dikkat çekmeyerek yapmış. Şimdi ise kızına bunu aktararak, onun hayatını kolaylaştırmaya çalışıyor. Neticede o kız o pantolonu giyiyor ve babası kıza dar pantolon giydiği için kızmıyor. Bu durum Songül’ün kendi hikayesiyle oldukça benzerlikler taşıyor.

“Kızıma ‘Kendini ezdirme, en ufak şeyden sorun çıkarma idare yöntemini bil ama kendini ezdirme kocana karşı’ diyorum. Ki o da zaten aşağı yukarı o kültürle yetişti. ‘Ben her zaman arkadayım’ derim ‘ama en ufak şeyden huzursuzluk çıkarma, idare etme yöntemini bil ama kendini ezdirme’ derim.” (Tülay, 46)

Tülay’ın kızını verdiği tavsiyeler de kendi uyguladığı taktiklerle benzeşiyor. Benim annem de örneğin her konuda babamın fikrini alarak, onu önemli hissettirir. Bu sayede onunla arasını iyi tutar ve böylece ihtiyaç halinde elini güçlendirir. Bana da alacağım her kararda mutlaka babama danışmamı söyler. Elbette bunlar onun da benim de “babama anlatabileceğimiz” konulardır. En son yaptığımız telefon görüşmesinde, ona erkek arkadaşımınla yaşayacağım ev için erkek arkadaşımın sormadan yaptığım ve görece pahalı harcamayı anlattıktan sonra şunu söyledi:

“Ona da sor, alsan da almadım daha almayı düşünüyorum de. ‘Şu kadardı ama şu kadar yaptılar, ben çok beğendim ama sen ne diyorsun bakalım’ de. Onun da gönlünü yap.”²³

Kısacası kadınlar için kendi yaşam koşullarını iyileştirmenin yolu erkekleri “idare etmekten” geçer. Ve bu kabiliyeti sosyalizasyon süreçlerinde, diğer kadınların deneyimleri üzerinden edinirler. Yani taktikler aktarılır. Bu, kadınlar ve kız çocukları arasındaki ilişkide görülür olsa da kadınlar akrabaları, arkadaşları, komşuları vb kadınlarla da bu tarz paylaşımlarda bulunurlar. Buna da örnek olarak önceki bölümde bahsettiğim çalışmak için evden çıkarken birbirlerine yardımcı olan kadınlar verilebilir. Daha önce söylediğim gibi Tülay komşusuna -kendi çalışmaya başlarken kocasını ikna etmek için amcasının oğlunu kullandığı gibi- kocasını ikna etmek için onunla birlikte gittiğini söylemesini öneriyor örneğin. Görüşme esnasında kadınlardan bazıları bana da cinsel ilişkiyi nasıl kendi lehime kullanabileceğime dair tavsiyelerde bulundular. Bazı durumlarda sohbet koyulaşır, kendi babamla ilişkimden örnek olaylar anlattığımda ise yine benim için konuyla ilgili çözümler buldular.

Bayat’a (2016) göre “onlarınki buluşmak, etkileşime girmek, kaygılarını dile getirmek ya da ortak muhalefetlerini dışa vurmak için bilinçli olarak tasarladıkları bir dayanışma ağı değildir” (s. 47). Farklı biçimleriyle karşılaştıkları ortak sıkıntılar karşısında birbirlerine “edilgen ağlarla” bağlıdırlar (s. 47). Amiyane tabirle

²³ Annem bana hayatım boyunca bu tarz tavsiyelerde bulunda ama ben bu tezi yazarken söylediklerini daha dikkatli dinlemeye başladım. Bu telefon görüşmesini yaparken söyledikleri de tezim için aradığım soruların cevaplarından biriydi. O yüzden konuyu açmak için bir sürü soru sordum: “Nasıl yani? Neden? Ne diyeyim? Aldım ama zaten vb.” Bu sırada dediklerini not alıyordum. En sonunda sanki bunları ilk defa duyuyormuşum gibi davrandığım için bana sinirlendi. Halbuki bunlar daha önce defalarca konuştuğumuz şeylerdi.

birbirlerinin derdinden anlarlar. Ancak Bayat'ın bu aktif olmayan ağılardan beklentisi oldukça fazladır:

“Çok sayıda insanın (sessiz ve bireyselleşmiş de olsa) fiili muhalefeti, kitlesel bir toplumsal muhalefetin yolda olduğunu işaret eder. Bu örgütlü, sürdürülebilir ve kurumsallaşmış bir aktivizm fırsatı doğduğunda mücadeleciler ortak siyasete dönüşebilir.” (s. 55)

Aslında Bayat bütün bunları sondan başa doğru giderek anlattığı için söyledikleri son derece anlamlı gelir. Artık “barınma hakkı” mücadelesine dönmüş bir gecekondu hareketi Bayat'ın kavramlarıyla çok kolay açıklanır örneğin. Batı'nın gösterdiği, kentsel toplumsal hareketleri örgütleyen faillerden farklı failler kent için verdikleri mücadeleyi bilmeden yıllara yaymış, kente taşmış, yayılmış ve şimdi onu kaybetmemek için mücadele verirler. Her zaman böyle olacağının garantisini Bayat da veremez. Bütün koşullar uygun olduğunda bu bir ihtimaldir sadece. Görüştüğüm kadınlarla Bayat'ın kurguladığı faillik biçimleri ve bu failler arasındaki “edilgen ağlar” arasında bir benzerlik kursam da, kadınların mücadelelerinin örgütlü bir harekete evrilebileceğini söyleyebilmem imkansız. Hatta aksine söz konusu mücadeleler örgütsüzlükleri sayesinde işe yararlar diyebilirim. Bu kadar dağınık ve parça parça oldukları ve iki adım atıyorlarsa bir adım geri çekildikleri için devam edebilirler. Bu mücadeleler tüm dikkatleri üzerlerine çekerek yürütülemez aksine mümkün olduğunca görünmez olmak gerekir. Bu sayede karşıdakinin karşı çıkma ihtimali zayıflatılmış olur. Kadınların örgütlü olamayacak kadar esnek olmaları gereklidir. Kısacası örgütlü olamamalarına sebep olan şeyler aynı zamanda var olmalarını sağlar. Yani bu hem büyük bir avantaj hem de dezavantajdır.

Yine de “kadınlık bilgisi” dediğimiz alan meydanlarda olduğu kadar buralarda da oluşur. Bu alan, “tam da bu işbirliği (ataerki ile yapılan) içinde güçlenme imkanlarına işaret eden, kadınların aktif özneler olarak bu rejim içinde stratejiler geliştirmelerini, kendilerine hareket alanları açabilmelerini anlamlandırabileceğimiz bir alandır” (Bora, 2014, s. 26). Görüştüğüm kadınların hepsi, çalışmaya başladıktan sonra kendilerini hem maddi hem de manevi anlamda ne kadar iyi hissettiklerini özellikle vurguladılar.

“Kendime güvenim değişti. Kendime güvendim yani. Kocama karşı da, yaşamaya karşı da... Ben çalışmasaydım, kendime güvenmeseydim, hem kocama yenilecektim hem yoksulluğa yenilecektim.” (Meryem, 49)

“İyi kötü bir ekonomik güciün oluyor. Her şeyi sormana gerek kalmıyor. Kendine güvenin geliyor. Ben kendimi daha değerli hissediyorum, daha güvende hissediyorum.” (Zekiye, 48)

Yanı sıra kadınların karşılaştıkları insanlar ve konuştukları konular da çeşitleniyor. Bu da hayatların önemli değişikliklere sebep olabiliyor. Nurcan durumu kısa bir diyalogla şöyle özetliyor:

“Çalıştığın için karşıdakiler sana farklı gözle bakıyor. Ev hanımı olmadığın için. En azından şöyle diyelim, sor bana ‘çalışıyor musun?’ diye.

-Çalışıyor musunuz?

Yok ev hanımıyım. Bitti. Bir daha sor.

-Çalışıyor musunuz?

Çalışıyorum. Sonra devam ediyor ‘Ne iş yapıyorsun?’ Yani sana merak da artıyor,

ilgi de artıyor gibi. Başka türlü yok. 'Kaç çocuğun var?' der. Ama bana çalıştığım halde çocuğum olup olmadığını da sorar. Ona 'Evli misin?' diye sorarsın, bana da sorarsın ama artı işime de ilgi duyarsın. Hayat genişliyor yani." (Nurcan, 43)

Hatta bu durum daha fazlasını istemeye cesaret etmelerinde de etkili oluyor.

Atılan her adım bir diğerini kolaylaştırıyor.

"Evi rahatlıkla geçindirebiliyordum, kiramı ödeyebiliyordum mesela. Ama yine de yükselmek istedim. Ben dedim madem ki bu işe girdim. Ben dedim burada çalışıyorum mesela önüm açık. Neden ben olduğum yerde sayayım. Şimdi paramı kazanıyorum ama ilkokul mezunu olduğun zaman istersen sen teknisyen olsan, ne paran yükselecek ne bir şey. Olduğun yerde sayacaksın. Ben de ileri gitmeye çalışıyordum habire. Artık o körlüklerim bitti. Çalıştım, elime de paramı aldım ya bayağı güçlendim. İlkokul, ortaokul diplomamı aldım, teknisyen yardımcısı oldum. Lise diplomamı aldım teknisyen oldum. Temizlikçi olarak girmiştik ilk başta düşün."
(Melahat, 62)

Tüm bunların yanında bu kadınların asıl kazanımları gündelik hayatın ayrıntılarında hayatlarını iyileştirmek için edindikleri refleksler olmuştur. Onları asıl güçlü yapan bu reflekslerin toplamıdır. Taktikler, anlık ve dağınık gözükseler de doğrusal olmayan bir şekilde birikirler ve kadınlara belirli bir güç kazandırırılar. "Sessiz taşmayla madunlar, yetkililerin eninde sonunda uzlaşmak zorunda kalacakları fiili gerçeklikler yaratır" (Bayat, 2016, s. 135).

"Şimdi de diyor aklım kesti sen emekli olacaksın herhalde. Ben yılmadım çalıştım çünkü." (Songül, 50)

Anlattıkları hikayelerin başında ve sonunda farklı kadınlar var. Geçmişe dair pişmanlıklarından bahsederken bugün olsa öyle davranmayacaklarını çok fazla vurguladılar örneğin. Birçoğunu “cahillik” olarak andılar. Elleri bugün daha güçlü ve kocalarıyla aralarındaki ilişkilerin değiştiğinin farkındalar.

“Hani anladım ben onu. Hani yani yine aynı da biraz şeyi değişti hani toleransı, ses tonu şeyi falan değişti. Hani arkadaşın eşi arıyor, bazen o da beni arıyor artık ‘ne yapıyorsun?’ falan diye. Aramazdı hiç. Daha çok konuşuyoruz sanki artık, daha çok soruyor. ‘Ne yaptın, ne ettin, sıkılıyor musun?’ gibisinden. Benden önce eve gidiyor ya mesel ‘ekmek alınacak mı?’ falan gibisinden falan onları soruyor. Onlara aramaya başladı beni işte. Bu bile artısı yani onun. Artı almak kolay bir şey aslında (...) Önceden mesela milletin içinde beni rezil ederdi mesela çayını niye böyle koydun gibisinden mesela. Hani şimdi bunu şeyden çalışıyor ya artık şey yaptı, hani ev hanımlığından terfi etti ya hani gibisinden. Ve hani belki yine şey yapıyor ama daha bir farklı oluyor, yumuşak daha güzel bir dille herkesin şey yapabileceği şekilde.” (Sema, 34)

“Eskisi gibi şey yapmıyor artık. Ben de tabii höt höt söylemiyorum öyle ama artık o biliyor yani. Uğraştım ben de uğraşıyorum bu ev için yani.” (Aysel, 56)

“Bir gün oturuyorlardı, girdim dedim ki kumam da oturuyor, kocam da oturuyor, görümcelerim de oturuyor, onların kocaları da oturuyor tamam mı. Mahsun Kırmızıgül gibi dedim, ‘yıkılmadım ayaktayım’ dedim böylecene (gülüyor). Hepsi de sustular konuşamadılar. Kendini koruyacaksın, yapacak bir şey yok.” (Solmaz, 47)

Connell (1998), tarihsel süreçte belirli “kriz eğilimlerinin” varlığından söz eder. Kurumların toplumsal cinsiyet perspektifinden eleştirisi, onları dönüştürebilir ve bu da toplumsal cinsiyetçi bakışın etkilediği diğer alanlarda etkide bulunabilir. Şöyle ki örneğin uzun yıllar yürütülen örgütlü feminist mücadele sonunda kadınlar yasalar önünde bir takım haklar elde etmiştir. Bunun yanı sıra ve aynı zamanda bunun da etkisiyle kadın istihdam oranları giderek artmaktadır. Her ne şekilde ve şartla olursa olsun ya da nasıl adlandırılırsa adlandırılınsın artık daha fazla kadın

çalışmak için evin dışındadır. Tüm bu makro gelişmeler aynı zamanda evin içindeki “ataerkillik krizini” de besler. Evin içindeki ataerki bu gelişmelerle aşılır (s. 218). Kadınlar evin içinde yürüttükleri mücadelede elbette büyük resimden ilham alırlar ama aynı zamanda bu yolla büyük resmi de etkilerler. Dolayısıyla bu tespiti tersinden de bakmak gerekir. Zira orada da öğrenilecek çok fazla şey bulunur. Her ne şekilde olursa olsun kadınların kamusal alana çıkmak ve orada kalmak için yürüttükleri mücadeleler ataerkiye zarar verir. Ve bu şekilde, bu “taşmalar” ve feminist hareket arasında dolaylı da olsa bir bağ kurulabilir.

Sonuç

Kadınlar üzerindeki erkek egemenliğinin genellenebileceği bir toplumda mevcut toplumsal cinsiyet ilişkileri, kadınların kendi emek güçleri üzerindeki söz haklarının sınırlılığını da içerir. Bu çalışmada bu sınırları esnetmeye çalışan kadınların deneyimlerine yer verilmiştir. Kadınlar aksini dayatan ataerkil baskılara karşı ücretli bir işte çalışmak üzere evden çıkmak ve çalışmaya devam edebilmek için uzun soluklu bir mücadele verirler. Gündelik hayatın tüm ayrıntılarına yayılmış bu mücadele her gün aynı şiddette cereyan etmemekle birlikte bir ömür boyu sürer.

Çünkü hiçbir baskı biçimi olduğu gibi kabul edilmez. Baskıya maruz kalan taraf kendi çıkarları doğrultusunda onu baştan üreterek yeni bir form kazandırır (Certeau, 2009, s. 45). Ortaya çıkan yeni durum bazen radikal bir değişikliğe sebep olmak şöyle dursun çoğu kişi tarafından fark edilmez bile. Ancak yine de ezilen tarafın hayatını iyileştirdiği ölçüde önemlidir. Gösterişsiz, gürültüsüz ve dağınık olması etkisiz olduğu anlamına gelmez. Aksine devrimci bir ruhtan yoksun insanlar için -ki insanlığın çoğunluğunu oluştururlar ve bunun için onları suçlayamayız- mümkün olan tek etkili yoldur.

Kadınların hepsi hayatlarını sınırlandıran ataerkil baskılara karşı öyle ya da böyle bir mücadele verir. Eylemlerde feministlerle birlikte saf tutmuyor olmaları evlerinde oturup her şeyi kabul ettikleri anlamına gelmez. Bunu bir bilinçle ve doğrudan ataerkiyi hedef alarak, onu yok etmek amacıyla yapmıyor olsalar da... Hayatlarını iyileştirmek için çeşitli taktikler geliştirirler. Bu mücadele hayatlarının her anına ve her alanına yayılmıştır. Ben bu araştırmada yalnızca kendi emek güçleri ekseninde yürüttüklerine baktım ve bu süreci görünür kılmaya uğraşım. Bu sayede

toplumsal cinsiyet ilişkilerine dair edilecek herhangi bir söze ufak da olsa katkı sunabileceğimi düşündüm. Çünkü ben bu tahakküm ilişkisine dair bir tanım vermedim, onun belirli bir anda ve belirli bir yerdeki şeklini gördüm ve gösterdim. Bizi doğru bir tanıma ulaştırabilecek olanın da bunların toplamından başka bir şey olduğunu sanmıyorum.

Problemim ve amaçlarım doğrultusunda feminist yöntemi kullandım. Doğrudan kadınlara dair bir şey söylediğim için gidip kadınları dinledim. Onların anlattıklarıyla erkek deneyimleri üzerinden genellenen hikayelerin eksik yanları tamamlandı. Dinlediklerimin yanında kendi tecrübelerimden de yararlandım. Aslında bir taraftan benim için bu çalışma, çevremdeki kadınlarla ettiğim sohbetlerin teorisiydi.

Önce anlatacağım hikayenin içinde anlamlı duracağı bir çerçeve çizmem gerekti. Ben de ataerki hakkında kim ne demiş, belli başlı tartışmalar üzerinden bakarak başladım. Tartışmayla vardığım yer Connell'in (1998) üç yapı üzerinde – emek, iktidar, kateksis- yükselttiği “toplumsal cinsiyet ilişkileri” kavramı oldu. Connell tek başına ataerki kavramını yetersiz bulup yerine daha kapsayıcı olan “toplumsal cinsiyet ilişkileri” kavramını kullanırken bu ilişkilerin üç ana ayağı olduğunu iddia eder (s. 41). Emek, iktidar ve kateksis başlıkları altında incelediği bölümlerde aslında üçünün de birbiriyle iç içe geçmiş kavramlar olduğunu görürüz. Dolayısıyla ben aslında iktidar ve kateksis kavramlarına yüzeysel olarak değinip esas olarak emek üzerinde durmuş olmama rağmen aslında aynı zamanda iktidar ve kateksis kavramlarına da oldukça fazla değmiş oldum.

Değişik yaklaşımlar kadın emeği meselesini farklı yerlerden okur ve istihdam oranlarındaki düşüklüğe farklı sebepler gösterir. Bunlar teker teker hatalı olmamakla birlikte eksiktirler. Örneğin liberaller, kadınların eğitim seviyelerinin düşüklüğü dolayısıyla işgücüne daha az katıldıklarını söylerken haksız değillerdir (Arın, 1995, s. 170). Gerçekten eğitim seviyesi yükseldikçe istihdam olanakları artıyor olabilir ya da kente göçtükten sonra kadınların eğitim seviyelerinin düşüklüğü işgücüne katılmaları önünde bir engel teşkil etmiş olabilir (Toksöz, 2011, s. 219). Ancak tüm bunlar neden kadınların eğitim seviyelerinin daha düşük olduğunun cevabını vermez. Marksistler de kapitalist sistemin kadınların emeğini dolaylı yollardan sömürdüğünü ve kadınlar ve erkekler arasındaki cinsiyetçi işbölümünün kapitalistler tarafından ucuz işgücü kapısı görülerek derinleştirildiğini söylerken sonuna kadar haklıdır ama kapitalistlerin bu muameleyi neden yalnızca kadın cinsine reva gördükleri konusunda bir açıklama getirmez (Connell, 1998, s. 74). Kadın emeği önündeki engeller için verilecek asıl cevap toplumsal cinsiyet ilişkileridir.

Bu ilişkilere öncelikle emek meselesi üzerinden yer verdikten sonra Türkiye özelinde geçmişten günümüze kadın emeğinin gelişimine baktım. Rakamlar yeterince fazla şey anlatıyordu aslında. Her dönemde kadınların istihdam oranları erkeklere göre daha düşük olmuştu. Sonraki bölümde ise buna sebep olarak gösterdiğim toplumsal cinsiyet ilişkilerine emek konusu bağlamında evin içindeki ilişkiler üzerinden baktım.

Kadınlar ve kamusal alan arasındaki ilişki her zaman sorunludur. Özel alanla özdeşleştirilen kadın için evin dışı, yani sokaklar tekinsizdir. Sokak ve kadın arasındaki ilişki ahlak, namus vb değerler üzerinden kurulur. Evinde oturan kadın “ahlaklı”, sokaktaki “ahlaksızdır”. Dolayısıyla kadınlar evin dışına çıkarılarken bu

tarz cinsiyetçi kodlara karşı mücadele vermek zorunda kalırlar (Tuncer, 2016, s. 58). Üstelik bu çıkışın amacı ücretli bir işte çalışmak ve para kazanmak ise -evin içindeki erkeğin baskın pozisyonunu tehdit ettiğinden- daha da sıkıntılıdır. Kocaları ya da babaları tarafından çalışmalarına izin verilmemiş kadınları sıklıkla duyarız. Ya da en iyi ihtimalle bu babalar ya da kocalar kadınların nerelerde ve hangi şartlarda çalışabileceklerine karar verirler. Onların çalışabilecekleri yerler bellidir. Çok uzak olmayan, erkeklerle çok muhatap olunmayan, tercihen güvenilir bir tanıdığı aracı olduğu işler tercih edilir. Bu koşullar altında kadınların çalışma haklarını ellerinde tutabilmek için incelikli bir mücadele yürütmeleri gerekir. Mücadele biçimleri ve araçları çok çeşitlidir. Bazı taktikler şu şekilde sıralanabilir:

Kadınlar kocalarını ikna edemedikleri bazı hallerde gizli çalışmaya başlar. Sabit mesaili bir işi saklamak mümkün olmadığından genellikle ev işçiliğine ya da günlük işlere yönelirler. Bu sayede fazla dikkat çekmeden para kazanmaya başlarlar. Kazandıkları para saklamakta zorlanmayacakları kadar azdır ya da en kötü ihtimalle yardım mahiyetinde bir aile büyüğünün verdiği söylerler. Erkekler fark etse bile bilmezden gelir. Gizli senaryoların ifşa edilmemesinde onların da çıkarları vardır. Kamusal senaryolardaki baskın rollerini bu sayede korurlar; daha doğrusu korur görünürler (Scott, 2014, 38). Yine de bu yalan uzun zaman sürdürülemez. Kadınlar istemedikleri koşullarda ifşa olmaktan korktukları için kendilerini ele verirler.

Bu ele veriş bir “an” dan ibaret değildir. Akabinde uzun süreli bir ikna sürecini gerektirir. Kadınların her hareketleri ile erkekleri her gün ikna etmeleri gerekir. Çünkü hiçbirinin ertesi gün işe gidebileceğinin garantisi yoktur. Çocukla ilgilenecek kimse olmadığı için evde kalması ya da kocasının annesi hastalandığı için ona bakması gerekebilir. Bu gibi durumlarda öncelikle vazgeçilen kadınların

kariyeridir. Buldukları işin “namuslarına hanel getirmeyecek” bir iş olması; yanı sıra ev işleri, çocuk bakımı ve kocalara karşı “görevlerin” de aksatılmaması gerekir. Bu kez evin düzeninin çalışmadan önceki gibi kalması için daha çok çaba sarf ederler. Tüm hayatları çift mesaili ve iki patronlu koskoca bir işten ibarettir. Kazandıkları parayla fazla övünmez, onu çok göze sokmaz aksine yaptıkları işi de aldıkları ücretleri de küçümserler. Ayrıca bu para üzerinde hak iddia etmezler. Bu sayede fazla göze batmadan işe gidip gelmeye devam edebilirler.

“Sessiz kalmak” kadınların hayatında önemli bir yer kaplar. Pek çok şeyin üstesinden sessiz kalarak gelirler. Gece kocaları çocuklara sinirlenip onlara patladığında ve işe göndermemekle tehdit ettiğinde sabah hiçbir şey söylemeden ve görünmeden evden çıkıp gidiverirler ya da evdeki “hizmetlerini” beğenmeyip laf söylediklerinde sessizce temizliğe devam ederler.

Bu şekilde aralarındaki ilişkiye her gün biraz daha “taşarlar”. Bu zorlu süreç boyunca her geçen gün elleri biraz daha güçlenir. “Her talepleri bir sonraki talebe atlama taşı olur” (Bayat, 2016, s. 45). Mücadelelerinin kademeli doğası sayesinde engellenmeleri zorlaşır (s. 55). İlk bakışta anlaşılmasa bile uzun vadede kendi hayatlarını iyileştirmek gibi bir amaçları bulunur. Dağınık gözükabilir ama kendi içinde bir mantığı vardır.

Bu mücadelede kadınlar birbirleriyle dayanışma içindedir ve taktikler kendilerinden genç olanlara özellikle kendi kız çocuklarına aktarılır. Kadınlar birbirlerine mevcut ataerkil toplumsal cinsiyet ilişkileri içinde kendilerine alanlar yaratmayı öğretirler. Tüm bunlardan örgütlü bir hareket çıkarma ihtimali uzak

görünür. Zira dikkat çekmediği sürece işe yarayan bir mücadeleden bahsediyoruz aslında. Örgütlülük hali bu mücadelelerin önünde en büyük engeldir.

Ataerkil toplum yapısı ekseninde kadınların kendi emek gücü arzuları üzerinden ataerkil pratiklere karşı giriştikleri bu sessiz mücadele, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin söz konusu boyutunun anlaşılabilmesi için oldukça önemlidir. Konu genişletilebilir. Ben yalnızca meselenin emek boyutuna baktım fakat ilgili gördüğüm yerlerde diğer alanlara da kaydım. Neticede gündelik hayat bir bütündür. Kadınlar çalışmak üzere evden çıkabilmek için gündelik hayatın tümünü kaplayan ayrıntılı bir mücadele yürütür. Büyük resimde her şey birbirine ve sonra topluca pamuk ipliğine bağlıdır.

Ek: Görüşmeci Listesi

Meryem: 1967 doğumlu, Malatyalı. Evlenmeden önce köyde ailesine ait tarlalarda çalışmış. Hiç okula gitmemiş. On sekiz yaşındayken görücü usulüyle evlendirilmiş, kocasını evlendiğinde görmüş. Evlendikten sonra Ankara'ya taşınmışlar fakat kısa süre sonra kocası askere gitmiş, onu da ailesinin yanına bırakmış. Bu süre boyunca kocasının ailesinin yanında tarla işlerinde çalışmış. Döndükten sonra Ankara'ya geri gelmişler. Kocasını eve para getirmiyor olmasına rağmen onun da çalışmasına izin vermemiş. Kocasından gizli apartmanlara temizlik işlerine gitmeye başlamış. Sonra korkup söylemiş. Hala aynı işleri yapmaya devam ediyor.

Yeter: 1970 doğumlu, Erzurumlu. Bir tane ağabeyi ve dört tane kız kardeşi var. Kocasıyla evlenmesini ağabeyi istemiş. Ağabeyi ailesini arayıp Yeter için uygun birisini bulduğunu söylemiş, onlar da kabul etmiş. Kocasını Çayyolu'nda bir apartmanda kapıcıymış, evlendikten sonra o da yardım etmiş. Elleri geçen para yetmediği için çalışmak istemiş. Kocasını izin vermemiş. Uzun süre ikna etmek için uğraşmış. Neredeyse haftanın her günü farklı evlerde, ev işçisi olarak çalışıyor. Çalıştığı evlerdeki kadınların desteğiyle ev almışlar.

Semiha: 1964 doğumlu, Çorumlu. İki kadın, iki erkek dört kardeşin en büyüğü. Annesini küçükken kaybetmiş. Evdeki anne rolü ona ait olduğundan okula gitmemiş. On altı yaşında, görücü usulüyle evlendirilmiş. Evlendiğinde kocasının ailesiyle Çorum'da yaşamış ve onlara ait tarlada çalışmış. Evlendikten üç yıl sonra kocası, ondan iki yıl sonra da kendisi ve iki çocuğu Ankara'ya gelmiş.

Çocuklarından biri üniversiteyi kazandıktan sonra çalışmaya başlamış. O zamandan beri ev işçiliği yapmaya devam ediyor.

Melahat: 1954 doğumlu. Evlendikten sonra Ankara'ya taşınmış. Kocasını bir hastanede hasta bakıcı olarak çalıştırmış. Evden dışarı çıkmasına bile izin vermemiş. Evlendikten dokuz sene sonra kocasını ölmüş. Üç çocuğuyla tek başına kalmış. Kocasını öldükten sonra ailesi çalışmasına izin vermemiş. Onu bir başkasıyla evlendirmek istemişler fakat o reddetmiş. Bu yüzden iki ağabeyiyle hala konuşmuyor. Kocasının yerine onu işe almışlar. İlk başlarda çok zorlanmış ve korkmuş. Ancak tanıştığı diğer kadınların da yardımıyla dışarıdan ortaokul ve liseyi bitirmiş ve işinde yükselmiş. Diş teknisyeni olarak emekli olmuş. Gelininin çalışmasına izin vermeyen oğluna karşı, gelinini desteklemiş ve oğlunu ikna etmeye çalışmış.

Pınar: 1979 doğumlu, Çankırılı. Küçükken Ankara'ya taşınmışlar. Lise mezunu. Babası Adliyede memurmuş. Kocasıyla aynı mahallede oturuyorlarmış. Kocasını sevmiş ve isteyerek evlenmiş. Nişanlıyken çalıştırmış. Bu sayede daha rahat görüşebildikleri için kocasını ses çıkarmamış. Evlendikten sonra çalışmasına izin vermemiş. O da gizli gizli, tanıdıkları aracılığıyla bulunduğu, yakınlarıdaki evlere temizlik işlerine gitmeye başlamış. Hala ev işçiliği yapıyor ve hala gittiği bazı evleri kocasından gizliyor.

Melek: 1985 doğumlu, Ankaralı. Ortaokulu bırakmış. Kendisi bırakmak istemiş, ailesi de ısrar etmemiş. Kocasını halasının oğlu. Kendisi evlenmek istemiş. On dört yaşında nişanlanmışlar. Kocasını çalışmasına izin vermemiş. Çeşitli kurslara katılmış ve hala da katılmaya devam ediyor. Kendisiyle diğış kursunda görüştüm. Kocasını

çalışmak için ikna etmeye çalışmış ancak kocası dışarıda çalışmasına müsaade etmeyeceğini söylemiş. Ona başında durabileceği küçük bir tuhafiyeye dükkanı açmayı teklif etmiş. Çok sevinerek kabul etmiş fakat üzerinden uzun zaman geçmesine rağmen hala açmamışlar.

Yelda: 1980 doğumlu, Polatlılı. Bir ablası ve bir ağabeyi var. Okumak için Ankara’da akrabalarının yanında yaşamış. Akrabalarıyla sıkıntılar yaşadığı için liseden ayrılmış. Okuldan ayrıldıktan altı ay sonra nişanlanmış. Kocasıyla görücü usulüyle tanışmışlar fakat sonra evlenmeyi kendisi istemiş. Kısa süre sonra vazgeçmiş fakat babası karşı çıkmış ve evlenmek zorunda kalmış. Hala “kararlı” olmadığı için pişman. Kocasını, ilk zamanlar evden dışarıya çıkmasına dahi izin vermemiş. Kıskançlıkları yüzünden zor günler geçirmiş. Çeşitli kurslara katılmaya başlamış. En son gittiği kursta yarım gün temizlik işçisi olarak çalışmaya başlamış. Kocasını ses çıkarmamış.

Nuran: 1963 doğumlu, Adanalı. On altı yaşında görücü usulüyle evlendirilmiş. 1985 yılında Ankara’ya taşınmışlar. Özel bir şirkete temizlik elemanı olarak girmiş. Kocasını ilk önce ses çıkarmasa da, kocasının ailesinin haberi olduğunda engellemişler ve işten ayrılmak zorunda kalmış. Daha sonra komşusuyla evde yufka yaparak satmaya başlamışlar. Bir süre kocasıyla birlikte Almanya’ya gitmiş. Döndükten sonra, arada ev işçiliği yapmış.

Sema: 1982 doğumlu, Ankaralı. Evlenmeden önce ağabeyinin yanına İstanbul’a gidip “çeyiz parası” biriktirmek için çalışmış. Ailesi, ağabeyi orada diye ses çıkarmamış ama bir taraftan evlendirmek için uğraşmışlar. Kısa süre sonra ailesinin bulunduğu biriyle görücü usulüyle evlendirilmiş. Çalışmak istediğini kocasına

söylediğinde kocası, ailesine danışmış. Kayınpederi izin vermemiş. Daha sonra kurslara katılmaya başlamış. Ardından kocası ikna olmuş ve iki yıl önce çalışmaya başlamış.

Emine: 1981 doğumlu, Konyalı. Evlenmeden önce ailesine ait tarlalarda çalışmış. On yedi yaşında ailesinin zoruyla görücü usulüyle evlendirilmiş. Evlendikten sonra kocası Ankara'ya dönmüş, onu ailesinin yanına bırakmış. Bir yıl boyunca kocasının ailesi için tarlada çalışmış. Ardından Ankara'ya gelmiş. Kocası ve birlikte yaşadıkları erkek kardeşi çalışmasına engel olmuşlar. Uzun uğraşlar sonucu ikna edebilmiş. İlk önce yarım gün çalışarak başlamış. Sonra tam zamanlı bir işe girmiş. Kocasıyla boşanmışlar. Kocasını fazla pasif ve az kıskanç bulduğu için boşanmak istemiş. Şuan da hafta içi bir okulda temizlik işçisi olarak çalışıyor ve hafta sonları ev işçiliği yapıyor.

Zekiye: 1968 doğumlu. Köydeyken ailesiyle birlikte tarlalarında çalışmış. Kocası, teyzesinin oğlu. Birbirleriyle isteyerek evlenmişler. Yirmi üç yıldır evliler. Ankara'ya taşındıktan ve çocukları büyüdükten sonra çalışmak istemiş. Kocası sıcak bakmamış. Araya kocasının güvendiği birilerini sokarak ikna etmeye çalışmış. Evinin yakınlarındaki birkaç apartmanın merdivenlerini silmeye ve çöplerini toplamaya gidiyor.

Sevim: 1977 doğumlu. Evlenmeden önce ailesiyle köyde yaşarken tarlalarda çalışmış. Evlenince ilk önce İstanbul'a taşınmışlar. Ardından orada tutunamayınca Ankara'ya taşınıp, akrabalarının yanında gecekonda yapmışlar. Kocası çalışmasına izin vermemiş, zamanla ikna etmiş. Çocukları büyüdüğünden beri ev işçiliği yapıyor.

Rabia: 1973 doğumlu, Çorumlu. Evlenmeden önce köyde ailesiyle yaşamış ve ailesine ait tarlada çalışmış. İlkokul mezunu. Okula devam etmeyi çok istemiş ancak babası izin vermemiş. Kocasıyla 16 yaşında, görücü usulüyle evlendirilmiş. Kocasını Ankara'da inşaatlarda çalışıyormuş. Evlenince Ankara'ya taşınmış. Kocasını bazen şehir dışında çalışmaya gidip aylarca dönmüyormuş. Bu sayede önceleri kocasından gizli komşularıyla meyve toplama ya da kağıt katlama vb günlük işlere gidiyormuş. Uzun süredir ev işçisi. Haftanın altı günü çalışıyor.

Hediye: 1983 doğumlu, kocası Karadenizli olduğu için orali olduğunu söylüyor. Doğma büyüme Ankaralı. Evlenmeden önce çalışmamış. Evlendikten sonra borçları olduğu için bir süre çalışmış. Kocasıyla öyle anlaşmışlar. Şuan kurslara katılıyor.

Nurcan: 1973 doğumlu, Ankaralı. Lise mezunu. Yirmi yaşında evlenmiş. Kocasının ailesiyle birlikte yaşamışlar. Bütün ev işlerini tek başına yapmış ve kocasının ailesi tarafından baskı altında tutulmuş. Bu sırada kocası askerdeyken kendi evine geri dönmüş ve geri döndüğünde boşanmışlar. Ardından tekrar barışıp evlenmişler. Bu sefer aileden ayrı bir evde yaşamışlar. Boşanmış oldukları dönemde bir tanıdıklarının yanında çalışmaya başlamış. Kocasıyla evlenirken bir yıl sonunda borçları bittiğinde işe bırakacağına dair anlaşmışlar. Ancak kocası düzenli olarak bir yerde çalışmamış, sürekli iş değiştirmiş. O da çalışmayı bırakmamış.

Gülümser: 1966 doğumlu, Mersinli. İlk evliliğini kendi isteğiyle yapmış. Fakat evlendiği adam çok kıskanç olduğu için anlaşamamışlar. Evlenmeden önce çalışıyormuş fakat sonrasında kocasının isteğiyle ayrılmış. Boşandıktan sonra tekrar çalışmış. İkinci evliliğini teyzesinin oğluyla yapmış. Ankara'ya taşınmış ve işi

bırakmış. Daha sonra uzun süre çalışmamış. Çocukları büyüdükten sonra, onların okulunda temizlik işçisi olarak yarım gün çalışmaya başlamış.

Nezaket: 1965 doğumlu, Karşlı. Ortaokula giderken, kendi isteğiyle evlenmiş. Otuz sekiz yaşında ev işçiliğine başlamış. Üç yıl kocasından gizli çalışmış. Kocasını çalışmasını istememiş ancak sonra ses çıkarmamış.

Songül: 1966 doğumlu, Ankaralı. Yirmi bir yaşında görücü usulüyle evlendirilmiş. Nişanlıyken fazla görmemiş, evlendikten sonra anlayamayacaklarını anlamış fakat “iş işten geçmişti” diyor. Kocasından habersiz bir meslek edindirme kursuna katılmış. Kurs bittikten sonra çalışmak istemiş fakat kocası izin vermemiş. İkna etmekte çok zorlanmış. Araya aile büyüklerini sokmuş. Kocasını hiçbir zaman tam olarak ikna olmamış. Asabi biriymiş ve her kavgadan sonra onu işe göndermemekle tehdit ediyormuş.

Tülay: 1970 doğumlu, Ardahanlı. On yedi yaşında görücü usulüyle evlendirilmiş ve İstanbul’a gelmiş. Kocasını, amcasının oğlu. Hiç okula gitmemiş. İstanbul’a taşındıktan sonra çalışmak istemiş fakat kocası ve ağabeyleri engellemiş. Kocasının iş için şehir dışında olduğu bir zamanda ondan habersiz bir fabrikayla görüşmüş. Kocasına anlaştım diye blöf yapmış, işe yaramış ve çalışmaya başlamış. Çocuk doğurunca ayrılmış. Çocuklar büyüdükten sonra çalışmaya devam etmek istemiş fakat kocası yine engellemiş. İkna etmesi oldukça zor olmuş ve uzun sürmüş. Haftada altı gün farklı evlerde ev işçisi olarak çalışıyor.

Aysel: 1960 doğumlu, İstanbullu. İlkokul mezunu. Kocasıyla kendi isteğiyle evlenmiş. Kocasını uzun yıllar çalışmasına izin vermemiş. Sonunda ikna edebilmiş. Bir süre oturdukları mahallede küçük bir dükkan işletmiş. Kocasını beceremeyeceğini

düşündüğü için rahatsızmış ve bırakması için baskı yapmış. Sonunda dükkanı kapatmış. Ardından ev işçiliğine başlamış. Kocasını ilk başta şiddetle karşı çıkmasına rağmen zamanla ona da ikna olmuş.

Solmaz: 1969 doğumlu. Küçük yaşta ailesi tarafından Ankara'daki amcasının yanına gönderilmiş. Amcası okula göndermemiş. Evde yengesine yardım etmiş. Onu hizmetçi olarak kullandıklarını söylüyor. On altı yaşında amcası tarafından evlendirilmiş. Evlendiği adam, on altı yaşında olduğu için resmi nikah yapamayacaklarını söylemiş. Ardından adamın başka bir kadınla evli olduğunu öğrenmiş. Evli olduğu kadınla çocukları olmadığı için, o kadının da haberi dahilinde Solmaz ile evlenmiş. Solmaz, kocası ve resmi nikahlı karısının gecekondusunda kira vererek oturmuş. Çocukların bakımı için de para vermiş. Kazandığı paranın neredeyse tamamını onlara gidiyormuş.

Lale: 1965 doğumlu, Erzurumlu. İlkokul mezunu. On sekiz yaşında görücü usulüyle evlendirilmiş. 1989 yılında kocasıyla birlikte İstanbul'a taşınmışlar. Bir olay sonucu kocası hapse girdikten sonra çalışmak zorunda kalmış. Bu dönemde mahallelerinde bulunan muhalif bir kadın derneğine gidip gelmeye başlamış. Kocasını ilk başlarda ses çıkarmamış fakat sonra rahatsız olmaya başlamış. Aralarında çatışma başlamış. On yıl sonunda boşanmışlar. Şu an başka biriyle evli.

Kaynakça

- Abadan Unat, N. (2012). Türkiye'den Göç Hareketleri ve Kadın Emegi. *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Kadın Emegi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi
- Abu-Lughod, L. (1990). The Romance of Resistance: Tracing Transformations of Power Through Bedouin Women. *American Ethnologist*, vol. 17, no. 1, pp. 41-55
- Archer, Margaret. (2012). Realizm ve Faillik Problemi. *Tözcülüğün Tasfiyesi İlişkisel Sosyolojide Temel Yaklaşımlar* (ss. 281-306). Ankara: NotaBene
- Arın, T. (1995). İktisat Kuramının Kadın Sorununa Bakışı. *Türkiye'de Kadın Olgusu* (ss. 169-184). İstanbul: Say
- Bakırcı, K. (2007). Türkiye'de Kadın Emegi ve İstihdamı ile İlgili Var Olan Yasaların Değerlendirilmesi. *Kadın Emegi ve İstihdamı Toplantısı Raporu*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi
- Bayat, A. (2016). *Siyaset Olarak Hayat, Sıradan İnsanlar Ortadoğu'yu Nasıl Değiştiriyor?* (Ö. Gökmen, Çev.) İstanbul: Metis
- Beauvoir, S. De (1993). *İkinci Cins, Kadın 3, Bağımsızlığa Doğru* (B. Onaran, Çev.) İstanbul: Payel Yayınevi
- Becker, G. S. (1962). Investment in Human Capital: Theoretical Analysis. *The Journal of Politic Economy*, vol. 70, no. 5, pp. 9-49
- Beechey, V. (1979). On Patriarchy. *Feminist Review*, vol. 3, pp. 66-82
- Bora, Aksu. (2014). *Kadınların Sınıfı*. Ankara: İletişim

- Boratav, K. (2009). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007*. Ankara: İmge
- Bourdieu, P. (2015). *Eril Tahakküm* (B. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Bağlam
- Certeau, M. (2008). *Gündelik Hayatın Keşfi I*. (L. A. Özcan, Çev.) Ankara: Dost
- Connell, R. W. (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Kişi ve Cinsel Politika* (C. Soydemir, Çev.) İstanbul: Ayrıntı
- Çiğdem, A. (2013). *Aydınlanma Düşüncesi*. İstanbul: İletişim
- Delphy, C. ve Leger, D. (1980). Debate on Capitalism, Patriarchy, and the Women's Struggle. *Gender Issues*, vol. 1: 1, ss. 41-50
- Delphy, C. (2008). Baş düşman. (Ş. Ozansü, Çev) *Kadının Görünmeyen Emeği* (ss. 89-113) İstanbul: Yordam
- Delphy, C. (2009). Patriyarka (Teorileri). *Eleştirel Feminizm Sözlüğü* (ss. 278-283). İstanbul: Kanat Kitap
- Donovan, J. (2009). *Feminist Teori* (A. Bora, M. Ağduk Gevrek, F. Sayılan, Çev.) İstanbul: İletişim
- Ecevit, Y. (2012). Feminist Sosyal Politika Bağlamında Türkiye'de Çocuk Bakımı ve Erken Çocukluk Eğitimine İki Paradigmadan Doğru Bakmak. *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Kadın Emeği*. (ss. 220-265) Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi
- Eisenstein, Z. (1999, March). Constructing a Theory of Capitalist Patriarchy and Socialist Feminism. *Critical Sociology*, vol. 25, no. 2-3, pp. 196-217

Eldem, C. T. Sarıtaş (2015). Genç Kadın Emeği ve Sermaye Arasındaki Pazarlık: Devlet, Emek Piyasası ve Aile Bağlamında Bir İşsizlik Analizi. *Fe Dergi*, Cilt 7, Sayı 1, ss. 16-31

Engels, F. (2012). *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* (K. Somer, Çev.) Ankara: Sol

Engels, F. ve Marx, K. (2010). *Alman İdeolojisi* (S. Belli, Çev.) Ankara: Sol

Engels, F., Lenin, V. ve Marx, K. (2014). *Marksizm, Kadın ve Aile* (Ö. Ünalan, Çev.) İstanbul: Evrensel

Firestone, S. (1979). *Cinselliğin Diyalektiği, Kadın Özgürlüğü Davası* (Y. Salman, Çev.) İstanbul: Payel Yayınları

Foucault, M. (2006). *Hapishane'nin Doğuşu*. (M. A. Kılıçbay, Çev.) Ankara: İmge

--- (2015). *Cinselliğin Tarihi*. (H. U. Tanrıöver, Çev.) İstanbul: Ayrıntı

Fraser, N. (2004). Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Varolan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı. *Kamusal Alan* (ss. 103-132) İstanbul: Hil

Grieco, S. M. (2005). Vücut, Görünüş ve Cinsellik. *Kadınların Tarihi Cilt III Rönesans ve Aydınlanma Çağı Paradoksları* (ss. 53-86) İstanbul: İş Bankası Yayınları

Habermas, J. (2004). Kamusal Alan. *Kamusal Alan* (ss. 95-102) İstanbul: Hil

Hartmann, H. (1979). The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: Towards a more Progressive Union. *Capital&Class*, vol. 3: 1

Hartsock, N. C. M. (1983). The Feminist Standpoint: Developing the Ground for a Specifically Feminist Historicak Materialism. *Discovering Reality, Feminist Perspectives on Epistemology, Metaphysics, Methodology, and Philosophy of Science*. (pp. 283-310). Kluwer Academic Publisher

Hufton, O. (2005). Kadınlar, İş ve Aile. *Kadınların Tarihi Cilt III Rönesans ve Aydınlanma Çağı Paradoksları* (ss. 25-52) İstanbul: İş Bankası Yayınları

Kandiyoti, D. (1988, Eylül). *Bargaining with Patriarchy*. *Gender and Society*, Vol. 2, No. 3, ss. 274-290

--- (2013). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*. (F. Özbay, F. Sayılan, H. Tapınç, Ş. Tekeli, Çev.) İstanbul: Metis

Köse, E. (2014). *Sessizliği Söylemek: Dindar Kadın Edebiyatı, Cinsiyet ve Beden*. İstanbul: İletişim

Lakoff, R. (1973, Nisan). *Language and Women's Place*. *Language in Society*. Vol. 2, No. 1, ss. 45-80

Marx, K. (2008). *1844 El Yazmaları* (M. Belge, Çev.) İstanbul: Birikim

Makal, A. (2012). Türkiye’de Kadın Emeginin Tarihsel Kökenleri: 1920-1960. *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Kadın Emegi* (ss. 38-105). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi

Millett, K. (1987). *Cinsel Politika* (S. Selvi, Çev.) İstanbul: Payel

Mitchell, J. (1966). *Women: The Longest Revolution*. Erişim tarihi: 24.02.2016, <https://www.marxists.org/subject/women/authors/mitchell-juliet/longest-revolution.htm>

Neuman, W. L. (2012). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri I Nitel ve Nicel Yaklaşımlar* (S. Özge, Çev.) İstanbul: Yayın Odası

Ökçün, G. A. (1971). *Osmanlı Sanayii, 1913-1915 Yılları Sanayi İstatistiki*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını

Özbay, F. (1999). *Türkiye'de Evlatlık Kurumu*. ILO/IPEC ve MEAwards tarafından desteklenmiş çalışma. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi

Özbudun, S. (2015). *Marksizm ve Kadın: Emek, Aşk, Aile*. İstanbul: Tekin Yayın Dağıtım

Razavi, S. (June, 2007). *The Political and Social Economy of Care in a Development Context: Conceptual Issues, Research Questions and Policy Options*. UNRISD Gender and Development Programme Paper. No: 3

Ruggie, J. G. (1982, Spring). International Regimes, Transactions, and Change: Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order. *International Organization*, vol. 36, no. 2, pp. 379-415

Sabbah, F. A. (1992). *İslam'ın Bilinçaltında Kadın* (A. Erol, Çev.) İstanbul: Ayrıntı

Scott, J. C. (2014). *Tahakküm ve Direniş Sanatları*. (A. Türker, Çev.) İstanbul: Ayrıntı

Sonnet, M. (2005). Bir Kızı Eğitmek. *Kadınların Tarihi Cilt III Rönesans ve Aydınlanma Çağı Paradoksları* (ss. 101-127) İstanbul: İş Bankası Yayınları

Tanesini, A. (2012). *Feminist Epistemolojilere Giriş* (G. Demiriz, B. Binay, Ü. Tatlıcan, Çev.) İstanbul: Sentez

Toksöz, G. (2007). Kamu, Özel Sektör, Meslek Örgütleri, Sendikalar, Ulusal ve Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşlarının Kadın Emeği ve İstihdamı Alanındaki Uygulamalarının Değerlendirilmesi. *İstanbul Bilgi Üniversitesi Kadın Emeği ve İstihdamı Toplantısı Raporu*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi

--- (2011). *Kalkınmada Kadın Emeği*. İstanbul: Varlık

Toprak, Z. (2003). *İttihad-Terakki ve Cihan Harbi Savaş Ekonomisi ve Türkiye’de Devletçilik*. İstanbul: Homer

Tuncer, S. (Mayıs, 2016). Kadınlar Sokağa Çıkınca: 1950-80 Ankara’ında Kadınların Gündelik Kamusal Mekan Deneyimleri. *Toplumsal Tarih*. Sayı: 269. ss. 57-67

Vogel, L. (2015). *Marksizm ve Kadınların Ezilmişliği: Birleştirici Bir Kurama Doğru* (Ç. Çıdamlı, Çev.) Ankara: NotaBene

Walby, S. (2016). *Patriyarka Kuramı*. (H. Osmanoğlu, Çev.) Ankara: Dipnot

Watson, I. (1993). Life History Meets Economic Theory: The Experiences of Three Working-class Women in a Local Labour Market. *Work&Employment and Society*, vol. 7, no. 3, pp. 411-435

Yaman, M. (2013). *Ataerkil Kapitalist Tahakküm Altında Kadın Emeği, Kadın Bedeni*. İstanbul: SAV

Zetkin, C. (2014). Önsöz. *Marksizm, Kadın ve Aile içinde* (Ö. Ünalın, Çev.) İstanbul: Evrensel

Türkiye Aile Yapısı Araştırması Tespitler, Öneriler. TC Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2011). Erişim Tarihi: 12.07.2016,

<http://ailetoplum.aile.gov.tr/data/5550af1d369dc51954e43522/taya2013trk.pdf>

TÜİK (2010). *Kazanç Yapısı Araştırması.* Erişim Tarihi: 12.07.2016,

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=10718>

TÜİK (2012). *İstatistiklerle Kadın.* Erişim Tarihi: 12.07.2016,

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13458>

TÜİK (2013). *Hanehalkı İşgücü İstatistikleri.* Erişim Tarihi: 12.07.2016,

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13590>

TÜİK (2014). *İstatistiklerle Kadın.* Erişim Tarihi: 12.07.2016,

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18619>

Özet

Türkiye’de kadınların istihdam edilme oranları, erkeklere göre her zaman daha düşük olmuştur. Kadınlar emeklerinin arz ve talep boyutlarında çeşitli engellerle karşılaşır. Arz boyutunda karşılaştıkları engellerden bir tanesi evin içindeki özel ataerkidir. Ataerki toplumsal cinsiyet ilişkilerinin evin içindeki temsilcisi olarak erkekler, kadınların emek güçleri üzerinde söz hakkına sahiptirler.

Bu araştırma kapsamında, ücretli bir işte çalışma konusunda kocaları tarafından engellenen fakat buna rağmen çalışmış ya da çalışmakta olan yirmi iki kadınla derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Kadınların, çalışmaya karar verdiklerinde, öncelikle evin içindeki erkekleri ikna etmesi gerekir. İkna, tek seferlik bir eylem değil, kadınların çalıştıkları süre boyunca devam eden bir süreçtir. Öncelikle işin nerede olduğu, kimlerle birlikte çalışılacağı ve çalışma saatleri önemli değişkenlerdir. Ardından kazanımların elde tutulabilmesi için kadınların uyguladığı taktikler gelir. Taktikler kadınların sayısı kadar çeşitlilik gösterse de ortak amaç göze batmamaktır. Kadınlar kocalarıyla aralarındaki ilişkiye “sessizce taşarlar.” Kadınların çalışmak için çalışmıyor gibi gözükmeleri gerekir. Kadınlar kavgadan kaçır, sessiz kalır, evin işlerini ve çocukların bakımını aksatmaz, erkeklerin “erkeklik gururunu” kırmamak için kazandıkları paradan fazla söz etmez ve üzerinde hak iddia etmezler. Bu sayede evin dışında kalmaya devam edebilirler.

Kadınlar bu şekilde ataerkiyi yeniden üretiyor olsalar da diğer taraftan direkt olarak öyle bir amaçları olmamasına rağmen ona zarar verirler. Bu her ne kadar bireysel bir mücadele gibi görünse de kadınlar arasında taktiklerin aktarıldığı

görünmez ağlar mevcuttur. Kadınlar bu süreçten güçlenerek çıkarlar. Evin içindeki konumları süreç içinde olumlu anlamda değişir.

Anahtar Kelimeler: Kadın emeği, ataerki, toplumsal cinsiyet ilişkileri, kadın, direniş, “sıradanın sessiz taşması”

Abstract

The labor force participation rate was higher for males than females across all Turkey. Women face different challenges in terms of supply and demand with their labor. Private patriarchy, which is located in their home, is one of the obstacles they face in the terms of supply. Men, as a representative of the patriarchal gender relations at home, have right to speak about women’s labor forces.

In this study, in-depth interview have conducted with twenty two women who are not allowed to work in paid job by their husband yet they are working or have been worked. When women decide to work, first of all, they need to convince “the men” who is inside the house. Persuasion is not a one-time action, is an ongoing process throughout their working life. At first, the whereabouts of the business, who will be working with and working hours are important variables. And then, there are tactics that women need to follow in order to maintain the men’s gains achieved. Although diversity of tactics as well as the number of women, the common goal is keeping low profile. They encroach on relation between their husbands and themselves quietly. Women have to act like not working to keep on working. Women flee from the fighting, remains quiet, do not disrupt the houseworks and the care of children, do not mention about wages and do not claim on the money that they earn

in order to not to damage “the male pride”. Thanks to this tactics, they can keep stay outside.

Although women reproduce patriarchy in this way, on the otherside they harm it yet they do not have such a purpose. Even though, it looks like an individual struggle, women have invisible networks between themselves. They becoming strong after this process. Their position in the house getting better.

Keywords: women labor, patriarchy, gender, women, resistance, “quiet encroachment of the ordinary”

